

N É P M Ű V E L Ő K K Ö N Y V T Á R A
III. RÖTET

RÁDIÓS NÉPMŰVELÉS

ÍRTA

KILIÁN ZOLTÁN

SZINYEI MERSE JENŐ
VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER
MEGBÍZÁSÁBÓL KIADJA

A M. KIR. ORSZ. ISKOLÁNKÍVÜLI NÉPMŰVELÉSI
INTÉZET
BUDAPEST, 1944

1. A RÁDIÓS NÉPMŰVELÉS KIALAKULÁSA

Valójában az egész rádióműsor népművelés. — Külön hangsúlyozott népművelési műsorszámok keletkezése ez egyetemes keretben. — A népművelő műsorszámok fejlődése és változása a különböző országok rádióinak eddigi életében. — A rádiós népművelési igények kikutatása és kiszolgálása. — A művelődésre vágyó nép passzív és aktív szerepe a rádiós népművelésben. — Közösségi műsorok a rádióban.

A műsorszóró rádió eleinte nem a nagy irodalmi, művészeti és tudományos műveltséggel bíró emberek intézménye volt. Fúró-faragó, barkácsoló kisemberek műszaki érdeklődéséhez kellett minden országban rádióműsor; igényesség, rendszer és bírálat nélkül adott hanghalmaz, melyet a rádióamatőr magakészítette vevőkészüléke „foghatott”. Még később, a gyári vevőkészülékek első terjedési hullámaiban, nem amatőröknél is az volt a rádiózás legfőbb öröme, hogy a készülék „hány állomást fog”, a külföldi állomások közül melyeket „hoz be”. A műsor, mint esztétikai élvezet, művészeti szükségesség, csak jó későn jelentkezett; a művészi igénnyel élők negyed-, legjobb esetben félművelt, szerelómunkákhoz kedvet érző emberek műszaki játékának vélték a rádiót — azzal a megállapítással, hogy nem árt, ha

műsorával művelik is valamelyest magukat. Már a kezdeti rádió fogalmi tartalmában benne volt tehát a nép, benne e nép művelési lehetősége, sőt művelődési valósága. A rádióért a nép, a nagytömeg nyújtotta ki kezét először, ez vallotta birtokának és ez emelte magasra. Csak mikor ez már megtörtént és a rádió hatalma egyre nyilvánvalóbbá vált, ereszkedtek le hozzá a nagyműveltségűek, hogy most már elismerjék, szabályozzák és irányítsák. Történtek kísérletek arra is, hogy kisajátítsák maguknak, a kísérletek azonban csődöt mondtak; a rádió már a széleskörű népé volt s az nem engedte ki a kezéből. A műszaki romantika kiélvezése után azt akarta megkapni a műsorból is, amit maga szeret, amihez kedve van, ami hite és szükségérzetei szerint előbbre viszi. A népművelő, aki a népből való maga is és e szükség érzetek szeizmográfja, ugyanazt a rádiós fejlődéssort élte át és a műsorban megfelelő helyet kért a maga számára. A rádió, ellentétben annyi más kultúrintézménnyel, alulról jött bele a mindennapi életünkbe, ezért a nép egyeteméé. Ami benne elhangzik, a népek szól, a népet műveli.

Vitathatatlan igazság ezért, hogy valójában a rádió valamennyi műsorszám a népművelési célokat szolgál.' A felnőtteknek időben és térben leegyetemesebb népművelési telepe, mely a lehető legtöbb embert elér. A népművelés alanya a nép tömege, ez pedig, mint minden tömeg, alá van vetve a nagy számok törvényének. Kulturális kezelése is leghatásosabban a nagy számok eszközével történhetik. Nem azt mondjuk ezzel, hogy kisebb csoportok, sőt egyének népművelő hatóeszközei kevésbé értékesek; a különbség a hozzáférhetésben, a használat kényelmében és egyetemességében mutatkozik. A rádió egyetemes hatására elég csak annyit mondanunk, hogy ma a magyarságnak nincsen még egy ilyen intézménye, mely foglalkozásra, társadalmi rétegződésre, vallásra, korra, nemre, műveltségkülönbségre való te-

kintet nélkül úgy összefogná a nemzetet. A népművelésnek tehát fel kell használnia műsorát, annyival inkább, mivel ez a műsor, ez a népművelő munka egész napon át, szinte szakadatlanul folyik. Ez a legegységesebb kultúrintézmény, mely kezdeti szociálművészeti jellegét mindvégig megtartotta, nemcsak társadalmi osztályoknak és műveltségi kategóriáknak áll felette, hanem az államoknak és nemzeteknek is. Mint közhasználati intézmény, mindenkié; idegen országok, fajok, a legellentétebb államrendszerek egymás rádióit kölcsönösen használják. Kétségtelen ezért a társadalom- és államszerkezetet átalakító hatása. Így közreműködik a társadalmi válaszfalak lebontásában, korunk világújjáteremtő törekvéseiben. A gazdasági és társadalmi forradalmak sokszor illetik azzal a váddal, hogy a reakció szócsové; a változásokat helytelenítők, óvatos haladók pedig a felforgatás eléggé nem ellenőrizhető eszközét látják benne. E két szélső megítélés közt temérdek más véleményt sorozhatunk be róla; ezek lehetnek elítélők vagy magasztalok, de a rádió világ- és emberformáló jelentőségét mind elismerik. Legjobban kitűnik a rádió mérhetetlen fontossága abból a viselkedésből, melyet a hadviselő felek egymás rádiói iránt tanúsítanak. Templomot, kórházat, lakóházat, múkincseket tartalmazó kultúrintézményeket elpusztítanak, a rádióállomásokat azonban nem bántják. Korábban, békében általános volt még szakemberek körében is az a vélekedés, hogy először a műsorszóró rádióközpontokat teszik tönkre a repülőátadások, mint elsőrangú hadifontosságú intézményeket. Nem úgy történt. Elesett vagy sebesült rádió alig van. A rádió nélkülözhetetlen hírforrás az ellenségnek is, nem gondol arra, hogy magát megfossa tőle. Különb elismerést a huszadik század második világháborújában a hadakozó felektől más intézmény igazán nem kapott.

Események, irányok és emberek folytonos elsodródásában hangtükörként áll a rádió. Egyre tökéletesedő hangfelvételi eljárásaival ki-kikap ebből a szünet nélküli hangtükörből részleteket megörökítésekre; ezeket alkalomadtán meg is szólaltatja. A hallgatók lelkében a műsorban hallottak ugyancsak így, részletekben, itt-ott kiragadva élnek. Teljes együtteségében a rádió egész állam-, társadalom- és művészetfejlesztő munkáját ezért csak a hivatásos rádióíró hosszú időn át tartó műsorfigyelő buzgalma fogja át. Az ilyen átfogó szemlélet jelöli ki a műsorszórási rádió helyét igazán a koralakító tényezők között, ez emeli az átlagos vélemény fölé, mely a rádióban a nap minden szakában működő áldásos szórakoztató gépet, jobbik esetben mindenkire eljutó népművelési és hírszolgálati eszközt lát. A rádióknak így megállapított legmagasabbrendű közösségi értékében természetesen ott van a népműveltető tényező, mint e könyv vizsgálódásainak tárgya; annyira ott, hogy fogalmi bővítéssel valóban népművelésnek lehet fel fogni az egész működését. Ha mégis szükség mutatkozott e szédületes arányú népművelési keretben külön is hangsúlyozott népművelési számok beállítására, úgy e szükséglet a népművelési feladatok sokféleségéből, egyes népcsoportokhoz való kötöttségéből és a figyelemfelhívás formáiból magyarázható.

Első idejében a műsorszórási rádióknak semmi tapasztalata nem lehetett még sem a közönségről, sem a műsoranyag rádiószerűségéről. Tapogatózott, mit lehetne adnia; csupán a hangversenyterem, színház, felolvasóasztal állott előtte mintaképp. Verbuvált közönséget, előadást és előadhatót. Kezdeti lelkes hívei a népből valók voltak, gépi lényege szerint a nagy néptömegek megnyerésére kellett törekednie. A népművelés, mint korszerű szociális tevékenység az érdeklődés előterében állott, hogy úgy mondjuk, divatos célkitűzésként szerepelt. Nyilvánvaló, hogy a népművelés műsorbéli hangoztatása csalogató és

megkülönböztető formának tetszett; műsorgondot is levett a műsorszerkesztés válláról, mert hiszen a meglevő népművelési alakulatok tervezeteit, anyagait, sőt egész előadásorozatait készen kapta. Volt idő, mikor a rádió heti műsora erősen hasonlított valamely népművelési telep plakátjához. 1930 körül hatalmas arányú nevelési és oktatási áramlat öntötte el a műsoradási bizonytalanságban élő rádiókat. Az egyensúlyi helyzet mennyiségi és minőségi műsoranyag tekintetében nehezen tudott kialakulni, a műveltek fölfedezték a rádiót, felismerték hallgatótömegeiben rejlő erejét, beleavatkoztak tehát minden dolgába s mi sem természetesebb, mint hogy oktatni akartak benne a legszélsőségesebb határokig. A rádió népművelő voltának rosszul felfokozott és neofitabuzgalommal túlhajtott elképzelése volt ez; a tiszta cél ezenfelül mohó érdeklélssel is keveredett, a különböző fajta dolgok tanításából élők egyszerre a rádiókba tolultak „keresni”. Nem törődtek azzal, hogy a rádió csak hanggal hat, egyérezékű eszköz, mely a látást okvetlenül feltételező tanulnivalókat természetéből következően nem adhatja; csak a tömegekhez való, eddig ismeretlen hozzáférési lehetőség, a keresetvágj" és nevük ismertté tévése vezette az ostromlókat. A rádióigazgatóságokhoz terjedelmes beadványok érkeztek a rádióban való rajztanítás szükségességéről, mások szobrászati mintázást, festést, ismét mások varrást-szabást, női kézimunkázást, táncmesterek pedig táncot akartak tanítani. Szomorú eltévelyedése nem egy rádióvezetésnek, hogy tanítottak is. Ez azonban még nem volt elég. Azt is tanítani kezdték, hogy hogyan kell tanítani; módszertanok és neveléstanok fejezeteit olvasták fel lelkes igyekezettel, sőt mintatanításokat is tartottak. A túlzásba vitt oktatási vágy e korszakában született meg az önálló, külön csak nevelő-oktató rádióállomások gondolata; a németek, akik amúgy is szenvedélyes pedagógusok, nem tagadták meg magukat a rá-

dióban sem és Königsusterhausen nevű rádióállomásukat, mely ma Deutschlandsender nevet visel s korábban Deutsche Welle címen működött, megtették a németiség nagy rádió-tanítómesterének. Annyit jelentett ez, hogy az akkoriban 35 kilowatt adóerősségével óriásadóállomásnak tekintett Königsusterhausen éveken át kizárólag nevelő-oktató műsorszámokat adott. Műsora felölelte az oktatás egész területét, tehát a különböző fokozatú iskolák ifjúságát éppen úgy szolgálta, mint a legeltérőbb műveltségű felnőtteket. Ez volt a világ első nagy kizárólagos népművelő rádióállomása — s az utolsó is az általános műsorszóró állomások között. (Az Észak-amerikai Egyesült Államokban városoknak, egyetemeknek, college-eknek és egyéb kultúrközösségeknek szoktak lenni ilyfajta adóállomásaik, de ezek a szó legszűkebb értelmében helyiadók csak, legfeljebb néhány száz wattnyi adóerősséggel.) Ausztrália szociális szempontból annyira előnyös helyzetben élő rádióközönsége is hatalmas érdeklődést mutatott e kérdés iránt és el is határozta külön nevelő-oktató rádióállomások felállítását; az akkoriban ott is érezhető nehéz gazdasági viszonyok miatt ez nem vált valóra. Kanadában a reklámból élő rádió nem törődött sem népművelő, sem az ifjúságot nevelő műsorszámokkal. Az elhatalmasodó reklámba azonban beleszólt a kormány, amely a kanadai rádióliga nyomására kénytelen volt új rádiózási rendszert teremteni és ebben már méltó helye jutott mind az ifjúság, mind a felnőttek művelésének. Az Észak-amerikai Egyesült Államokban még 1930 őszén megalakult a rádió-oktatás és népművelés külön tanácsa, a „National Advisory Council on Radio in Education”, mely értekezletek tartásával, kutatásokkal, hírszolgálatokkal, közleményekkel iparkodott mozgósítani az országot a legjobbnak tartott népművelő gondolatok megvalósítására. Elkészítette az ilyen vonatkozású műsorszámok terveit, melyeket teljes előadáskidolgozással,

azonnal használhatón bocsátott a rádiótársaságok rendelkezésére. Különösen élénk munkásságot fejtett ki a gyermeklélektan terén, mivel az amerikai nők igen érdeklődnek e tárgykör iránt és az ilyen népművelő előadások felette népszerűeknek mutatkoztak a rádióban. A tisztán nevelő, népművelő műsor-számokat — az európai rádiókkal ellentétben — eleinte leginkább vasárnapra zsúfolták össze az amerikaiak (nálunk az a műsorszerkesztési elv, hogy a szombat-vasárnap műsora tisztán szórakoztató legyen). Minthogy az amerikai rádióelőadásoknak a harmincas évek első felében, mindig derűseknek, szellemeskedőknek és csattanósaknak („snappy”-nek, mint az amerikai rádiónyelv mondja) kellett lenniök, a népművelőknek olykor nehéz volt e kívánalmakat céljaik komolyságával összeegyeztetniök. Népművelési tekintetben, sőt iskolai pedagógia dolgában is van az Északamerikai Egyesült Államok rádiózásának egy olyan eredménye, mellyel a világ semmi más országa nem dicsekedhetik; ez az eredmény teljesen rádiószerű és már 1933-ban hatalmas arányokban mutatkozott. Az amerikai zenepedagógusok ugyanis hosszú évtizedeken át küzdöttek a zenetanítás rendszerezéséért. Az emberek azonban a zenetanulást elfecsérelt időnek tartották, mely semmiféle gyakorlati szükségességet nem elégít ki. A rádió néhány esztendő alatt megváltoztatta ezt a felfogást. A változást pár számban mutatjuk ki: az országban körülbelül 20 millió fiú volt 1933-ban, ezekből 6 millió beletartozott az egyik legnagyobb rádiótársaság, a „National Broadcasting Company” által alakított zeneművelő csoportokba; a hatmillió fiú 25 ezer rézfúvós-zenekart és 45 ezer egyéb zenekart alkotott, egy-egy zenekart 20—25 taggal számítva. 1936-ra a zeneművelő fiúk száma már elérte a 10 milliót. A rádió ének- és zeneleckéit ekkor 67.000 iskola énekes zenekarai hallgatták rendszeresen. E műsor-számokat egy Maddy nevű zenepedagógus szervezte meg

és vezette; ő a megteremtője a „National Music Camp”-nak, a fiúk országos zenetáborának, mely Michigan állam Interlochen nevű helységében van.

Hogy a népművelő gondosság és ötletesség milyen sokoldalú lehet, arra a rádiósfejlődés során bőven adódott példa. Ezek közül idézzük a holland rádiózás két népművelő műsorszámát; az első az éjjeli munkások órája volt, melyet a holland szociáldemokrata rádió tartott alkalmas nappali órában a munkába este menő, reggel hazatérő dolgozók művelésére; a másik a holland víziutakon, a csatornákon élő hajósok és családtagjaik rádión történő oktatása. A dán rádió a negyvenes évekig a világ legerősebben rádiózó országa volt (Svédország csak hosszú harc után ugrott elébe). A rádió e nagyon nagy elterjedésének köszönhető, hogy a népművelő előadások keretében itt maguk a miniszterek beszéltek a rádióközönségnek országuk legérdekesebb kérdéseiről. Minden héten egy-két miniszter közvetlen, felvilágosító csevegését hallhatták a tudnivágyók.

Az anyag kiválasztása tekintetében sokáig meglepő egyöntetűséget mutatott a rádiósnépművelés világszerte. Legelső helyen sokáig a közgazdasági népművelés állott. A legegyszerűbb emberrel is meg akarták értetni a nagy világgazdasági összefüggéseket és talán méginkább a kormányok gazdaságpolitikai célkitűzéseit. Második helyen a közegészségügyi előadások következtek, harmadikon a történelmi műsorszámok. Ezekkel függött össze a nagyarányú világnézetű népművelés, mely az illető országban uralmon levő irányzat értelmében igyekezett megnyerni az embereket. Az ilyen törekvés kiterjedt a rádió egész műsorára és így hangsúlyozottan kiemelt népművelési műsorszámok külön jellegét nem tüntették fel többé.

Akár egyetemes népművelő tényezőnek fogjuk fel a műsorszóró rádiót, akár külön hangsúlyozott népművelő műsorszámokat tartunk szükséges-

nek ebben az egyetemes keretben, vitathatatlan, hogy a rádió a mindenki folytonos és óriási arányú továbbképzését jelenti. E hatalmas népművelésben az az érdekes, hogy aránylag eléggé kiterjedt műveltségű emberek szellemiszintjét tartja szemelőtt, mégis hat az igen csekély iskolai képzettségűekre is. Különösen az idősebb, kevésbé iskolázott nemzedékeken érződik igen szembetűnően ez a hatás. Másik érdekesség, mint a következőkben látni fogjuk, hogy a legkiválóbb szakemberek sem érzik többé a népművelő, népszerűsítő munka régebben bizonyos mértékben aláértékelőnek tartott voltát. Harmadik érdekességül említhetjük a kor napi szükségleteiből fakadó idő- és alkalmosságát. A népművelésnek ekkora rugékonysága és frissesége eddig ily mértékben még a napisajtó idő- és alkalmosságú ismertető cikkeiben sem volt észlelhető. Mindhárom érdekesség útmutató tényezője minden népművelő munkájának. Az első érdekesség tanulsága, mely egyben a rádió eddigi életének is főtanulsága, hogy a színvontól nem szabad félni, a hallgatóságot nem helyes aláértékelni. A második érdekesség nyilvánvaló haszna az a legfőbb forrásból, mint központból körkörösén kiinduló műveltség- és ismeretterjesztő hullám, melybe meghallgatással és a hallgatás után való megbeszéléssel minden népművelő közület, mint újabb hullámvető kis kör kapcsolódhatik bele. Harmadik népművelő tanulság az idő- és alkalmosság, az érdeklődés és eredmény egyik legfőbb biztosítója. A népművelés értéke és életet segítő nagy ereje így valóban közjóvá és köztudattá válik.

Ahogy a műsorszórási rádió hallgatótömegei nőttek, úgy értékesedtek benne a mind igényesebb *tudományos népművelő előadások* is. Kezdetben a középiskola alsó fokának megfelelő, vagy még azt is alig elérő ismereteket adtak Európaszerte; a szegény és kisstílusú állomások olykor még ma is megteszik ezt. A vezető, nagy rádióstúdiók azonban hamar kinőttek

ebből az iskolásaiból. Elég gyorsan, már a harmincas évek első harmadában elkövetkezett az az idő, mikor a világ legismertebb tudósai sem tartották már kevésnek a mikrofont s ettől kezdve végig a harmincas éveken át a legkitűnőbb tudomány-népszerűsítő nevekkal találkozhattunk a műsorokban lépten-nyomon. Egyetemes, nagyértékű népművelés következett be így, a népművelő jelleg különös hangoztatása nélkül, de mindenki annál hatásosabb művelésével. Többé nem a tudományágak alapvető elemeivel foglalkoztak, hanem a tudománynak az emberi élet jobbátételére irányuló hasznosításával. A rádiós-népművelés így teljesen időszerűvé vált; a harmincas évek elejének gazdasági mélypontja, a tömeges munkanélküliség a természettudományoknak a gazdasági válság leküzdésében adódó szerepét tárgyalta az előadó tudósokkal, számosan a szociális bajok eltüntetésére vagy csökkentésére irányuló tudományos kutatásokról adtak számot. Ez utóbbi szempontból rendkívül értékesek, népszerűek és népművelő tömegeredményt hozók voltak az ismert angol természettudományi író, Huxley Julian állandó előadásai a brit rádióban „Tudományos kutatás és szociális nyomorúság” címen. 1933 után egyszerre elöntötte a különböző országok rádióit a sok világnézeti előadás; ezekben nagy szerep jutott a természettudományoknak meg a teológiának; pap és természettudós fejtegette ki párhuzamosan a maga álláspontját, hogy kölcsönös engedékenységgel eljussanak többé-kevésbé megegyező felfogásra. Népművelőket különösen érdekelhet az a tény, hogy egyidőben, a földi bajok közepett, mindjobban szaporodott a csillagászat, a világűr lakottságával és méreteivel való foglalkozás az európai és amerikai rádiózásban. Ebben megegyezett a spanyol rádió a norvéggal, a holland a szovjetorosszal, sem a földrajzi helyzet, sem az uralkodó politikai irány nem befolyásolta a csillagászati népművelő munkát. Párhuzamosan ezzel mindinkább

mutatkozott az élet eredetével foglalkozó kutatások és elméletek ismertetése.

E fejlettebb népművelési fokon az alkalmazott természettudományok közül az *orvosi* és a *mezőgazdasági* ágak jutottak bővebb szerephez. Orvosi téren különösen a francia, meg az osztrák rádió vezetett, e két rádióban a legkitűnőbb orvosprofesszorok, Párizs és Bécs világnevei beszéltek népszerűen, mégis magasszínvonalúan azokról a kutatásokról, melyeket az élenjáró tudományos munka elért. Elsősorban a rákról, másodsorban a gümőkórról, harmadsorban a reumáról szóltak ezek az előadások. Az érdeklődésre és a tudományos kérdésekben vallott bátorságra jellemző, hogy egy, az egész francia közvéleményt foglalkoztató gyilkossági esetben maga Balthasar, a párizsi egyetem törvényszéki orvostani tanszékének tanára, e tudományszak egyik világtekintélye állt a mikrofon elé, hogy az elágazó és el-tudománytalanodó szakvéleményeknek helyes irányt szabjon. Ugyancsak érdekes, magas színvonalon járó orvosi előadásokat adtak a német rádióállomások; a tüdőbészetről például maga Sauerbruch, e tevékenység legkiemelkedőbb embere beszélt. Az angol rádió egész rádióankétot tartott a rákról, a legkitűnőbb szakemberekkel. Általában az angol rádió nemcsak tudományos, hanem egyéb tereken is mindig az első garnitúrát szólaltatja meg. Míg tehát kezdetben az iskolai egészségtan jól ismert fejezeteit és az elsősegély-nyújtást tárgyaltatták a rádiók, később az élvonalban levő kérdésekről beszéltek népművelésként a vezető orvostudósokkal. Az államok vezetőemberei legjelentősebb politikai nyilatkozataikat hovatovább nem a parlamentben, sőt nem is a sajtóban, hanem a rádióban adták köztudomásra, ami a politikai népművelésnek eléggé fel nem becsülhető tette. Erről azonban könyvünk második fejezetében bővebben szólunk, most térjünk vissza a tudományos népművelés rádiós fejlődésére.

Általában azok az államok, melyeknek politikai helyzete a régebbi állapotok folytatásának volt mondható, több természettudományt adtak rádióikban, míg az új államok, meg a politikai átalakuláson keresztülmentek több politikai és történettudományi előadást iktattak műsorukba. A sok természettudomány a biztonságosság és egyensúlyozottság jele.

A népművelő célú rádióműsorok egyik gyakori száma külföldön a „Séta a természetben”. Ez a *természettudományi csevegés* nem csupán növényi és állati megfigyeléseket, leírásokat ad, hanem kiterjed az időjárás jelenségeire, természettani tüneményekre is. Érdekesebb feltáralásban is adják: egy-egy hónap összes természettudományi jelenségeiből állítanak össze változatos és a természet hangjait ügyesen bemutató műsort. Itt határozottan újat hozott bele a leíró természettudományokba a rádió: a hangokat is megismerteti. Tudományos célokra régóta történtek ugyan hangfelvételek, de a természet megismerésére vágyó nagyközönség ezekhez nem férhetett hozzá. A rádiónak viszont kellene az érdekes hanghatások, ezért az állatmegfigyelők által kint a szabadban lemezre vagy filmszalagra vett hangokat örömet közvetítik a rádióállomások. Kiválóan alkalmas a rádió bizonyos természetrajzi módszerek megismertetésére is. A madarak gyűrűzését, a vadmegjelölési eljárásokat, a halak megjelölésének módszereit s mindezeknek az eredményeit számos rádióállomás belevitte hallgatói köztudatába. A rossiteni madármegfigyelő-állomás érdekes gólyaingulási kísérletét, mely keietporoszországi költésű, később a Rajna vidékére áttelepített gólyák vándorútra indulásáról szolt, valamennyi német állomás fölvette műsorába. Az északi államokban rendes napi műsorszám a hering- és általában a halvonulás a megfelelő időkben. Igen sok az állatlélektant ismertető műsorszám is. A növényvilág még nagyobb területet kap a műsorszóró rádióban, mint az állatokkal való foglalkozás. Számos állomás

rendszeres műsorszám a kertészkedés (még télen is), ezzel temérdek hasznos gazdasági és természettudományi ismerethez jutnak a rádióhallgatók. A növénypatológiai tájékozottság fejlődése különösen örvendetes. A természetrajzi és áruismeretek terjesztésének rendkívül vonzó eszközei azok a hangjátékok, melyek valamely állati vagy növényi eredetű közszükségleti cikkről szólnak, például: „A kakaóbabtól a csokoládéábráig”. „Hogyan készül a bunda?”, „A vetőmagtól a karaj kenyérig” stb. Ezek a mindenkit szórakoztatóan oktató játékok hangképekből állanak, melyek végigmennek az illető dolog előállításának minden fokán. A bundáról szóló hangjáték az alaszakai, kanadai vagy szibériai prémállatok hangjával kezdődik, megjátsszák a prémvadászok, a prémállat-tenyésztők mindennapi életét, a prémszállítást, kidolgozást, felhasználást, mindent egészen addig a pontig, míg a „hölgy” megveszi a szőrmeáruházban a prémet.

Békében a műsorszórási rádiók közlik az *időjárás-jelentéseket*, a meteorológiai intézetek pedig egymásnak rádió útján adják adataikat. A nagyközönség figyelve így erősen az időjárás tudományos vizsgálatára irányult. A nagy rádiósokat a légköri zavarok ösztönözték ilyen irányú érdeklődésre. E szükségletnek megfelelően egyidőben nagyon elszaporodtak a műsorszórási rádiók népművelő szándékú időjárás-tudományi előadásai. Ha csak valamennyire is rendelkezésre vált az idő, mindjárt siettek a rádióállomások a szokatlan időjárást tudományosan megmagyarázni. A várható időjárás előre való megmondása, amit a közönség egyszerűen időjóslásnak nevez, de a meteorológusok „jóslás”-nak semmiképpen nem akarnak elismerni, a műsorszórási rádió óta hatalmasat nyert hitelében. Legáltalánosabb és mindig visszatérő időjárás-tudományi műsorszám volt a legtöbb rádióban a második világháború előtt az a kérdés, hogy lehet-e az időjárást hosszabb időre megmondani? A német rádió

egy darabig adott tíz napra szóló prognózisokat. Míg régebben az időjárás prognózis inkább csak a gazdákat érdekelte, a rádióból a sportoló és hétvégére kiránduló, turistáskodó nagyvárosiak is figyelni kezdtek. Érdekes azonban, hogy a szabad természetben most már hasonlíthatatlanul többet mozgó nagyvárosiakban a leíró természettudományok, az állat- és növénytan, ásvány- és kőzettan iránt különösebb érdeklődés nem mutatkozik. Néhány rádióállomás megpróbálta szokásos hétfégi tanácsadóinak állat-, növény- és ásványtanból való kidolgozását, a dolog azonban kellő közönségvisszhang hiányában csak kísérlet maradt.

Mielőtt az 1939 őszével bekövetkezett háború a maga különleges igényeivel a rádiókat erősebben le nem foglalta, igen sok rádió műsora tárgyalta a babona, megézés, sejtelem, távolbalátás jelenségeit. Az efféle műsorszámok nagy népművelő jelentőséget el kell ismernünk, ha az előadók a természettudományos gondolkodás nyugodt vizsgálati módszerével tárják a hallgató elé az anyagot s a tárgyilagos megismertetés vágya vezeti őket. Az olyan mérhetetlen és sokszerű közönség előtt, mint amilyen a rádióé, ez nem is történhetik másként. Az ellenőrzés igen nagy, sem túlzó lelkesedésnek, sem túlzó lekicsinylésnek nem szabad mutatkoznia.

A *műszaki* népművelés a műsorszóró rádióknak kezdettől fogva fő területe. Legerőteljesebb irányvonala a mind szélesebbkörű gépesítésre való törekvés. „Utak és eszközök” címen a brit rádióknak volt 1935-ben egy messze kiemelkedő előadássorozata az ország gazdasági gépesítéséről; emlékeztet a japán rádió tanfolyama a japán számológépekről, melynél az ország kereskedőcégeit mind felkérték, hogy alkalmaztaik az előadásokat csoportosan hallgathassák. A német és az amerikai rádió lakások és háztartások gépesítéséről adott kitűnő sorozatokat. Legtöbb műszaki előadás a

repülésről szólt, ez a műszaki érdeklődés legáltalánosabb tárgya minden népnél.

A régebbi korok természettudományi és technikai eredményeinek helyes megismerése szempontjából említést érdemelnek azok a rádióelőadások, melyek *a természettudományok és a technika* történetének kiváló alakjait és tényeit állítják kellő és népszerűen művelő megvilágításba. A XIX. század óriási természettudományi s a XX. század elcsodálkoztató műszaki fellendülése ugyanis a legtöbb mai emberben könnyen keltheti azt a hitet, hogy a korábbi idők természettudományos vizsgálódásai és műszaki eredményei teljesen jelentéktelenek és a régebbi korok emberei ily vonatkozásokban száralmas tudatlanságban, műszaki kezdetlegességben éltek. Ügyes rádióelőadások és rádiójátékok azonban meggyőznek bennünket az ellenkezőjéről és e mellett felette érdekesek, szórakoztatók is.

Volt egy idő a világ rádiózásában, amikor a népjogi tájékozottságát, sőt jogi műveltségét célzó előadások tömegesen szerepeltek. Nemcsak azokról az elemi alkotmánytani ismeretekről esett szó, melyeket minden állampolgárnak tudnia kell; magán- és büntetőjogi előadásorozatok folytak. „Mindenki önmaga ügyvédje” és másefféle címeiken; közjogi, jogbölcseleti sorozatok magyaráztak olyan dolgokat, melyeket tudni értékes ugyan, de a népművelést messze túlszárnyalják. Ugyanígy megvolt a divatkoruk a történettudományoknak, az irodalomtudománynak, a bölcseletnek, a hittudománynak (ez utóbbi előadásfélék még külön nevet is kaptak „mikroteológia” címen). Ezek az előadásdivatok sokszor függetlenek minden más tényezőtől és így a hallgatóság szükségleteitől is; végigáramlanak valamennyi ország rádióján, majd elülnek, szinte nyomtalanul; máskor viszont az uralkodó politikai rendszerek függvényei: a szociáldemokrata Németország rádiója tele volt például városfejlesztési műsorszá-

mokkal, a várospolitikai fontos népművelőágazatszámába ment —, míg a nemzetiszocialista Németország a falut tette népművelő érdeklődése központjává, a rádió ekkor már minden gyakorlati és tudományos eszközzel (hogy a szórakoztatókról ne is szójunk) a földhöz, mint a legmegbízhatóbb egyéni, családi és nemzeti létalaphoz való ragaszkodást és visszatérést hirdeti. A rádió határokat és elzárkózást nem ismerő erejére mutat, hogy a rádiódivatoktól még a szovjetországi rádió sem mutatkozott mentesnek; amikor például a német rádió a mezőgazdasági munkások gyűléseit közvetíti, megteszi ezt a szovjet rádió is. Nem azt akarjuk természetesen ezzel mondani, hogy a szovjet rádió nem épített ki teljesen önálló népművelési utakat; ilyen érdekes műsorszámok többek között az „autodidakták segítése”, mely már 1934-ben 580 előadást tartott a maguk erejéből, egyedül tanulóknak; említésre méltó a kolchosrádió is, mint egy népkategória külön népművelő és szórakoztató rádiószolgálat, ez 1933 júliusától működik és 1935-ben már egy hónapban 40 politikai tájékoztató előadást, 31 mezőgazdasági és műszaki előadást, 17 művészeti, irodalmi és zenei előadást, 4 délelőtti hangversenyt és 4 táncestet adott. Tudományosság, rádiószerűség és népművelési ötletesség ritka szerencséjével találkozott a helsinki egyetem egy 1938-ban rendezett hanglélektani és hangélettani rádióelőadásában. Különböző személyeket szólaltattak meg a mikrofon előtt s a hallgatóságnak ki kellett találnia a következőket: férfi beszél-e, vagy nő; mi a beszélő életkora; milyen a termete, testalkata; milyennek érződik a természete; mi a foglalkozása; mit érezni még ki a hangjából? Az érdekes műsorszámra az ország egész rádióhallgatósága felfigyelt.

Néha olyan rádióműsorszámok válnak kedvelt népművelési előadásokká, melyeknek eredetileg határozott, szűkkörű egyéb céljuk volt. Újzéland dicsekedhetik ilyenekkel. Itt nagy a tanyarendszer, sok tanuló

távol lakik az iskolák színhelyeitől. Az ilyen, elemi és középiskolai tanulók számára levelezőiskola áll fenn, mely a tananyagot levél útján magyarázza s a tanuló levélben felel. A rádió ennek a levelezőiskolának sokat segít, különösen a nyelvoktatásban. Még 1934-ben az így végző középiskolai tanulók egyetemre való előkészítését (az egyetemi felvételi vizsgára való tanítást) a rádióra bízta; egyetemi tanárok végezték az előkészítést. Mindkét műsorszámból, a levelezőtanulók nyelvoktatásából és az egyetemre előkészítő rádiótanfolyamból igen kedvelt népművelő műsor lett.

A rádiós népművelésnek érdekes fejlődési fokát jelentik a rádiók ipari nagyüzemekből adott hangversenyei. Ezekben a német és a szovjetorosz rádió ért el jelentős eredményeket. A németeknél a „Kraft durch Freude” mozgalom kezdeményezte a gyárakból, — mint a rádióban hirdették: „a munka székesegyházaidból — adott nagy népművelő hangversenyeket, melyekre mindig kirándultak a rádió híres szólistái, ének- és zenekarai. Lényegében ugyanilyen üzemi hangversenyeket adnak a szovjetorosz rádiók is azzal a különbséggel, hogy itt zenemagyarázatokat is adnak a hangversenyszámokhoz a gyárszemélyzetnek (a zeneszerző gondolatai mit akarnak kifejezni, melyek a főtémák, mi a vezérmotívum, melyek a jellegzetes dallamok; adnak egy kis idevágó zeneelméletet és zenetörténetet is). A munkáshallgatók a magyarázatokba bekapcsolódhatnak, kérdéseket intézhetnek az előadóhoz. Kérdéseik sokszor irányulnak annak a megtudására, hogy milyen szociális környezetben éltek a szerzők.

A rádiós népművelési igények kikutatása és kiszolgálása, mint a népművelési műsorszámok szakadatlan változásaiból következtethetjük, valóban nem könnyű dolog. A hallgatóság túlnyomó többsége passzív viselkedést mutat, azt hallgatja, amit adnak neki s ha valami nincsen kedvére, legfeljebb kikapcsolja.

Vannak vágyai arról, hogy mit szeretne hallani, vannak kialakult meggyőződései, ezek azonban nem jutnak érvényre; még ha el is mondja imitt-amott őket, azokhoz, akik valóban tehetnének az ügyben, nem kerülnek el. Ez kétségtelenül baja a rádiónak; az intézmény a hallgatók felé rendkívül aktív, a hallgatóktól vissza a vezetéshez viszont nagyon is passzív; a hallgatók felé csupa hang, vissza azonban nagyfokú némaság. Nem azt jelenti azonban ez a csend, hogy rádióközvélemény nincs. Azokban az országokban, melyekben a közvéleménynek súlya, a közóhajnak nyomatékos szava van, ahol a szükségleteket nem felülről szabják ki az emberekre, időnkint vagy állandóan kutatják a rádióközvélemény állásfoglalásait. Az Összes rádióhallgatókat nem lehet felrázni passzivitásukból, a nagy többség úgy veszi a műsort, amint van, nem óhajt még műsorgondokat is az egyéni bajjai mellé. Van azonban egy művelődésre, művészetélvezésre erősen vágyódó *aktív kisebbség*, a népművelés legjobb és leghálásabb emberanyaga, ezt igyekeznek sok országban a rádiók, népművelési vezetők megtalálni, beszervezni s állandó tájékoztatóul felhasználni. A felkutatás módjai igen érdekesek és sokfélék. Különösen a brit rádió igen leleményes az ilyen módszerekben. Egy 1937-ből való eljárása például ez: önkéntes jelentkezők a rádió felhívására tizenkét héten át figyelik a műsort és bírálatokat gyűjtenek. A mintegy 50.000 főnyi önkéntes jelentkezőből háromhónapi műsorfigyelői munka után a rádió kiválasztja az ezer legbuzgóbbat, legtárgyilagosabbnak érződöt s ezeket állandó műsorfigyelőknek kéri fel, különleges kérdésekre kérve tőlük feleleteket időközönként. Hogy azonban ne csak az önként jelentkezők buzgalma szerepeljen közvéleményként, 1938-ban a postától csak úgy taláломra 10.000 rádiófizető címét kérték. Valamennyi levélbeli, sőt szóbeli kérelmet kapott a rádiótól, nyilatkozzanak a műsorról teljes őszinteséggel. Nevet ne írjanak a nyilatkozatukra, csak életkort és

foglalkozást, Az amerikaiak azt mondják az ilyen közvéleménykutatásokra, hogy jók a negatívumok megállapítására, tudniillik annak a kiderítésére, mit nem akarnak. Szerintük ilyenkor csak a már halott dolgokat bírálják az emberek s minthogy a legtöbb ember nem kezdeményező, sok a nem, kevés az igen, még kevesebb az újjal előálló, az okosan kívánni tudó. Azt kell fokozni és segíteni, ami jó, kevés és kívánatos. Vitákat kell tehát rendezni a mikrofon előtt. Nem azt beszélnek meg azonban itt, amit valamely rádióvezető vagy a mellette működő tanács jónak tart, hanem amit a közönség köréből vetnek fel témaként. Éppen népművelő tárgykörből vette első ily előadását a filadelfiai egyetem, e vita-eljárás egyik fő szorgalmazója. A vita egyik főszereplője az átlagpolgár volt, tudományos lelke pedig az az egyetemi tanár, akit, mint erre véleménye szerint legalkalmasabbat, a diákság kiválasztott. Az első vita címe ez volt: „A középosztálybeli amerikai ember anyagi jövője.” A „Columbia Broadcasting System”, a második legnagyobb amerikai rádiótársaság pályázatot írt ki a felnőttek számára való tanulás legjobb módjáról. Harmincperces műsorszámában kellett e témát tárgyalni hangjáték formájában; az érvelő, ellenző, a radikális felfogású, meg a maradi voltak a szereplők. A hallgatóság aktivitására felette serkentő az a stúdióbeli eljárás, hogy az adást a vita legfeszültebb pontján félbeszakítják és felhívják a közönséget, folytassa s fejezze be a maga körében. A stúdióvitát majd egy más alkalommal folytatják, amennyiben a közönség kívánja.

Helyes felismerés vezette a németek már említett „Kraft durch Freude” rádióhangversenyeinek intézőit, midőn az ipari nagyüzemek dalos-zenés-tréfás előadásain mindig felléptette az illető üzem alkalmazottait (tisztviselőit és munkásait). A népművelés egy régi lélektani megállapítása jutott ezekben a műsorokban érvényre, melyet fejtegetéseink során sok-

szor hangsúlyozunk: az embereknek több kedvük van a művelődésre, ha annak nemcsak passzív befogadói, hanem cselekvő közreműködői is lehetnek. Minden emberi közösségben kialakul egy bizonyos művészi hajlandósággal megáldott szereplőgárda; a német rádió az ilyenekben megmutakozó képességeknek mikrofonteret adott, már csak propaganda okából is. Az e fajta előadások színvonala azért nem esett, mert a rádió felvonultatta a maga elismert művészeit. A műkedvelők és híveik így közvetlenül, velük elkeveredve figyelhetik meg a hivatásos nagyokat. Ezt az eljárást a magyar rádió közvetítéseiben is tapasztalhattuk már különböző szabadidőszervezetek és munkásművészaljakulatok előadásain.

A falusi földműveslakosság rádiósnépművelési igényeinek kutatása figyelemreméltón szerepel a minnesotai egyetem mezőgazdasági szociológiai tanára, Forsyth könyvében. *A rádió és a falukutatás* a címe ennek az 1939-ben megjelent munkának; megállapításai egyetemes érvényűek és így a magyar viszonyokra is vonatkoznak. Azzal kezdődik a könyv, hogy a rádió a városi kultúra eszköze ugyan, népművelő és társadalomátalakító hatása mégis falun nagyobb. Ez a hatás lassankint eltünteti a különbséget falu és város között; teljesen megváltoztatja a gazdák munkarendjét, időbeosztását, életszempléjét. Megerősíti a földművesség foglalkozásöntudatát, állandó államnolgá'ri kapcsolatot nyújt neki a másfoglalkozású akkal; befolyásolja, átformálja a mezőgazdaságban élő nők életét. Kívánatos volna azonban, hogy a rádió engedjen az általa adott kultúra merev városiasságából. Jöjjön közelebb a rádióműsor a faluhoz, a műsor-szerkesztők vegyék fontolóra, hogy a falu népe más muzsikát óhajt, más drámát, más irodalmat óhajt, mint a jellegzetesen városit. Egy-egy főváros, nagyváros a maga lelkét telepíti be a benne működő rádióstúdióba s ezt sugározza ki a faluba. Művelés ez is, de nem igazi népművelés, nem faluművelés. A falu

rádiósai a maguk igényeit nem tudják úgy kifejezésre juttatni, mint a városiak; szükséges ezért, hogy a túlon túl csak városi kultúrát ismerő rádióvezetők közé a falu szószólói is odakerüljenek. A mezőgazdasági lakosság igénybejelentéseit pedig meg kell szervezni, ami elsősorban a falusi népművelők teendője. Ezek a népművelők gátlások nélkül, igazuk és kultúrateremtő szerepük teljes önérzetében legyenek szószólók, ne engedjék magukat a városi kultúra fölényes és biztonságos, számos esetben nagyképű hirdetői által félretolatni. Az a kultúra, melyet a falun, tanyán élők akarnak, nem selejtesebb, csak más.

A „Columbia Broadcasting System” népművelő osztálya a népművelési igények kikutatásánál a rádió-
nak, mint népművelő eszköznek szerepét iparkodott tisztázni ugyanebben az időben. Szerinte a rádió nem pótolja a könyvet, nem a folyóiratot, nem az újságot. Nem helyettesítheti a színházat és mozit sem. Ilyen pótló vagy helyettesítő irányban nem is szabad felfogni. Mint népművelő eszköz, gondolkodásra ösztönöz, olvasásra, utánanézésre, behatóbb érdeklődésre serkent, gondolkodást fejlesztő megfigyelésekre buzdít» hogy jobban megismerhessük a világot, melyben élünk, azt, ami ebben a világban történik és mind-
ebben hasznosabb számunkra valamennyi más közlo-
eszköznél.

Mi elfogadjuk az amerikai rádiótársaság népműve-
lőinek ezt a megállapításosorát, hozzátesszük azonban, hogy a rádió rengeteg pozitív ismeretet ad, a hallga-
tók adat- és tényismeretkészletét rendkívül fokozza; hogy ezzel kapcsolatban temérdek művészi élvezetet és megismerést nyújt. Nemcsak közlő eszköz tehát, hanem életszépítő is. Hogy ez valóban így van az Északamerikai Egyesült Államokban is, arra élénk bizonyíték a másik nagy amerikai rádiótársaság, a „National Broadcasting Company” 1939-ben közzé-
tett statisztikája, mely szerint 1938-ban a népművelő műsorszámok a társaság egész műsoradásának

20.8%-át tették s e hatalmas rádiósnépművelésnek egynegyede zene volt.

Rádiósnépművelés dolgában már a rádiózás kezdetén értékes kezdeményezésekkel tűnt fel Dánia. Itt gondosan meggyőződtek mindig a népművelő előadások tényleges hallgatásáról kikérdezések útján; a rádió pedig a népművelő szervezeteket meghívja a következő évad népművelési programjának összeállításánál. Nagy előnye a dán rádiónak, hogy az amatőr-korszakból való, eredetileg egymás műszaki segítségét célzó rádióklubok a rádióamatőrség hanyatlása idején, sőt megszűnte után is megmaradtak; most már nem műszaki eredményeiket és eszközeiket mutatják be bennük egymásnak a tagok, hanem a műsorról való véleményeiket és rádiósélményeiket beszélnek meg. Vannak az egyes politikai pártoknak is rádióklubjai, ahol politizálás mellett a műsorpolitika is szóba kerül; vannak „politikamentes” rádióklubjai a tiszta rádiózásnak. Mind helyet kap időről-időre a rádióműsorban; ünnepeiket közvetítik, híreiket közlik. Eleven rádióközvéleményük van így, a népművelés valóban a nép igényei szerint történik.

Hogy valamely népnek vágya keletkezhesek a rádiósnépművelésre, ahhoz meg kell ismernie a rádiót. Ez a megismerés nem minden államban ment gyorsan és könnyen. Különösen nem a déli országokban, meg a túlnyomóan mezőgazdasági népességgel bírókban. Volt nem is egy olyan állam, ahol a rádiózás első idejében nem üldözték az orvhallgatást, csak-hogy rákapjon a nép a rádiózásra. Másutt különböző módokon szoktatták hallgatáshoz az embereket. E módok közül kettőt említünk, az egyik Olaszországé, a másik Japáné.

Olaszországban 1933-ban hoztak egy okos és érdekes *népművelő rádiótörvényt*, mely elrendelte, hogy minden falusi iskolát szereljenek fel jó rádióvevőkészülékkel. E készülék nemcsak a tanulóknak biztosította az iskolarádió műsorának hallgathatását, ha-

nem a falu felnőtt lakosainak is. Bárki betérhetett az iskolába s ingyen hallgathatta a rádiót. Az volt a törvény célja, hogy a rádiózástól tartózkodó, azt még nem ismerő falusi emberek megbarátkozzanak vele, szokják meg az áldásait s majdan álljanak be ők is a rádióelőfizetők sorába. A rádió ugyanis az egész nemzeté, a nemzet falun lakó nagy tömegeit bele kell vonni a használatába. Lényegében két nagy rádiós nevelőfeladatot óhajtott megoldani ez az olasz rádiótörvény: az iskolai rádió nagy anyagi kérdését, a vevőkészülékkel való ellátást, meg a falusi lakosság rádiósnépművelését. Ez a népművelés elsősorban mezőgazdaságinak indult; vezetésére központi falurádióhivatalt állítottak fel Rómában, a „Radio Rurale”-t. A hivatal a különböző minisztériumok, mezőgazdasági szervezetek, a rádióipar és a rádiótársaság kiküldötteiből állott, akik ingyen tartoztak a falu rádiójának ügyeit ellátni. A törvényt teljesen nem tudták végrehajtani, de azért megvolt a célt eléggé megközelítő eredménye.

Japánban úgynevezett rádiótornyokkal igyekeztek a falvak népét a rádiózásra rászoktatni. Ezek a toronyok hangszórókkal voltak ellátva, a hang szétáradt a falu felett s aki jól akarta hallani, a torony közelébe ment. Közös hallgatás, utána közös megbeszélés! alakult ki ilyenformán s a falu ránevelődött a rendszeres rádióhallgatásra, ezzel a rádiós művelődésre.

A rádió műsorának tudatos és tervszerűen kidolgozott népművelői felhasználhatása céljából tekintsünk végig azokon a műsorirányokon, melyek húsz esztendő, a műsorszóró rádió eddigi élete alatt a vajdó gazdasági és társadalmi átalakulásokat előkészítették. E műsorirányokat közösségi műsorok címén foglaljuk egybe s minthogy a népművelés a közösségi eszme magasabb fokából eredő tevékenység, közösségi céljainkat megismerésük hathatósan segíti. Egyben jó foglalatát is kapjuk a huszadik század két világháborúja között uralkodó eszmeáramlatoknak is.

Az egyetemes műsorszóró rádiózás kezdeti korszakát a partikularizmus jellemezte. A kis adóerőségű, úgynevezett helyi rádióállomások ideje volt ez; a „helyi” jelző mutatkozott meg az ilyen kis állomások műsoraiban is. Kisvárosias elkülönülési vágy szülte az úgynevezett sajátos helyi kultúrák műsorait sok tájszólás-irodalommal, erőltetett néprajzzal. Az országos jellegűnek szánt 20—30 kilowattos állomásokban ez a partikularizmust hirdető műsorirány külön munkásrádiót, külön földművesrádiót, külön kisiparos-, külön kiskereskedő-, ismét külön szellemimunkásrádiót teremtett. A 100—500 kilowattos távolsági adók ezt a helyikultúrás, társadalomatimizáló műsorirányt csakhamar felváltották közösségi műsorokkal. Azokban az államokban, melyekben akár nemzeti, akár nemzetközi alapon a kollektívizmus mind teljesebb megvalósítására irányult a vezetés, ezek a *közösségi műsorok* uralkodtak el még művészeti vonatkozásokban is.

A kollektív műsorok kezdeti tünetei voltak az érdekképviselői műsorok; ezeknek igen kedvezett a rádió kollektív műfaja, a hangképsor. Átaluk szószéket kaptak olyan embercsoportok, melyeknek ilyfajta megszólalásra, megismertetésre azelőtt sohasem adódott módjuk. A földműves, a mesterember, a bányász, a hajós, a katona, a tanító, az orvos így jutott versben, kötetlen szóban, hangjátékban, dalban, muzsikában, helyszíni közvetítésben munkaköre magas művészi fokon álló megtiszteltetéséhez. A rádiókorszak előtt ilyen országos fényszórójú, ilyen művészi és sokoldalú kiemelés lehetetlen volt; sem a színház, sem a hangversenyterem, sem az előadói asztal, némafilm, lap és könyv mindezt így együtt, az érdekképviselőnek ennyire hasznosan, ekkora közönség előtt megcsinálni nem tudta. A művészi hatáskeltéssel ugyanis a rádióban együttjárhatott az okosan, finoman megszervezett érdekképviselői propaganda. Mindez nem igényelt külön elnevezésű, állandóan

kisajátított műsoridőt; a rendes szórakoztató műsorban ment, mondhatnók, az érdekképviselési jelleg zavaró íze nélkül. Kár, hogy eltűntek ezek az érdekképviselési műsorszámok, mert sok eredetiséggel, önálló alkotó munkával, művelődéstörténeti, irodalmi, dal- és zenetörténeti érdekességgel jártak.

Nyomukba a közösségi műsorok újabb válfaja, a többtermelési és önellátási műsor lépett. Ez a műsorfajta rendkívül érdekesen egyeztette össze az egyéni, meg a közösségi világot, az individualizmust meg a kollektívizmust. Akár az olasz „battaglia del grano”-t, akár a német „Erzeugungsschlacht”-ot, vagy a szovjet orosz többéves tervek sztachanov-mozgalmát idézzük rádió-vonatkozásban, valamennyi az egyéni munkateljesítményt emelte ki és magasztalta a köz előtt, a kitűzött közösségi termelési célok eléréseért vagy túlhaladásáért. Az angol és az egyesült államokbeli rádió a kollektívizmust ez idő alatt nem állam- és társadalomszervezési, hanem művészeti és műfaji irányban szolgálta. Ez a műfaji és művészeti kollektívizmus teremtette meg írói és zeneszerzői vonatkozásban a kompiláció eluralkodását, előadóművészeti tekintetben a sztártömegek szerepeltetését. A brit rádió úgynevezett variétémműsorai voltak ebben a fajtában az elsők; hamarosan az európai szárazföldre is átjutott ez a művészeti és műfaji kollektívizmus, de itt már az állam- és társadalomátalakítás szolgálatába állítva. Művészet és politika a kollektív gondolat államaiban tehát mindjobban összeolvadt; ugyanakkor azonban az angolszász államokban és egy-két északi országban a közösségi törekvéseket nem művészi tekintetben a parlamentarisztikus műsorok képviselték. Termelési, társadalomfejlesztési és társadalomgondozási, valamint államvezetési kérdések sokoldalú vitaműsorokban kerültek megbeszélésre. Angol és dán szociálpolitikai rádióviták a háborút megelőző időben hónapokon át folytak és a legérdekesebb rádióműsorfajták közé tartoztak. A

háborúval az állam- és társadalomvezetési műsorok mindjobban katonai jellegűekké váltak; a közösségi gondolat egyértelművé lett a szociális törekvésekkel telített katonai eszmekörrel.

Ezt a változást jól készítették elő a hősi kultusz műsorai, melyek a harmincas évek rádiózásának voltak érdekes közösségvezetési jelenségei. A katonaműsor eluralkodása művészi és műfaji tekintetben szintén figyelemreméltó eredményekkel járt; a tömeget emelte ki, mint sztárt, a csapattestet tette az egyén helyébe. Az első nagy katonaműsorok az angol és amerikai rádiók által kezdeményezett sztártömegekkel dolgoztak, e sztártömegek azonban később helyet adtak a tömegsztároknak, HZ el Z a kedvelté vált nagy, sokszemélyes együtteseknek. A rádió műfaji és művészeti fejlődése félreismerhetetlenül a film kollektívizmusa felé haladt; a televízióval a tömegsztárkultusz a legsokoldalúbb művészi feladatok elé fogja állítani a hangosképes rádió íróit és rendezőit; — gondoljunk csak a jelmez- és helyszín-problémákra, tömegfelvonultatásokra, melyek éppen a közösség gyors, szinte híradószerű szolgálata folytán nem lehetnek oly lassúak és kulisszaízűek, mint a mai filmfelvételi eljárások megoldásai.

A háború után — érdekes visszahajlásként — ismét megjelennek a rádió első korszakának immár szinte feledésbe ment kollektív műsorszámait, a munkanélküliség megoldásának, a munkanélküliek rádiós foglalkoztatásának, továbbművelésének és át-képzésének ötletei.

A közösségi műsorok után említjük a rádió egy nagy közösségi szerepét, az egymástól messzelevő kultúrák hanggal való összeszövését. Távolról, csak könyvekből, leírásokból a különböző népek kultúrái egészen másképp mutatkoznak, mint a helyszínen magán. Aki elegendő időt töltött külföldön, hamar rájött arra, hogy más a kultúrák megmutatkozása kifelé és más a nemzeti kultúra tartalma házi használatra.

Bent, a nemzet benső életében gyakran mások műveit olvassák, mások muzsikáját hallgatják, nem a nemzet világhírű, vagy legalábbis európai nevű alkotóit. Minden nemzetnek megvan ez a házihasználatú belső kultúrája s a rádió elérkeztéig nem is avatódhatott bele ebbe az idegen ember másként, csak a helyszínen való éléssel. A rádiók azonban minden külföldre való hatniakarás mellett is elsősorban a hazai közönségnek csinálják műsorukat, azt adják tehát, ami házi használatra kell nemzetüknek. Az egész Európát rendszeresen hallgató rádiós ily módon a nemzeti kultúrák számos érdekes jelenségét, eredményét és emberét ismeri meg, ha ért elegendő nyelven. Régebben a nyelvtanulás egyik fő célját abban jelölték meg, hogy az ember az idegen írókat eredetiben olvashassa. Ma ez a „szemnek szóló” cél nem minden; azért is jó idegen nyelveket tudni, hogy az ember az idegen rádiók beszédét megértse. Ám még azt is, aki csak egy-két nyelvet beszél, beleviszi az idegen népek házi kultúrájába a határokat átlépő, mindenüvé eljutó új terjesztő eszköz: a hang. A kultúrák nálunk nem ismert területeire így eljutni már igen magasfokú népművelést jelent, felfedező örömet és meleg közösségeket hallgató meg hallgatott között. Mi azonban a népművelést ilyen kiterjesztett fogalmi értelmezésében is vizsgáljuk, mert művelésre mindenkinek, a legműveltebb embernek is szüksége van. A művelés — kulturális fejlődés, lépéstartás a kultúra anyagának, a művészet, tudomány és irodalomnak szakadatlan alkotássorával. Aki ifjúságában igen művelt volt, élete derekára már sok mindent nem tud, amit közben teremtett az alkotók soha nem nyugvó világa, ha az érdeklődést, az ön-maga művelését fiatalkorában befejezte.

A népművelés tehát szüntelen és a nemzet minden tagjára, teljes közösségére kiterjedő folyamat.

2. A RÁDIÓS NÉPMŰVELÉS FAJTÁI ÉS SZERVEZETEI

Rádiófőiskola. — Rádiószabadegyetem. — Az iskolánkívüli népoktatás rádió előadása. — Közművelődési előadássorozat. — Mezőgazdasági népművelés. — Ipari népművelés. — Munkásrádió. — Kereskedelmi népművelés. — A politikai népművelés rádiós eszközei. — Katonák műsora. — Ifjúsági műsorok. — Nőnevelés a rádióban. — Iskolai rádió. — Iskolapótló rádió. — Az iskolautáni nevelőoktatás rádiója. — Szakképzés és továbbképzés rádión. — Pánamerikai rádióegyetemek. — A rádió nyelvűvelő hatásai. — Hallgatókörök, hallgatócsoportok. — Népművelési rádiótanácsok. — Az amerikai népművelés „Radio Forum”-ai.

A rádiósnépművelés fajtáinál mindenki elsősorban azokra a műsorszámokra gondol, melyek népművelési jellegüket már címükben is feltüntették; a népművelő szervezetek szokásos elnevezései voltak ezek a címek, beléjük szöve a „rádió” jelző: rádiófőiskola, rádiószabadegyetem, az iskolánkívüli népoktatás rádióelőadása. A címek valóban rádiósnépművelő szervezeteket jelentettek, melyek némely országban a közoktatásügyi kormányzat, más államban a rádió vezetésével és gondozásában, ismét másutt a két tényező közös munkájában értékeset, jót, közhasznút

adtak. A magyar rádióban 1925-ben indult meg a rádiófőiskolának nevezett előadásorozat, melyet a rádió igazgatósága szervezett meg szakemberek előadásával a tudományok számos ágából. Helyébe később heti két félórával a vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendezésében a rádiószabadegyetem lépett, ebből fejlődött az iskolán kívüli népoktatás rádióelőadása. Mindezek utóda a heti 20—30 perces közművelődési előadásorozat.

Az újabb fejlődés elejtette a rádiósnépművelés e régebbi fajtáit. Szakszerűbbé tette a népművelés munkáját s abból az elgondolásból építette fel rádióstenivalóit, hogy a rádiók különleges népművelési műsorszámait a szorosabb értelemben vett nép, azaz a földművelés, kisiparosság, munkásság, kiskereskedők igényeit szolgálják. Mi is ezeket a szempontokat követjük könyvünkben, adatainkat és fejtegetéseinket tehát mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és végül egyetemes népi alapon csoportosítjuk.

A *mezőgazdasági* népművelés anyagi tekintetben világszerte a főbb és jobb termelésre, szellemi tekintetben a mezőgazdasági foglalkozások tekintélyének emelésére irányul. Általános jelenség mindenütt, hogy a mezőgazdasági népesség kedvezőtlen arányszámmal vesz részt a rádiózásban. A rádió, sajnos, mindmáig városi jellegű intézmény. Az általános szabály alól csak Dánia és Svédország kivétel, különösen a svédeknél bőven vannak olyan járások, ahol kivétel nélkül minden háztartás rádióvevőkészüléket is tart (a statisztika szerint nemcsak minden svéd családra jut egy rádióvevőkészülék, hanem sokra kettő is); de a már szintén magasműveltségű finn földművelés ismét messzire elmarad az egyéb foglalkozású rádiósok mögött. Ily körülmények között sokat vitatott kérdés volt hosszú időn át, hogy a rádióban gondosan és gyakran igazán rádiószerűen képzett mezőgazdasági népművelés valóban célt ér-e, vagy működése csupán a légtérben

forgó csavaréhoz hasonlítható?! Az az érdeklődés, melyet a mezőgazdasági műsorszámok irányítói a levelekben kifejezett kérelmek és észrevételek alapján állapítanak meg, a kétségtelen hatásosság mellett bizonyít. De ha nincsen a mezőgazdasággal foglalkozók túlnyomó nagy részének rádiója, hogyan jut el mégis hozzájuk a műsor? Különböző falusi körök útján, melyek rádiót tartanak. Gazdakörök, olvasókörök, leventeegyesületek, ifjúsági körök készülékei pótolják bizonyos mértékig az egyéni rádiózok hiányát. Külföldön külön hallgatókörök, hallgatócsoportok vannak, melyek elsőrendű fontosságúak a népművelésben, később bőven szólunk róluk. Most csak azt hangsúlyozzuk, hogy az a népművelő, aki mezőgazdasági foglalkozású embert rábír rádiókészülék-vásárlásra s ezzel az agrárrádiósok számát szaporítja, már önmagában ezzel a tényével hatalmas népművelőmunkát végez. Hogy mi a mezőgazdasági népművelés rádióműsorszámainak tárgya, abban a világ valamennyi rádiója csaknem teljesen egyforma képet mutat. Annál nagyobb az eltérés az időpontban, időtartamban és a közlési formákban.

Mi magyarok a korai vasárnap délutánt tartjuk a legalkalmasabbnak. E vasárnapi előadásunkhoz hozzájárul még a kedd- és szombatesti félóra Budapest II műsorán, a csütörtökdélutáni félóra Budapest I-en. Mindez a műsoridőnek jóval kisebb százalékát jelent, mint ahányat a mezőgazdasági lakosság a rádióelőfizetők számában kitesz. A nem mezőgazdasági közönség egyrésze azonban hosszú időn át ezt is sokallta. A városiasság és a nagy kultúra nevében tiltakozók, sőt gúnyolódok nem tudták, hogy ugyanakkor Párizs állami rádióiban is volt „heure agricole”, hogy London népe mindennap kapott farmereknek szánt húsz percet a legjobb műsoridőben, este 7 óra körül. Ugyancsak mindennapos volt ebben az időben a német rádió egy érdekes gazdaműsorszám, a termelési csata {Erzeugungsschlacht), az

olasz rádió gabonacsatája (battaglia del grano). Furcsa s az ipari, városi jellegű rádióelőfizetők népművelési hiányára valló jelenség, hogy egy annyira jellegzetesen mezőgazdasági országban, ahol a lakosság kétharmada földművelő és ahol a főváros lakóinak kilenctizede faluból vagy kisvárosból való, egyáltalában hangok emelkedhettek a rádió mezőgazdasági műsorai ellen. Ez az ország legfőbb érdekeinek nem ismerése. Az a hitünk, hogy bizonyosmértékű mezőgazdasági tájékozottságra kivétel nélkül minden magyar embernek szüksége van; Magyarországon ma a mezőgazdasági népesség sorsának és műveltségének javulása az egyetemes magyarság életének sarkpontja; ezen a javuláson pedig a mezőgazdasági élet ismerete nélkül dolgozni nem tudunk. Ugyanebben az időben a lengyel rádió valami megrázó erővel dolgozott a parasztság fölemeléséért. A mezőgazdasági népművelés a rádió prózai részének szinte legfontosabb része volt náluk, ami időpont és időtartam tekintetében egyaránt kifejezésre jutott. Minden második-harmadik műsorszám a falunak szólt, a gazdáknak szóló hírekbe és tanácsokba népmuzsikát keverték, hogy jobban csússzék a szó s fogékonyabb legyen iránta a hallgató.

Némely rádió vasárnap délelőtt az istentisztelet után tart a gazdaemberek számára beszélgetést, mintha falun volnánk a templom előtt állógálók között. Tagadhatatlanul a földművesség régi szokásainak figyelembevétele ez, de viszont az emberek ilyenkor még nem érnek haza, mert valóságosan is beszélgetnek templom után.

Az a világszerte mutatkozó csekély arányszám, mellyel a mezőgazdasági foglalkozásúak a rádiózásban szerepelnek, igen komoly megfontolásokra készítette sok országban a kormány földművelésügyi vezetőit, meg a rádiók irányítóit. Kétségtelen, hogy a rádiót vonzóbbá kell tenni az őstermelő lakosság számára, különben az intézmény nem lehet a nemzet

egyetemes szórakozó és művelődési eszköze. Nem csupán a villamosítás hiánya, meg a sokszor emlegetett anyagi oksorozat az akadály. (Elég csak arra rámutatnunk, hogy a különféle napszamosok a mezőgazdasági rádiósok felét teszik.) Világtapasztalat, hogy a mezőgazdasági lakosság a maga számára más műsortartalmat és más közlési formákat kíván (könyvünk első fejezetében erre vonatkozóan említettük Forsyth amerikai egyetemi tanár falukutató-könyvét). Vitathatatlan, hogy a műsorok inkább városi jellegűek és ezen a kereten belül is az úgynevezett magasabb és klasszikusabb szempontoknak hódolók, az intellektuellek befolyása alatt állók. E tapasztalatok nyomán számos értékes változtatás történt a mezőgazdasági népművelés terén is a különböző országokban. Az egyszerű felolvasással, mint közlési formával már egyre kevesebb helyen elégednek meg. Párbeszéd, jelenetek, hangjátékok, helyszíni közvetítések, dalos-zenés hangképsorok, viták formájában igyekeznek a legújabb mezőgazdasági rádiósnépművelés élvezetes és szórakoztatva tanító lenni. Számos rádióban, így az angoloknál, svédeknel, dánoknál igen ügyes és fordulatos népi színvonalú viták adják a legvonzóbb formát; ezekben a fölényes kioktatásnak, mely annyi egyszerű emberben ellenszenvet kelt, nyoma sincs. A dán rádióban még a háború legnehezebb idejében is igen alapos, érdekes és sokrétű mezőgazdasági népművelés folyt; mind a délelőtti, mind az esti órákban bőven vannak gazdaképző előadások. A szovjetország rádió a mezőgazdasági munkások gyűléseit is közvetíti; a kolchosrádióról, erről a tipikusan mezőgazdasági népművelő intézményről már szoltunk. A mezőgazdasági munkások gyűléseit helyszíni közvetítésben a német rádió szintén adta a második világháború előtt; nagy népszerűségű német műsorszám volt a „Földműves mondja — földműves hallgatja”. Az a célkitűzés jutott érvényre ebben, hogy a föld megmunkálója maga szóljon bajairól,

gondjairól és eredményeiről társainak. Ezt iparkodtak megvalósítani a lengyelek is „Gazdák bajai gazdakörök megbeszélésében” című közlési formájukkal. A brit rádió legfeltűnőbb mezőgazdasági népművelő munkája eddig „A mezőgazdasági Nagybritannia ma és holnap” címen adott előadássorozata, melyben az ország minden szaktudósa az önellátás fokozására állította be tudását.

A mezőgazdasági népművelés a falu korszerűsítését akarja. Ezzel párhuzamosan egy másik rádiós érdeklődés is van a falu iránt, mondhatnók: ellenkező irányban. A városi jellegű, intellektuális műsorszerkesztés a falu kultúrája iránt érdeklődik, de nem a korszerű, hanem a *régi, romantikus falu* vonzza. A földkerekség népeinek egyre növekvő egyformásodásában és nemzetközivé válásában felkiáltójel ez az érdeklődés. Aki figyelő és összehasonlító lélekkel hallgatja estéről estére a világ rádióműsorait, csodálkozva állapítja meg az emberiségnek az egyöntetű szürkesség elől való menekülését. Elgondolkoztató ellentét, hogy amíg a társadalmak berendezésében, a politikában és gazdasági életben mindjobban a kollektív gondolat jut előtérbe, a népek egyéni arculatának keresésére valami különös, mohó vágy hajt egyre parancsolóbban. Nincsen oly rádióműsora a világnak, melyben ne keresnék a régit és népit, az ember individuálisnak tartott kivirágzását. Mintha csak egyszerre akarnának megmenteni mindent, ami még népi és kisvárosi vagy falusi. A múlt századi népviseletek és szokások, népi játékok, népdalok, a mezőgazdasági élettel együttjáró régi ünnepek, az évszakok hajdanában ünnepléssel nevezetessé tett fordulói mindenütt a rádiós érdeklődés központjába kerültek. A rádióban minden nép gondosan leltároz mindent, ami a régiből és népiből megmaradt. A hangszórókból áradó hangfestések divatba hozzák az országok legelrejtettebb zugait, a mikrofonok megszólaltatják a nagynehezen felkutatott népdalosokat és népzene-

szeket, mesélőket és adomázókat Boldogok a rádió-riporterek, ha találnak még valahol népviseletet és fel tudnak éleszteni a vállalkozóbb, emlékezőbb helybeliekkel valamely népszokást. Nagy kollektív államberendezési irányok a faluba és kisvárosba szeretnék visszavezetni a városba vándorolt népet, de lehetőleg „nagyvárostalanított” lélekkel. Keresztülkasul ipari államok a már szinte kihalt falusi táncokat felújítják és a mai életformákkal semmikép nem egyező régi népdalokat tanítanak; a brit rádió például juhásztáncokat, szénagyűjtést, birkanyírást közvetít nagy örömmel városi hallgatóinak; a franciák a harmincas évek végén az ősi és népi elemekért egyenesen Kanadába mentek, ahol még elzártan élnek a XVII. századi népiségi formák, szokások és dalok. A francia műsorok büszkén hangsúlyozzák a népiséget, államuk mezőgazdasági voltát. A német műsor alapjellegét a népdal, néphangszergyűjtés, landsknecht- és katonadal, népszokás, néptréfa, népköltő, népies vidámost vaskos kedélyességekkel adta meg hosszú időn át s ebben a goslari földművesnagygyűlések, a bückebergi aratási hálaünnepek, a rajnavidéki szürettek voltak a kiemelkedő, nagy rádióesemények. Az Észak-amerikai Egyesült Államokban a pionírkorszak az óhajtott népi rádióromantika. Folytathatnók még sok államon át ezt a sort, célunk azonban nem e felsorolás, hanem azoknak a nehézségeknek és ellentéteknek megbeszélése, melyeket e jelenségek a falu népművelőinek munkájában okoznak.

A népművelés az életet jobbá, szebbé, minden értekben gazdagabbá szeretné tenni. A rádiót, ezt a korszerű eszközt a falu népművelője elsősorban arra használja fel, amit maga is szükségletnek érez a falu életének korszerű emelésére. Azoknak a műveltségi elemeknek, melyeket felhasznál, összhangban kell lenniök a célul kitűzött életformával. A rádiók vágya a népi és a régi értékek után természetszerűleg felszínre vet olyan művelődési elemeket, melyek a

korszerűség, célszerűség és szükségesség követelményeitől eltérők, esetleg túlhaladtak a mai falusi ember életében. Új népi igények, új szükségletek vannak s a művészeti, műveltségi élettartalmat már ezekre kell áthangolni. Nem énekelhetnek az emberek a maguk benső használatára olyan dalokat, melyek letűnt idők alakjairól és életformáiról szólnak. Nem zenélhetnek olyan táncmuzsikát, melyre ma már senki sem táncol. Nem hallgathatnak mindig olyan meséket, melyek az autó, rádió, film és repülőgép műszakosított falusi emberében csak mosolyt és türelmetlenséget keltenek. Viszont a régi szépet, hagyományosat őrizni és fenntartani kötelességünk. A helyesen eljáró népművelőnek ezért józan mértéket kell tartania mind a két vonalon. Tisztában jó lennie azzal, hogy a régi népi élet korunkból már bájosnak, patriarchálisnak tetsző szokásaival semmiben sem volt kevésbé küzdelmes, mint a mai. Minden népeleti forma volt valaha új és elsodort valami még régebbit. Azt is jó tudnia, hogy az eltűnő, megsiratott népviselet levetése nem jelent elfajzást, hanem esetleg a célszerűbbség irányában beállott változást. Aki valamely „ősi” népviselet megszűntét fájlalja, annak sejtelme sincs a siratott népviselet szintén eltűnt elődeiről, a népviseletnek nevezett öltözködésfajták minden korban megvolt egymásrahatásáról, mely az európai viselettörténeti múzeumok látogatóit először úgy megdöbbeníti, majd kijózanítja. A tárgyilagosan vizsgálódó népművelő megvédi népét az álrégitől és álnépitől, megmarad modernnek. Lehántja az elébekerülő szokáselemekről a felületes hit által rátapasztott kérget; tudja, hogy például a mikulás, a karácsonyfa, meg a húsvéti nyúl sem nem ősi, sem nem magyar, egyszerűen napjainkban kezdett elterjedni éppen az idegenből szívesen átvevő városi kultúra hatására a falu népe között is. Az is világos tapasztalatunk éppen a szorgalmas rádióhallgatás révén, hogy a mezőgazdasági népesség ősi ünnepei nem

egyedülállók vidékek szerint s nem is mind tősgyökeresen nemzetiek. Ha némely idegen nép ilyfajta műsorait hallgatjuk, olyan önérzettel és olyan rendíthetlenséggel kapjuk az ő aratőnnepüket, az ő szüretjüket, mintha más népeknek az aratásról, meg a szüretéről ünnepi elgondolásuk nem is lehetne. A népelet jelenségeinek e kisajátító igyekezet nélkül is megvan a helyi ízük és kedvességük, visszafordítani azonban értük az élet fejlődési irányát nem lehet.

Nincs nagyobb rádiósfeladat, mint a mezőgazdasági foglalkozásúak hatalmas tömegeit megnyerni a rádióhallgatásnak; igazi mezőgazdasági népművelés csak akkor lehetséges, ha a mai arányszám legalább megötszöröződik.

Az *ipari* népművelés hatáslehetőség tekintetében jóval könnyebb helyzetben van a mezőgazdaságinál. Minden országban többszörösen felülmúlja az ipari foglalkozású rádiózok száma a mezőgazdaságiakét; ez a magas arányszám még fokozódik azzal a nagy műszaki érdeklődéssel, mely napjaink olyan sok emberében él. A tiszta ipari népműveléstől el kell választanunk bizonyos mértékű ipari jellege ellenére is az úgynevezett munkásrádiót, melynek főképp munkásvédelmi és munkásjóléti tartalma van. A kettőt együtt igen jól szolgálta a francia rádió a munkásképző-központ (émission du centre confédéral d'éducation ouvrière) előadásaisával, mely a második világháborút megelőző években ügyesen össze tudta egyeztetni az ipari népművelés, meg a szakszervezeti munkásképzés érdekeit. A kisiparos művelésével általában kevesebbet törődtek a franciák. Legalaposabb ipari népművelés eddig a német rádióban volt, itt kisiparostanonc, segéd és mester mind megkapta az életviszonyait, boldogulási lehetőségeit tárgyaló műsorszámokat. A rádió rendszeresen végigment az iparágakon, helyszíni közvetítéseket adott műhelyekből, szórakoztató ipartörténeti előadásokat szervezett az egyes mesterségek keretében, dalokkal és régi szoká-

sokkal. Nem hanyagolta el azonban a nagyüzemi ipari munkásságot sem, mely mindenirányú igényeinek ki-elégítését szintén megkapja a hangszórókból. Különleges ipari népművelési műsorszámokat jelentettek még a német rádióban a birodalmi ipari foglalkozási verseny előkészületeiről szóló hírek és helyszíni közvetítések; az ipari nyersanyagkutatás fejleményeinek állandó ismertetése az anyagfélék legkitűnőbb kutatói és legsikeresebb felhasználói által. Az iparosifjúság, a tanonc gondozása és képzése a legkielégítőbb módon történt. Igen tanulságosoknak mutatkoztak azok az élettörténeti hangjátékok, melyeket a legnagyobb német iparosokról (Krupp, Siemens, Diesel stb.) adtak elő. Az iparvállalatokból adott helyszíni közvetítések oktatójáték formájában dolgoztak. Az ipari tevékenységre és az ipari munka megbecsülésére ösztönözte a német rádióhallgatót a sok barkácsoló műsorszám, mely repülőgép- és hajómintákat, az aprókertekben és a ház körül szükséges szerszámokat készítettett. Igen sok szó esett az iparpolitikáról.

Az angol rádió ipari népművelése két jellegzetes vonást mutatott eddig. Egyik a jellegzetesen angol iparágak sorsának vita alakjában történő megbeszélése. Egy-egy vitamester vezetése mellett szót kapott az ipari vállalkozó, a mérnök, a munkás és a megrendelő vagy fogyasztó; szóval mindenki, akinek az iparághoz csak köze van. Így tárgyalták meg a nemzet legszélesebbkörű nyilvánossága előtt a szénipar, a hajóépítőipar, a textilipar, meg a gépipar minden csínyját-bínját. A különböző vidéki rádióstúdiók gyakori műsorszáma volt az ilyen ipari vita a vidék legfontosabb iparágairól. A másik jellegzetes ipari műsorszám a típusos és híres angol ipari készítmények helyszíniközvetítéses rádióbemutatása. E műsorszámokat a brit világbirodalmi rövidhullámú műsorszolgálat is közvetítette.

A magyar rádió iparügyi negyedórái, melyeket az Iparügyi minisztérium által kijelölt előadók tartot-

tak, főképen az iparügyi jogszabályokat magyarázták, de törekedtek az általános ipari népművelésre is. Számos helyszíni közvetítést adott rádióink Magyarország legfontosabb és legérdekesebb ipartelepeiről; e nagy- és középipari közvetítéssorozatát kisipari műhelyekből és háziipari munkahelyekről adott hangtudósításokkal is tarkította.

A műsorszórási rádió történetében figyelemreméltót nyújtott az ipari népművelés szempontjából a harmincas éveken át a csehek rádiója. Minden délben, a déli munkaszünet táján iparügyi tájékoztatót és kisiparosoknak szóló hasznos tanácsokat adott. Igen bő munkásrádiója volt, mely munkásképzés tekintetében elsőrangú anyagot kínált nemcsak a munkásembernek magának, hanem az egész családjának. A munkásasszony, munkásifjúság és munkásgyermek sorsával a szovjetországi rádiót kivéve, egyetlen más európai rádióban sem foglalkoztak ilyen hangsúlyozottan, csak a munkás szempontjából. Úgyesen megválogatott, erősen szociáldemokrata ízű előadások dolgoztak a munkásság népgazdasági érzékének fokozásán és gazdasági látókörének kiszélesítésén.

Az olasz munkásrádió a második világháborút megelőző években alakult ki. Heti három félórát adott a déli munkaszünetben. Vezetői gondoskodtak arról, hogy a munkások mondják meg róla véleményüket, adják elő kívánásaikat, hogy az intézmény valóban azt nyújthassa, amit a munkásság szeret. Általában a következő műsorfajtákból állították össze: népzene, politikai, művészeti és sportintervjúk, hangképek az olasz életből, beszámolók az olasz munka eredményeiről.

A *kereskedelmi* népművelés a legkisebb méretű volt mindig az európai rádiózásban. A kormányok és a műsorszerkesztők a termelő munka érdekeit kívánták elsősorban szolgálni, a közvetítő munka népművelő vonatkozásai a műsorok tanúsága szerint kevésbé fontosak. Leginkább a kiskereskedők mű-

velésével foglalkoznak az idevágó műsorszámok; régebben állandók voltak a könyvviteli, árvetési, áruismereti előadások; később a reklám szükségességéről, a vevőkkel való bánásmódról, a gyakrabban előforduló kereskedelmi jogesetekről, az üzleti forgalom emelésének módjairól és különösen sűrűn a tisztességtelen versenyről hallhattunk előadásokat a különböző országok rádióiban. Amely rádiók reklámokat is adhatnak, azok elismerésreméltó ügyességgel keverik a cikkek által kívánt népművelési tényezőket a hírverés különböző hangfajaival; ezen a téren a legmagasabbrendű teljesítményeket az olasz rádióban érték el, ahol a nagy cégek a leghíresebb olasz énekes zeneművészekkel rendeztek hangversenyeket; ügyesek és rádiószerűek voltak a francia magánrádiótársaságok reklámműsorai. Amerikában temérdek harc folyt az úgynevezett kereskedelmi műsor-rész, meg a művészeti és népművelő rész mennyiségi egyensúlyának kialakítására, a kereskedelmi (reklám) rész minőségének és rádiószerűségének javítására. Az amerikai rádiótársaságok ugyanis csak a reklámból élnek, ott előfizetési díj nincs. A sok harc eredménnyel járt, az annyira áhított egyensúly megteremtődött, a rádiótársaságok pedig rendkívül sokat áldoznak igen nagyarányú rádiósnépművelésükre.

Ha régebben az volt világszerte a panasz, hogy a nagytömegek *politikai kiművelése* nem kielégítő, most az ellenkező végletről szólhatunk: soha az emberiség életében nem volt még olyan hatalmasmeretű politikai népművelés, mint éppen a rádióban. E rádiós politikai népművelésnek különös tünete és ereje, hogy minden uralmon lévő politikai és világnézeti rendszer nemcsak a maga népét művelheti, hanem a másik rendszer uralma alatt lévő népet is. Rendszerek földrajzi határai itt nem számítanak úgy, mint egyéb népművelési hatóeszközöknél.

A politikai népművelés rádiós eljárásainak megtárgyalásánál vigyáznunk kell arra, hogy el ne térjünk

a rádióval annyira összenőtt politikai propaganda területére. A propaganda népművelési szempontból is rendkívül érdekes anyag, most azonban a rádiós-népművelés vizsgálódásaink tárgya s ezt semmiféle csábító lehetőségekért sem hagyjuk el. A két fő politikai irány, a diktatórikus, meg a demokratikus élesen elkülönül a politikai népművelés rádióeszközeiben és módszereiben is. Mindkettő tudja, hogy közvetlenebb, kényelmesebb, hatótérre és hatómennyiségre hatalmasabb politikai népművelő eszköze nem volt még soha az emberiségnek a rádiónál. A diktatórikus irány az államvezetők, meg a nép korszerű eszközét látja benne, mely a műszaki kultúra nagyszerű alkotása és megszületése is egybeesik a parancsuralmi rendszerek megteremtésével; ezért is tekinti minden ily állam a rádiót annyira a maga kifejezési eszközének. A demokratikus államok viszont a bennük uralmon lévő, parlamentarisztikus népakarat eszközének, a nép nagyszerű szerszámának tartják. A diktatúrás rendszerben a vezér a rádió útján nyilatkozik urának, a népnek; a demokratikus rendszerben a nép a rádióban önmagát hallgatja. Az elsőben tehát a rádió a vezetők kijelentő, felvilágosító, vezető eszköze a vezetettek számára; a másodikban egy mindenkit magában foglaló parlament, vitahely mindenki füle hallatára.

A tekintélyi államvezetés országai magát az egész rádiót állandó és általános népművelő eszköznek tartják, mely egyrészt a népképzés anyagát közvetíti, másrészt világnézeti nevelő is. Mindkét vonatkozásban a vezetők által időszerűen megállapított szükségleteket szolgál. Ezért ezekben az államokban a politikai népművelés formái sűrűn változók. Volt idő, mikor az államvezetés bölcséleti alapjait magyarázta előadás, hangképsor, hangjáték; másszor a rendszer történelmi igazát fejtegették az összes rádióműfajok; megint máskor az új rendszert megelőző világot ha-

sonlítják össze a megváltozott állapotokkal változatos, nagy sorozatokban. Legjellegzetesebb politikai népművelési tényező azonban a szociális gondoskodás és az országépítés alkotásainak rendszeres bemutatása, a diktatúras államvezetés mindenki javát szolgáló eredményeinek felsorakoztatása.

A demokratikus államok politikai népművelésére legvilágosabb példa az az előadás-, helyesebben vitasorozat, melyet a brit rádió 1935-ben „A polgár és kormánya” címmel rendezett. Ez a vitasor a rádiócenzúra dolgában is nagy érdekességet jelentett. Résztvettek benne az összes brit politikai pártok, köztük az angol fasiszták, meg az angol kommunisták is. A vita arról folyt, hogy kielégíti-e az angol alkotmány a mai brit polgár szükségleteit, vagy nem. A vitában történt kijelentésekért a felelősséget az egyes előadók viselték, a rádió semmiféle tartalmi cenzúrát nem végzett, csupán abból a szempontból nézte át előzetesen a kéziratokat, hogy a legjobb rádiószerű formát adja nekik. Egy másik ilyenmű vitát „A vitát folytatjuk” címmel rendeztek ugyancsak a legkülönbözőbb politikai pártok részvételével az indiai kérdésről. A svéd rádiósnépművelés „Mit kell tudni a svéd polgárnak?” címmel rendezte hasonló sorozatát, a hallgatókörök igen élénk részvételével. Svájc rádiója minden héten beszámol a kormány heti munkájáról; a svájci államszövetség közösségi alapelveinek igen sok időt szentel. Az Északamerikai Egyesült Államok rádióműsorainak vitáiról már szóltunk, felemlítjük most politikai népművelési műsoraiból az „Ismerje meg kormányát” címűt, melyet a „National Broadcasting Company” rendezett a hallgatók élénk részvételével. Általában az amerikai rádió politikai népművelési munkáját felette hathatósan előmozdítja a teljes szólásszabadság a mikrofon előtt. Az 1927-es rádiótörvény minden cenzúrát eltilt, feltételezve, hogy a közilletet és erkölcsöt a mondanivaló nem sérti. A rádiós politikai népművelést ezért úgy tekintik, mint

a régi amerikai élet town hall meeting-jeinek folytatását; amint a város minden polgárának joga volt megjelenni a városi gyűléseken, úgy most a rádióban is joga van mindenkinek a közjólét és politika dolgában kifejezteni a véleményét. Jóidéig attól tartottak, hogy a rádió az efféle politikai megnyilatkozásokkal monopolizálni fogja a közvéleményt. Nem így történt. Mindenki megegyezett abban, hogy a rádiónak általános érdeklődést keltő dolgokat kell hozni, márpedig az amerikai népnek vérében van az ilyen felszólalások és viták szeretete. Természetes, hogy a véleménynyilvánítási jog csak személymennyiségi korlátozásokkal vihető a gyakorlatban keresztül. A rádió town hall meetingjeit 1934-ben kezdték „town hall of the air” címmel, vezetőnek a newyorki town hall meetingek intézőjét szerződtették, akinek óriási gyakorlata volt. A stúdióban nagyszámú közönség előtt folyik a rádió ily politikai tanácskozása, a közönség kérdéseket intézhet a vitázókhoz, meg a vezetőkhez, melyekre azok menten felelnek is. Megoldásának és kivitelezésének érdekességéért említjük az amerikai rádió egy másik politikai népművelési műsorszámát, a „people platform”-ot. Három-négy személyt meghívnak a stúdióba vacsorára. A vacsora pompásan berendezett stúdiószobában folyik, a mikrofon el van rejtve valahol, például az asztalon lévő virágdíszbe. Megindul a fehérasztal melletti beszélgetés; kül- és belpolitika, gazdasági kérdések, drágaság és kereseti lehetőség kerülnek szóba. Mikor a vendégek már jól belejöttek, észrevétlenül bekapcsolják a mikrofont; a hallgatóközönség így már a vita teljes lendületét és erejét kapja. Néha annyira heves és hangos az érvelés, hogy többen is beszélnek egyszerre s nem is lehet a szavukat érteni, a hallgatóságnak azonban éppen ez az életszerűség tetszik. A mi közönségünk az ilyen rádióműsorszámot inkább politikai népszórakoztatásnak tartaná. Meg kell azonban említenünk, hogy van a mi értelmünkben vett, komoly külsőségek között folyó

politikai népművelés is, noha szintén vita alakjában; ilyen többek között „a csikágói egyetem kerekasztala”, melynél tudósok, kitűnő szakemberek a rádióban vitáznak. 1942-ben háborús korlátozó rendeletet adtak ki a kérdező-jellegű műsorokra, melyek a kérdezést és közönségvéleményeket nem tiltják meg ugyan teljesen, de nagy elővigyázatosságot kívánnak. Különösen érdekelhet bennünket a rendeletnek az a megállapítása, hogy kis csoportból álló közönség tagjainak kérdései és mikrofonba tett nyilatkozatai veszélyesek, míg nagyméretű előadótermekből való ilyenmű közvetítések kevesebb ártó lehetőséggel járnak. Az európai demokratikus országok közül még a dánok rádiója ad magasfokú politikai népművelést. Vitáikat, megbeszéléseiket jellemzi a legkülönbözőbb életkorú résztvevők megszólaltatása; náluk a nemzedékek egymásra következő folytonossága, vagyis a nemzet élete ebben is jól megmutatkozik. Bármely fontos politikai vagy nemzetgazdasági, kultúrpolitikai kérdés kerül mikrofon elé, az összes érdekelt társadalmi rétegek képviselőket kapnak, minden érezhető rangkülönbség nélkül. Közvetlen melegség, a nemzeti együttérzés meghitt útkeresése tűnik ki ezekből a műsorszámokból, melyeknek különös erőt ad az eszmék és megoldási módok továbbgyűrűzése a hallgatók egymásközti vitáiban. Erről később, a hallgatókörök ismertetésénél részletesebben szólnunk.

A politikai népművelés két hatásos eszközét kell még említenünk már csak azért is, mert politikai nevelőértékük mellett egészen újszerű rádióműfajok is. Az egyik a politikai tényeket tárgyaló hangjáték; ezt a német rádió művelte elismerést kiváltó módon mindaddig, míg a második világháború során át nem tért a csak felvidítésből és propagandából álló műsorszerkesztésre. Különösen hatásosak voltak a XIX. századi angol világpolitikai események drámai megjátszásai. A másik az angol rádióötletesség műve: a dramatizált politikai hírszolgálat. A témákat több-

száz hírből választják ki s egy különleges előadó-csoporttal viszik mikrofon elé; az előadócsoporthoz színészek, muzsikások, műszaki közreműködők és hangmérnökök vannak. Rendszerint hadi vonatkozású tárgyakat dolgoznak fel az ipar, mezőgazdaság, repülőgéptámadások, hajókísérések, harctéri események köréből.

Mi a célja a rádiós politikai népművelésnek? Az állam értelmének, céljának, berendezésének, eljárásainak és kötelességeinek megértetése. Az egyén és az állam viszonyának megmagyarázása. Az egyén céljait és boldogulását előmozdító közösségi feladatok kutatása és megbeszélése. Ebből nyilvánvaló, hogy népművelési szempontból csak az olyan politikai tárgyú rádióelőadásnak lehet sikeres a felhasználása, mely gyakorlati alapon kelti fel az egyén érdeklődését a köz dolgai iránt. Hatalmi törekvéseket tárgyaló előadások, elvont politikai elméletek, alkotmányjogi témák csak igen kevés embert érdekeinek. A meghallgatott politikai előadást megbeszélésnek kell követnie. A megbeszélést a gyakorlati célszerűségek felé irányítsuk; vessük fel mindig azt a kérdést, mit tenne a hozzászóló, ha ő volna a vitatott politikai ügy felelős intézője; azaz: adassunk ne frázisos, hanem adatos, tárgyi programot a bírálókkal. Ez az állampolgári felelősségtudat elérésének és a politikai tájékozódásnak legjobb útja. Felhasználható egy-egy politikai vonatkozású helyszíni közvetítés is a benne előfordult beszédekkel; mi tetszett bennük és miért, mi nem fogta meg az érdeklődést, általában: mit kell az ügyvel kapcsolatban tenni? Mindig az alkotó munka, sohasem a meddő bírálat, — ez legyen a vezetés szempontja. Az ilyen alkotószellemű megbeszélés felveti azokat a témákat is, melyekről szívesen hallanának rádióelőadást vagy népművelő előadást a saját népművelőközületben. Ez a probléma-felvetés és az azt követő megtárgyalás a legértékesebb eredmény, amit a rádió ezen a téren adhat. Aki

ezt megismerte és megszokta, egyéni rádióhallgatásainál is így jár el.

A politikai rádiósnépműveléshez közeleső műsor-szám a katonai szolgálatot teljesítő nép művelési műsora: a *katonaműsor*. Számos államban a béke éveiben is megvolt, másutt csak háborús szükségletként teremtették meg; a második világháborúban már mindenütt él különböző elnevezések alatt és különböző műsoridőtartammal. Van olyan rádióvezetési felfogás, mely szerint a hadban álló ország teljes műsorszolgáltatása nem lehet egyéb katonaműsornál; ez az irányelv megfelel rádió tekintetében is a totális hadviselés elvének. Van olyan állam, mely párhuzamos műsorai közül egyet teljes egészében, azaz reggeli kezdéstől éjfélutáni zárásig katonaműsornak tesz meg. Ismét mások a rendes általános műsorukba illesztik bele szétszórtnan a katonai vagy háborús jellegű anyagot s e mellett kifejezett katonaműsoruk is van még.

Miért említjük a katonák műsorát a rádiósnépművelés tényezői között? — kérheti a szakelkülönítéseket nem kedvelő polgár —; hiszen a nemzet egységes, a katona pedig csak fegyverben álló állampolgár. Mi a katonák műsorában a különleges értékű népművelés? Haszonnal hallgathatják-e az önművelésükre törekvő rádióhallgatók akkor is, ha nem katonák? Ezekre a sok más országban is felvetett kérdésekre a következőkben felelünk.

A világrádiózásban kétféle felfogás mutatkozik a katonák műsorairól. Az egyik csak a harcban álló katonát tekinti. Szerinte azt kell adni, amit a harcoló katona kíván: könnyű zenét, sok dalt az otthoni nők hűségéről és az otthoniak meleg szeretetéről, dalos üzeneteket haza a katona vágyairól, sok humort, a jövőről szóló melegítő és reményt adó dolgokat. Mindezzel könnyíteni kell a harcolók sorsán, el kell terelni figyelmüket legalább a rádióhallgatás idejére a háborús megpróbáltatásokról. A katoná-

műsor tehát a lelki és testi erőfeszítések közepett élő férfiak üdítő, nevetető intézménye legyen. Művelésre ezeknek sem kedvük, sem idejük nincs. Az ilyen, sokszor vaskosságig menő humorú katonaműsor valóban csak népderítő, de nem népművelő. A másik irány abból indul ki, hogy a nemzet katonáinak nem jelentéktelen része nincs a harctéren. Az ilyenek katonai szolgálatuk alatt is megtartják kapcsolatukat polgári életük politikai, gazdasági és kulturális vonatkozásaival. Ha tehát az időszerű kérdésekről, a hadi helyzetről, a nemzet politikai, hadigazdasági és hadigondozási vezetéséről, eseményeiről értesülnek a szórakoztatás mellett, semmiesetre sincs ellenükre. Az otthonlevő katonáknak sem ártanak a megfelelő módon, szórakoztatva adott művelő műsorszámok, a mellett, hogy jóérzésük kiképzés alatt áll, másrésztük nem ismeri a katonai fejlődés újabb eredményeit és így katonai szakművelésre is rászorul. Vannak katonai vezetők, akik nem tesznek különbséget harctéri és otthoni katonák műsorszükségei között, hanem mindenkifelett Lelkesítő műsorokat kívánnak valamennyinek. Katonai és rádiós körökben az az érv is hallható a katonaműsorok felől, hogy egyrészt a katonák közül sok semmiféle rádióműsort nem kíván, vagy másrészt nem is tud hallgatni. Művelő-tanító szellemű műsortól még az is elfordul, akinek a hallgatásra lehetősége van. Népművelők e tamáskodásra csak azt felelhetik, hogy először is nem csupán könnyű és humoros dolgok iránt érdeklődik a mai katoná, másodszer meg, akiben sokoldalú érdeklődés élt a polgári életben, nem fogja ezt elveszteni katonai szolgálata alatt sem. Felesleges arról vitázni, hogy a katonák közül hányan hallgatják a nekik szánt műsort. Mindig vannak katonahallgatók elegenden és már az is önmagában katonai s ezzel nemzetnevelői eredmény, ha a nem katonák hallgatják.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a katonák műsora egy eléggé elterjedt és békében általánosan vallott

lehet kötelező is. A harctéren vagy általában hadművelési területeken levő katonák számára külön műsorszóró katonarádiók is működnek, hírszolgálati és szórakoztató anyaggal. Népművelési tekintetben értékes szerepet tölt be a hadikórházak, lábbadozók rádiója, mely sok olyan sebesült vagy beteg katonát megismertet a rádióhallgatás kellemességével és hasznosságával, aki eddig nem juthatott el a rádiózásig. Az efféle helyeken a csoportos hallgatás utólagos megbeszélésekkel is együtt jár, ez a hallottak megértését és mélyebb hatását segíti.

Említettük, hogy a katonák műsora a különböző elnevezések alatt szervezett ifjúsági (leventeműsor-típusú) műsorfajtákból nőtt ki. Egyes országokban ez a testvériség abban is kifejezésre jut, hogy az ifjúsági műsorban katonák, a katonák műsorában pedig az ifjúság tagjai szerepelnek. Azt hangsúlyozzák ezzel, hogy az intézmények célja egy, különbség csak azoknak az életkorában van, akiknek a műsorokat szánják.

Ezzel eljutottunk a rádiósnépművelés egyik legfontosabb jelenségéhez, az *ifjúsági szervezetek* rádióhallgatásához. Csaknem minden ifjúsági szervezetnek, alakulatnak van külön otthona, összejöveteli helye s ebben rádióvevőkészüléke. Az ilyen otthonokban a felelős vezető irányításával, tervszerűen történhetik a rádióhallgatás. Egy-egy megbízott, különösen érdeklődő ifjú vagy leány eleven, pezsgő rádióséletet teremthet azzal, hogy az alkalmas műsorszámokat kiválasztja, azokra társai figyelmét felhívja, hallgatásukra az érdeklődőket összetoborozza, vitát indít a hallottak felől, általában problémákat vet fel a műsorszámok alapján. A rádióműsorokból érdekes műveltető társasjátékokat lehet kitalálni, melyek friss és lelkes szellemi versenyekkel járnak. Mondatni kell például bizonyos betűvel kezdődő nevű híres zeneszerzőket, írókat, tudósokat, hadvezéreket stb.; versenyezni kell abban, hogy ki tud legtöbbet említeni va-

lamely nagy író, zeneszerző munkáiból; operacímekre ki kell találni, ki a szerzőjük; földrajzi helyeket, neveket említő dalokat kell összegyűjteni és elénekelni; kedvelt és híres rádióelőadókat utánoztatni; a heti rádióműsorból név-, mű-, dalkitalalós játékot játszani; valamely helyszíni közvetítés meghallgatása alkalmából odautaztatni a játékban résztvevőket az útvonal elmondásával; ezt még tarkíthatjuk is az útvonal helyeinek egy-egy tréfás vagy dalos nevezetességének kitaláltatásával. Az ilyen műveltető játékok igen ösztönzők, a helytelenül adott feleletek által nagyon mulatságosak; alig van olyan ifjú vagy fiatal leány, aki szívesen részt ne venne bennük. Nem kerülnek semmi különösebb utánjárásba, sem költségbe, forrásuk a rádió hallgatása és szeretete, hasznuk pedig nagy és általános. A játékot változatossá lehet tenni azzal is, hogy időről-időre együtt énekelünk a rádióval, vagy ha a készülékünk több állomást is hoz, nyelv- és állomásfelismertetőt játszunk.

Később még bő részletességgel szólunk a rádióműsorok népművelési értékesítésének módjairól; itt, az ifjúsági körök, leventeotthonok rádiózásánál a játékosrádiós lehetőségeket említettük, mivel az ifjúság maga is játékos, minden vetélkedést szívesen fogad. A fiatalságban annyira élő sportszellem örül e szellemi sportnak, mely a körök és otthonok társaséletének fellendítésére is felette alkalmas. A rádióműsor rendkívül sokágú adásaival bőven ad alkalmat új ötletek felvetésére, csak legyen, aki ezt az egész műveltetőmulattató rádiózást élénken, szeretettel és egy kis előzetes felkészültséggel vezesse.

Az emberiség kezdetben nem tudta még, micsoda hatalmas nevelő és lélekátalakító eszközt kapott a rádióban a műszaki alkotóelméktől. Mikor már észrevették a rádió nevelő erejét, akkor is először a fiúnevelés jutott csak a műsorszakértők eszébe. Afféle műszaki cserkészkedést láttak benne, mely a rádióamatőrökkel jó ezer mestereket nevel. A rádió

azonban túlnőtt az amatőrökön és a fiúk műszaki jellegű kézimunkáján; férfiakra szóló egyoldalúsága is eltűnt. *Nők* nem építettek rádiókészüléket, viszont azonban annál inkább hallgatták a műsorszóró rádiót. A műsorszerkesztésben tehát egyre fokozódóbb mértékben figyelembe kellett venni a nők igényeit. Ez az igény természetesen a műsor nevelői vonatkozásain, népművelő törekvésein is megérződött. A női hallgatóság a műsorok családiasságát teremtette meg. A rádió a nemzetek nagy tömegeit akarta mindenütt szolgálni, távortartotta tehát műsorát az úgynevezett nagyvilági élettől. Azt mondhatnók, hogy az egyszerű családayát, az állam legfontosabb személyét óhajtja kiszolgálni, támogatni és szórakoztatásaival jókedvre deríteni elsősorban. Még a propaganda is igyekszik az anyák megnyerésére, hiszen az anya irányítja a család gazdasági életét, a család kiadásait, az anya mindennapi tevékenységén és érdeklődésén alapul a fogyasztás; az anya teheti minden más tényező előtt a jövő nemzedéket olyanná, amilyenné a mostanában mindenütt annyira előtérben álló nemzetpolitikai célok akarják.

A rádiókban tehát az egyetemes nőnevelés eddig nem is sejtett hatású eszközt kapott. Az anya egész nap otthon van, munkakörének ellátása megengedi a sok rádióhallgatást, sőt kedvez neki. Az anyán át az egész családot, még a kenyér után járó férjet is neveli a rádió. Az iskolával régebben általában megszűnt nevelési és művelési hatások most tetszetősen, szórakoztatón folynak tovább. Délelőtt rendszerint inkább csak nők hallgathatnak rádiót, a világ rádióműsorai ezért ebben az irányban fejlődtek. Egészségügyi és háztartási tanácsok nevelik modern, de azért egyszerű életelvekre a fiatal lányokat, idősebb asszonyokat. Ma már valamennyi ország rádiója rávezette a hallgatónőket arra, hogy a piaci árak összehasonlító tanulmányozásán, a házimunkák racionalizálásán, azon az ezer meg ezer tapasztalaton és ügyes fogáson

át biztosíthatják csak a család kultúrszínvonalon való megtartását, melyhez mind-mind érteni kell, melyet azonban az iskolában megtanulni nem is lehet. Azokban az országokban, ahol reklámot is közvetít a rádió, a háztartási újdonságok hirdetői mindig a délelőtti műsorokba igyekeznek beágyaztatni ismertetéseiket. Számos olyan rádió is van, mely az otthon maradt, még iskolába nem járó gyermekekre is gondol és játszóműsort nyújt nekik, ellátva a fiatal anyákat és dadákat megfelelő gyermekfoglalkoztatási anyaggal. A délelőtti zenét leginkább nők hallgatják, amit a nevelő-művelő célzatú műsorszerkesztés gondosan figyelembe vesz. Vannak országok, melyekben a rádió kora délelőtt külön női tornát ad.

Igen fontosak nemzetpolitikai szempontból azok az előadások, melyek a család erősítését igyekeznek elérni a mai szertehulló világban a nők útján. Úgy szólván minden ország rádiójában ott szerepelnek a *családerősítő* műsorszámok, melyek nem pusztán a feleségek bajait flastromozgató lelkiklinikák. Minden pedagógia és módszertan hiábavaló, ha a fiatal nő-nemzedéknek nincsen kedve az anyasághoz, ha a családalapításra nem óhajtanak vállalkozni az emberek. Ezért a népművelő rádióműsorok szerkesztői, nagyon helyesen, még a meg sem született emberre is kiterjesztik a pedagógiai gondoskodást. Népszerűen és meggyőzőn rávezetik a lányokat arra, hogy igazi boldogságukat csak a családi életben találják meg. Példákkal teszik szembetűnővé az optimista életfelfogás sikerét. Az optimista szemlélet az anyaság ösztönéből ered a nőknél, mert hiszen erős optimizmus nélkül nem is vállalkozhatnának legszebb és legfontosabb feladatra. Ezt az eredendő női optimizmust a helyes nemzetpolitikai szempontok által vezetett rádióműsor minden eszközzel segíti. Igyekszik külön női tornával a nők testét frissé és ruganyossá tenni. Jól megválasztott vidám műsoraival felüdíti őket. A külön női órákban meghitt, bájos zugot teremt, mely-

ben minden nő jól érzi magát és szórakoztató módon megkapja a nemes irányú fejlődéséhez szükséges ösztönzéseket. Elmondunk néhány ily nőnevelő műsorszámot, címeik magukban is ötletadók népművelőknek: Az anya és fiatal lánya; Fiatal lány és fivérei; A család mint női feladat; Lapok és folyóiratok rólunk, nőkről; Kereshet-e még külön a családanya? (beszélgetés egy idősebb meg egy fiatal anya között); Jó üzlet-e a női önzetlenség?; Hármás beszélgetés az önmagát magasztaló divathölgytípus, az önmagát adminisztráló modern karriernő és a családanya között; Az önkéntes munkavállalás és a fiatal lányok; Mi fiatal lányok egymás között; A halogató természetű meg a százfélébe belekezdő lány; A túlságos élelmeség meg a rosszul értelmezett szerénység a nőknél; Híres nők pályájuk sikertényezőiről (moziszínésznő, nagy divatcég tulajdonosnője, író, népgondozásban hírnévre szert tett asszony, tudományos vagy gyakorlati pályán kiemelkedett nő); anyák különböző korokból; gyermekgondozási kérdések; kedves gyermekdalok és mesék; háziasszony és vegyész beszélgetése; híres női tettek; humor a nők világából és így tovább, temérdek rövid kis műsorszám, mindig az évszak és alkalmasszerűség figyelembevételével. Némely műsor eszményi példája a kitűnő és élvezetes népművelő előadásnak; egy ilyen nagy sikert aratott női órát itt adunk: előadó és hallgatók közös megbeszélése a családi élet valamely dolgáról negyedórás vitában; valamely nagy muzsikus fiatal lányoknak írt zeneműve vagy dala, közben csevegés a muzsikus lányairól vagy édesanyjáról, női családtagjainak más híres emberek női családtagjaival való kapcsolatáról (húszpercnyi időtartammal); tízpercnyi gyakorlati tanácsadó; tíz percig versek, irodalmi vagy művészeti csevegés; végül okos és érdekes beszélgetés a hallgatók által felvetett témáról.

Egy időben nagy figyelmet szentelt csaknem az egész világ rádiózása a földművesnőknek. A város és

faluk között fennálló valóságos és képzelt ellentéteket a rádiók a nőkön keresztül igyekeztek megszüntetni. Számos olyan műsorszámot adtak, mely városi születésű nők falura kerüléséről és falusi boldog életéről szólt; ismét sok műsorszám a városba került nők életét tárgyalta nagy szeretettel; gyakran hangjátékok is voltak ebből a tárgykörből. Sűrűn kerültek a műsorokba falusi lányoknak szóló különleges előadások, kivált falusi lányok összejövetelei helyszíni közvetítések formájában.

Külön fejezet számos európai műsorban a kertészkedés, falusiaknak és városiaknak egyaránt. Az angol, francia, német, skandináv és svájci rádiók kedvelt műsorszámát ez a virágórának nevezett szobanövény-ápolással együtt. A nők ezekben állandó utasításokat kapnak teendőikre minden időpontban. A modern élet néhány egészen szokatlan területét is észrevette a nők szempontjából a rádió. Így a fiatalok és általában a művelt nők újabban észlelhető túlérzékenysége ellen indított egyes eszközökkel hadjáratot. Ez az érzékenység vezet a fiatalok házasságainak gyors felbomlásához. Idősebb nők mondják el a műsorokban fiatalabb nőtársaiknak, hogy bizony nekik sem volt rózsaszíromból vetve a lelki derékaljuk, mégis itt vannak és hosszú házasság végén örülnek az életnek, a túrnitadásnak.

Rokonszenves és újszerű az a törekvés is, mely a rádió útján igyekszik rábírni a nőket a nagy nemzeti és társadalmi mozgalmakban való helyes és nőies részvételre. Ezzel a nemzeti nagy ügyek iránt eddig sok esetben közömbös nőtömegeket lehet megmozgatni. A közélet nemcsak az úgynevezett közéleti szereplőké, nem csupán a férfiaké lesz, hanem életértékűkhöz mérten a nőké is.

Már a műsorszóró rádió legelső éveiben jelentkezett az a gondolat, hogy a rádiót az iskolai tanításban is fel lehet, sőt fel is kell használni. A tetté vált gondolat lett az *iskolai rádió*, melyet sokan iskolarádió-

nak vagy rádióiskolának is neveznek. Minthogy az iskolai rádióban a rádiósnépművelés előkészítő és segítő eszközét kell látnunk, és mivel valamennyi országban az iskolai rádiót egybefoglalják a rádiósnépművelési tevékenységgel, szükséges megtárgyalnunk sorozatunkban ezt is. Hogy mi az iskolai rádió, az magából az elnevezésből következik: a tanteremben a rendes tanítási időn belül hallgatott rádióelőadás. Ez az előadás kiválasztható a rádió általános műsorából, lehet külön a tanítás céljaira szerkesztett és beleillesztett műsorszám; a lényeg az, hogy a tanulók a tanítóval együtt hallgatják és a hallottakat módszeresen feldolgozva, értékesítik. Van-e erre szükség; ha igen, milyen mértékben és mely szellemi tartalommal? A pedagógiai elveknek, módszertani, tananyagfeldolgozási eljárásoknak mennyiben felel meg a rádió rendszeres beiktatása? A pedagógiai szükségleteken túl van-e lehetőségük az iskoláknak országaik tanügyi költségvetése szerint megfelelő vevőberendezések beszerzésére? Ezekre a kérdésekre kell felelnünk, hogy az iskolai rádióról teljes képet nyerhessenek olvasóink.

Mindenki előtt magától értetődő dolog, hogy a tanítót vagy tanárt az iskolai rádió nem helyettesítheti, nem pótolhatja. Nagy szükség esetén, átmeneti időre vállalhatja ugyan az iskolapótlás szerepét a rádió, de ez semmi esetre sem a normális idők jelensége. Hogy valamely iskolafajtában mikor, mit és miként kell tanítani, azt az ott működő oktató tudja legjobban. A tanítási anyagot kellő módszerességgel, szemléltetéssel, egyéni eljárással, közvetlenül viszi a tanítvány lelkébe, azaz: művészetel tanít. Miben használhatja fel tanítóművészete során a rádiót? Abban, amit ő maga a legnagyobb felkészültség alapján sem adhat, a rádió azonban külön erre való hatalmas szervezeteivel hozzáfér: a hangokban nyilvánuló művészetet, a távoli, földrajzilag meg nem közelíthető népek hangjait, a tanulókat is érdeklő események hangriportjait,

híres emberek és történelmivé vált cselekedetek hangfelvételeit, hangjátékokat, hangképsorokat, összefoglalóan: a rádiószerű előadásokat igenis lehet, sőt kell is alkalmaznia. Az iskolai rádió tehát elsősorban a tanítás rádiószerű kiegészítése és így is fogják fel legtöbben a hívei közül. A további megítélési szempontok a népművelési hasznosítás terén is érdekesekek, ezért elmondjuk őket rendre, országok szerint. A finnek azt tartják, hogy az iskolai rádió változatosságot hoz a tanításba, üdülést, szórakozást jelent a tanulóknak. A svédek a kiemelkedő személyek hangjának, szavának a tanulókra való közvetlen hatását vélik a legfontosabbnak. Az ország jelentékeny embereinek megszólalása tagadhatatlanul élmény a tanteremben, a hírességek testi mivoltának érzékelése, ami csak rádió útján lehetséges. A dánok azt a kiegészítő oktatást hangsúlyozzák, amit az ország legkiválóbb tanítói és tanárai minden tanuló számára nyújtanak a rádión át. Az angolok szerint a tanítás életteljesebbé válik az iskolai rádió által, mely új gondolatokat és ismereteket leggyorsabban és a legjobb forrásokból juttathat el az iskolákba. Az olaszok abban látják a legkiemelkedőbb hasznot, hogy az iskolai rádió a tanulót kiemeli az iskola szűk kereteiből, kitágítja előttük a világot, beleviszi őket az ország nagy közösségi életébe. Fokozza a tanulók erkölcsi, politikai és esztétikai nevelését. Értéke az is, hogy a figyelem és a szellemi készség összpontosítására szoktatja a tanulót, aki tudja, hogy a rádióban elhangzott szó nem tér többé vissza s így nem szabad az iskolai rádió alatt egyébre ügyelni. Svájciaknak az a tapasztalatuk, hogy az iskolai rádió tágítási lehetőséget és változatosságot visz bele a tanmenetbe, a rendkívüli eszköz a tanulók tudásvágyát fokozza. Az Északamerikai Egyesült Államokban, Kanadában és a Délafrikai Unióban az iskolai rádió időszerű műsorait emelik ki, melyek a tanulókat belenevelik az ország közéletébe. A japánok, akiknél az iskolai rádiónak legtöbb

hallgatója van, azt vallják, hogy a tanulók érzelmi és akarati nevelésének kitűnő eszköze az iskolai rádió, mely, mint legmodernebb tanszer, megtölti a tanulókat az igazi ősi japán szellemmel. Az indiai iskolai rádió előnyéül azt hirdetik, hogy a hazai szellemi élet mellett megismerteti az európai, mindenkéftett az angolszász kultúrát és művészetet. Az ausztráliaiak különös érdemnek érzik, hogy az iskolai rádió a kultúrközpontoktól távol élő tanulókat bekapcsolja a közéletbe, irodalmat, zenét és tudományt visz hozzájuk, látóköruket a legteljesebb mértékben szélesíti. Azonfelül a jövő rádióhallgatóit neveli.

Ha ennyi jóoldala van az iskolai rádiónak, azt kellene feltételeznünk, hogy valamennyi ország elsőrangú oktatási szükségletnek nyilvánítja s az iskolák túlnyomó többsége már fel is van szerelve rádióval. A való helyzet azonban más. Még az olyan országban is, mint az Északamerikai Egyesült Államok, ahol már 1940-ben több, mint nyolcmillió tanuló iskolája fel volt szerelve rádióval, a tanítóságnak csupán 8%-a vett részt rendszeresen az iskolai rádióban; Nagybritanniában sem múlja felül a résztvevő iskolák száma sokkal a tízezret, Svédországban, Dániában sem nagyon fejlettebbek ezen a téren az állapotok. A gátló ok elsősorban pedagógiai, iskolaszervezési. A tanítás ugyanis megszabott tanterv és ennek keretében előre elkészített tanmenet szerint történik mindenütt. Az iskolai rád^o a maga heti ket félór^s de akár napi félórás műsorával rádiószerűen és egyben tanmenetszerűen beleilleszkedni nem tudhat. Kötelező iskolai rádiót még csak itt-ott rendeltek el, ezt sem lehetett, végrehajtani mindenütt, — egyszerűen azért, mivel vevőkészüléke nem volt minden iskolának. A rádió központi, országos intézmény, az összes iskolák órarendjének alkalmazkodnia kellene hozzá, ami újabb lehetetlenség. Egy-egy tanár vagy tanító a maga haladási menetében csak nehezen tudná figyelembe venni az iskolai rádió műsorát még akkor is,

ha az a tantervi anyagot dolgozná fel. Minthogy alapelveként nem adhat az iskolai rádió mást, csak olyat, amit az iskola és az oktatója szokásos, rendes lehetőségeivel adni nem tud, műsora nem lehet egyéb élvezetes és érdekes szellemi kirándulásnál. Természetes, hogy az iskolának erre is szüksége van, de ez viszont más, mint fakultatív berendezésként nem képzelhető. Akadály az iskolafajták sokfélesége és eltérő tananyaga is. Az iskolai rádió nem lehet tekintettel az iskolák sokféleségére, anyagát életkorcsoportok szerint dolgozza ki, például 6—8, 9—10, 11—12, 13—14, 15—16 éveseknek; az iskolák szükségletei azonban a 10 éves kortól felfelé már eltérők, a 15 éven felüli gyermekek pedig világtapasztalat szerint csak a felnőttek műsorait szeretik hallgatni.

Bármennyi akadállyal járjon is az iskolai rádió, hívei sikeresen harcolnak érte csaknem minden országban. Elsőül a tanítóságot igyekeznek megnyerni külön tanfolyamok tartásával, propagandaszervek munkájával. Mintaszerű az egyik legrégebb iskolai-rádiós ország, Nagybritannia munkája ebben az irányban; itt külön kerületi iskolarádiós tanácsadók vannak, akik meglátogatják az iskolákat, érdeklődnek a tanítók és tanulók kívánságai iránt. Svájcban acél-szalagra vett minta iskolai rádióelőadással járják az országot, ellátogatnak az iskolai rádióban még részt nem vevő iskolákba s ott a magukkal hozott kis adókészüléken bemutatják tanítóknak és tanítványoknak a felvételt. Svédországban iskolai rádió-kongresszusokat tartanak a tanítóság és tanárság számára, továbbá ismertető előadásokat rendeznek a népművelési intézmények vezetőinek. Az Északamerikai Egyesült Államok nagy rádiótársaságai az iskolai rádió módszeres feldolgozását és pedagógiai értékesítését tartalmazó könyveket és füzeteket küldenek az oktatóknak; tanácsadók keresik fel az iskolákat; tanító- és tanárgyűléseken buzdítanak az iskolai rádió rendszeres használatára. Több országban

a szülőket is iparkodnak megnyerni, főképp propaganda-nyomtatványok és a szülői egyesületekben rendezett bemutató előadások útján. Tanítókhöz, szülőkhöz, gyermekekhez kérdőíveket küldenek, melyekben az iskolai rádióról való véleményükről és tapasztalataikról érdeklődnek. A brit rádió eljárásainak mintájára másutt is külön kiküldöttek gyűjtik a tanítók és tanárok észrevételeit és kívánságait, többek között Japánban, ahol még külön iskolarádióegyesületek is működnek (a tokiói iskolai rádióegyesületeknek például 300 pedagógus tagja van). Serkentők a tanárok és tanítók számára kiírt különféle pályázatok az iskolai rádió tökéletesítésére és mintaelőadások tartására; az író-tanárokat és tanítókat pedig hangjátékok, oktatójátékok és hangképsorok írására kéri fel. A tapasztalat ugyanis világszerte azt mutatja, hogy az iskolai rádió anyagából a hangjátékszerű feldolgozások keltenek legnagyobb érdeklődést, a tanulók még a híryananyagot is így szeretik. Igen sok pályázat buzdítja a tanulókat, van olyan is, mely tanulókkal állítat össze iskolai rádióműsorokat. Külön a tanszemélyzet számára tart fenn iskolai rádióműsort a japán rádió, az előadás művészetét, a rádió-
nak az oktatásban és népművelésben való szerepét tárgyalják benne.

Az emberek többsége vizuális tanulótípusú, különösen kicsi korban. Ezért az auditív iskolai rádiót igyekeznek szemnek való segítőeszközökkel bőven támogatni. Nincsen a rádióknak még egy olyan műsorfajtája, melynek akkora magyarázó és szemléltető irodalma volna, mint az iskolai rádióknak. Nálunk csak az általános műsornak meg a műszaki résznek vannak külön rádiólapjai, sok idegen országban az iskolai rádióknak is. A rádiók képekkel bőségesen ellátott magyarázó füzeteket adnak ki az iskolai rádió előadásaihoz, melyeket megküldenek a hallgató iskoláknak; a tanulók vagy teljesen ingyen, vagy filléres áron kapják a füzeteket. Az oktatók módszertani útmuta-

tásokkal ellátott vezérkönyvecskék alapján dolgoznak, ezeket a rádiók szintén megküldik.

Korszerű szemléltetési eljárásként egybekapcsolták az iskolai rádiót filmek vetítésével, kezdetlegesebb fokon állóképek vetítésével. Mindkét esetben bebizonyosodott, hogy a külön hang és külön kép időbeli összehozása nem mehet fennakadás nélkül. Annál nagyobb lehetősége lesz a hangosképes (televíziós) rádiónak az iskolai oktatásban és népművelésben. Erről utolsó fejezetünkben részletesen szólunk; most az iskolai rádió meg a *tanügyi hatóságok* kapcsolatát kell még említanünk, mely a legkülönbözőbb változatokat mutatja az egyes országok szerint. Vannak államok, ahol az iskolai rádió közvetlenül a közoktatásügyi minisztérium alá tartozik és annak rendelkezésében működik, a rádió pusztán a műsoridőt, stúdiót és a műszaki berendezéseket adja hozzá. Egyéb helyeken viszont a rádió vezetésében történik minden, az iskolai rádió vezetője, mint rádióalkalmazott, teljesen önállóan intézkedik. Elég sok országban tanács irányítja az iskolai rádiót, melynek tagjai a közoktatási minisztérium, a rádió és a tanárság-tanítóság képviselői. Néhol csak az illetékes középfokú tanügyi hatóság képviselteti magát a tanácsban.

A Nemzetközi Rádió Unió, mely a világ rádióinak egyesülete a közös rádióérdekek megvédésére és a műsorszóró rádiózás ügyeinek előmozdítására, az iskolai rádiót a rádió egyik legfontosabb kulturális megnyilvánulásának tartja és fejlesztésére nagyarányú adatgyűjtő és felvilágosító munkát végez. E törekvése sok helyen talál méltánylásra és megértésre, bár nem hagyhatjuk figyelmen kívül az iskolai rádió ügyében azt az ellenkező álláspontot sem, melyet a nemzetiszocialista Németország juttatott érvényre. A németeknek ugyanis csaknem a rádiózás kezdete óta igen jól kiépített, sokoldalú és kiválóan működő iskolai rádiójuk volt, melyet az 1933-ban történt uralomváltozáskor a nemzetiszocialista állam is

átvett, sőt szükségletei szerint fejlesztett. Később azonban az iskolai rádió feladatai beleolvadtak más oktató-nevelő műsorfajtákba, elsősorban a Hitler-ifjúság és a német leányszövetség műsoraiba. Az a felfogás vált úrrá a német rádióvezetésben, hogy a rádió általános és folytonos népművelő munkát végez, melynek felnőtt és tanuló egyaránt és minden rádiózásra fordított idejében részese. Szükségtelen ezért bizonyos műsorszámokat az iskolákra korlátozni, vagy iskolai rádió címen külön műsorkeretbe foglalni. Allampolitikai, időszerű és történelmi esemény jellegével bíró műsorszámokat a tanulóiifjúság minden keret nélkül, az iskolában úgysis hallgathat, sőt kötelees meghallgatni.

Az iskolai rádiótól minden országban függetlenek a *gyermekműsorok*. A megfelelő műveltségű, pedagógiai képzettséggel bíró műsorszakember által vezetett gyermekműsor népművelő ereje igen nagy, mivel a szülők gyermekeikkel együtt hallgatják. Tapasztalataink szerint a jó gyermekműsor legalább ötféle: oktatójáték, riport, hangjelenet vagy hangképsorszerű beszélgetés a legkülönbözőbb tárgykörök-ből, gyermekművészek hangversenye zenei csevegéssel, végül szórakoztató hangjáték. Legértékesebbek a jelenetezett beszélgetések és stilizált riportok, melyekben gyermekek kérdezik vezetőjüket és az esetleg meghívott szakembert. A mai gyermek legkiemelkedőbb érdeklődési területei: sport és játék, gépek és műszaki jelenségek, érdekes tudományos megállapítások kalandszerű valóságai, film, repülés, hadászat adják a korszerűen jó gyermekműsorok anyagát. A gügyögésen, primitív mesén a filmen és rádión nevelkedő, repülőgépet és autót ismerő gyermek túl van. Az előbb említett érdeklődési területek a felnőtteket is legjobban foglalkoztatják s a világos, könnyen érthető magyarázatok, melyek a mikrofon előtt levő és a hangszóróknál ülő gyermekeknek szólnak, őket is lekötik. A valóban népnevelő rádiós gyer-

mekműsor a legfontosabb rádiófeladatok közé tartozik. Az angol rádió a mindennapos, bő gyermekműsort még a háborús rádióműsorgondok közepett sem ejtette el. A Radio Times, az angol rádió hivatalos lapja megírta egyszer, hogy a brit világbirodalom négy miniszterelnöke is a gyermekműsor hallgatói közé tartozott, ami igen jól rámutat arra, hogy a gyermekműsor mennyire élénk és szükséges tényezője az angol rádiósvilág mindennapi életének. Ezek az országirányítók kíváncsiak voltak rá, mit kapnak a gyermekek rádióműsorukban; népnevelő és népvezető arravalóságukról bizonyoságot tettek.

Említettük már a rádió iskolapótló szerepét; iskola-bezárások és egyéb, iskolába járást akadályozó körülmények esetén jelentkezik ez a feladata. Az iskolapótló rádió első jelei még az 1930-as év körül mutatkoztak, amikor a nagy nevelési és oktatási áradat lepte el a műsorszóró rádiót. Később visszacsendesedett a törekvés a maga természetes medrébe; egy-egy járvány, közlekedési zavar, elemi csapás miatt való iskolai szünet idején jelentkezett ismét. Emlékeztet a rádió történetében az 1937. évi hatalmas amerikai és ausztráliai gyermekbénulási járvány. Az iskolák tömegeit zárták be akkor és számos helyen kötelezővé tették az iskolapótló rádió hallgatását. Az iskolaügyi hatóságok megszerkesztették hamarosan az iskolapótló rádió tantervét és felkérték a napi-és rádiósajtót a vállalkozás támogatására. A sajtó készségesen vállalta a rá háramló munkarészletet, még tankönyvi kivonatokat is közölt az egyes rádióleckék alkalmából. Az iskolák megnyitása után a tanulóktól számonkérték a rádióból tanultakat, az eredmény általában kielégítőnek mutatkozott. Olyan helyeken, ahol az óriási távolságok korlátozzák a tanulókat az iskolák rendszeres látogatásában, iskolai rádió levelező oktatással együtt már korábban működött; így Ausztráliában, Újzéländban és több amerikai államban. Az 1939 őszén kezdődött világháborúban külö-

nösen nagy jelentősége lett az iskolapótló rádióknak. A kiürítések, menekülések, harctérre válások, megszállások temérdek helyen felborították a rendes iskolai életet. Finnországban az iskolai munka a háború kitörésével teljesen megszakadt. Három iskolapótló rádiótanfolyamot szerveztek gyorsan, 1940 februárjától május végéig a rádió lépett az összes tanárok és tanítók helyére. Itt is derekasan segített a sajtó. Az elemi iskolai tanulókból kerekén 150.000 tanult a rádióból. Az egész iskolai tananyag pótlásáról természetesen nem gondoskodhattak ezen az úton, az ismeretek feledése ellen azonban sikerrel küzdöttek. Franciaországban különösen a középiskolai tanulók oktatása szenvedett sokat a háborús viszonyok miatt, a kiürítések folytán ugyanis számos tanuló falvakba vagy tanyákra került. Ezek számára 1939 decemberében levelezőoktatást teremtettek, melynek központja a párizsi pedagógiai múzeumban volt. Később ez a központ Clermont-Ferrand-ba került, innen látták el levelezőoktatással az egész akkor még meg nem szállt francia területet. A levelezőtanítást csakhamar egybekötötték az iskolai rádióval, a tanszemélyzet száz főig emelkedett, mellettük még 52 korrektor foglalkozott a levélbeli dolgozatok javításával. A tanítást „Radio-Paris” és „Paris PTT” állomások adták, az iskolapótló rádióknak volt tagozata a kötelező népiskolázást már befejezettek számára, a műszaki iskolák növendékeinek és a középiskolai tanulóknak. Jelentékeny népművelő munkát végeztek így, mert az iskolapótló rádiót igen sok felnőtt szintén hallgatta. 1942 elejével kezdődött meg a francia rádióban „a nemzeti nevelés órája” című iskolapótló és egyben népművelő műsor általános tudnivalókkal, 1943 elején az „otthoni iskola”, mely ismét tanulóknak készül. A nemzeti nevelés órája minden nap reggel van.

Az „egy kicsit megváltozott békeidők” hangsúlyozásával rendezkedett be az angol rádió nagyarányú

iskolai rádiója a városokból vidékre széthordott tanulók rádiósoktatására. Azt akarták ezzel kifejezni, hogy a tanítás rendületlenül tovább folyik ugyan a háború ellenére is, de azért egészen mégsem lehet a háborút figyelmen kívül hagyni. Az első két háborús évben a légitámadások sűrűn megszakították az iskolai tanítást, ezzel felborult az időhöz kötött iskolai rádió használati lehetősége is. Sok iskola ezért mindjárt a légtalmi pincében állította fel rádióvevőkészülékét, tapasztalat szerint az ezáltal vett műsorok hathatósan elirányították a tanulók figyelmét a bombázással járó keserves jelenségekről. A gyakori berepülési veszély és légiriadó miatt az iskolák sok időt töltöttek a légtalmi helyeken, ami teljesen összekuszálta a tanítást. Egyenletlenné vált az oktatás olyan értelemben is, hogy amíg az egyik községben rendesen folyhatott a tanítás, másutt a légitámadások minden iskolai munkát lehetetlenné tettek, sőt magát az iskolát is szétrombolták. Ilyenkor a tanulók jó hasznát vették a rendületlenül továbbműködő iskolai rádiónak. A tanítók és tanárok meglátogatták azokat a kis baráti vagy szomszédi tanulócsoportokat, melyek az iskolai rádió hallgatására magánlakásokon egybegyűltek s a hallgatott anyag feldolgozására utasítást adtak. A rádió a rendes iskolai rádiójához hozzacsatolta még a „home listening” — *otthon* hallgatandó — elnevezésű iskolapótló műsort olyan gyermekek számára, kiket a háború teljesen vagy időről-időre megakadályozott az iskolába járásban. „Engedjétek a gyermekeket rádiót hallgatni!” címmel külön propaganda-füzetet is adtak ki szülőknek és gyermekgondozóknak, tanácsot adva benne az iskolai rádió és az iskolapótló rádió helyes hallgatására és megkedveltetésére. A brit rádióban ily módon az oktatóműsor kettős szerepre jutott: az iskolai rádióéra és az iskolapótló rádióéra.

Az olasz iskolai rádió még 1940 nyarán iskolapótló rádióelőadásokat tartott a nyári szünetben. Ebből az

iskolapótló előadássorozatból téli szünidei iskolapótló lett 1942—1943 telén, a szénszünet alkalmával. Miként 1943 őszén a magyar iskolapótló rádióban, úgy az olaszoknál is felszólították azokat a tanulókat, akiknek otthon nincsen rádiójuk, hogy más családoknál, kisebb csoportokban hallgassák az előadásokat. A kiürített helyekről vidékre szétszóródott, meg az iskolájuktól messze lakó tanulókat az iskolapótló rádió egységes osztályfélékbe vonta össze, miként a magyar rádióiskola is tette. Az iskolai rádió és az iskolapótló rádió ugyanis nem annyira iskolafajok, hanem inkább életkorcsoportok alapján dolgozik. Svájc iskolái 1943 telén szintén fűtési szünetet tartottak, ezalatt az iskolapótló rádió gondozta az iskolájukat nélkülöző tanulókat nemcsak tantárgyak tanításával, hanem hangjátékokkal, oktatójátékokkal, hangképsorokkal és hangversenyekkel is.

A holland rádió iskolapótlásul a nyári szünetben sokkal bővebben ad gyermek- és ifjúsági rádióelőadásokat. Ez a helyes irány egyidőben a németeknél is dívott; az az elgondolása, hogy az iskola híjján tétlen gyermekeknek és serdülteknek sokoldalú, nemes szó-
rako-
zást adni rádiós kötelesség.

Az iskolapótló rádió, amint az elmondottakból megállapíthatjuk, nem azok közül a póteszközök közül való, amelyek helyettesíteni tudják az eredetit. Átmeneti jelenség, több a semminél, de kevesebb az elégnél. Megismerteti az iskolai rádiót azokkal a tanárokkal és tanítókkal, akik eddig tartózkodók vagy ellenségesek voltak iránta; megbarátkoztatja az-
ok-
tató-nevelő célú rádiózással a szülőket és a gyermekeket. Népművelési értéke kétségtelen, mivel idő-szerűsége a közérdeklődést magára vonja s a felnőttek közül számosan meghallgatják.

Az *iskolautáni* nevelőoktatás rádiója tanügyi szempontból sokkal kötetlenebb az iskolai vagy iskolapótló rádiónál és természeténél fogva a szorosabb értelemben vett népművelési feladatkörhöz tartozik. A

különböző rádióvezetési elvek ezt a tevékenységet más és más módon fogják fel. Vannak rádiók, melyek nagy fontosságot tulajdonítanak az iskolaköteles koron túl lévő fiatalság külön megnevezett, külön szerkesztett műsorainak; másutt a rádió rendes, felnőtteknek szóló műsorait teljesen elegendőnek és megfelelőnek tartják az ő számukra is. A harmadikféle megoldás az ifjúsági műsorokat és tanoncokkal, ifjúnokkal, diákokkal, háztartásban vagy egyébütt dolgozó lányokkal foglalkozó műsorfajtákat véli alkalmasnak olyanok ellátására, akik még közelebb állnak iskolai korukhoz, a többieket már ez a felfogás is a felnőttekhez utalja. Abban azonban a rádiók túlnyomó többsége egyetért, hogy az ilyen ifjúságot, fiúkat-lányokat egyaránt el kell igazítani jövő útjukra s ezért bőséges *pályaválasztási tanácsadókat* tartanak, minden életpályára vonatkozóan ismertetve a képességvizsgálati követelményeket, eredményeket, a pályákon lévők kilátásait. Ezekbe a tanácsadásokba belejátszik többé-kevésbé az állami propaganda valamely életpálya mellett; ilyenkor az erre vonatkozó műsor nagyon megszínesedik és megérdekeseedik. Voltak az egyetemes rádiózásban már pompás sorozatok a kisipari pályákra buzdításokból, kiváló rádiószerűséggel megszerkesztett műsorok a repülésről, mint élethivatásról, emlékezetes egy valóban csábító ifjúsági műsorféle a tengerészletről.

Vegyük szemügyre mármost, mit nyújtanak az iskolát elhagyott ifjúságnak azok a rádiók, melyek ezt a népművelő szolgálatot külön műsorba foglalják. Elsősorban *állampolgári nevelést*. Ebbe bele kell értenünk az egyén és a közösség viszonyának megvilágítását minden szempontból, az ifjúság és a felnőttek egymáshoz és a közösséghez való helyzetét, az állam legfontosabb törvényeinek ismertetését, történelmi és földrajzi tájékoztatásokat, általában azt, amit szellemi honvédelemnek szoktak nevezni. Némely rádió fokozottabb mértékben az erkölcsi népművelésnek szen-

telte az ilyfajta műsorok egy részét, gyakorlati erkölcsant adva; volt olyan is, mely még a nemi erkölcsantira is kitért. Egy időben a már említett rádiósdivathullám a balesetvédelmet helyezte előtérbe, máskor a szociális gondozás intézményeit, ismét máskor arról folyt széltében-hosszában a szó, mit olvasson az iskolán már túllévő fiatalság. Nagy általánosságban jellemezve az ilyen műsorfajtákat, azt mondhatnók: legfőbb gondjuk nem az iskolai tudás elevenen tartása vagy éppen folytatása, hanem az iskolát bevégzetteknek a társadalomba és a gyakorlati életbe való beállítása. Érdekes próbálkozások történtek a közélet iránt való közömbösség elkerültetésére is, valamint a mindennapi életben oly szükséges szolidaritás kifejtésére.

Az iskolán túl hamarosan valamely szakterület körébe kerül az ember s ekkor az általános művelődését szűkebbre szorítja a szakképzése. Lehet-e a rádiónt *szakismereteket* adni? A rádióműsoradás történelme igennel felel. Már eddigi megtárgyalásaink során megismerkedtünk a műsorok útján kifejtett szakképzési törekvésekkel, most szólhatunk a szakiskolai rádióról, sőt, szakiskolapótló rádióról, mely több országban működik, rendszerint olyanok számára, akik szakképző intézményeiktől távol élnek, vagy azok felkeresésére bizonyos évszakokban nem vállalkozhatnak. Ilyen szakiskolai rádió, illetőleg szakiskolapótló rádió működik elismert sikerrel iparostanoncok számára Svájcban. A műsor hallgatása kantoni törvény alapján kötelező. Az Északamerikai Egyesült Államokban számos helyi adó tart hasonló szakképző sorozatokat nemcsak tanoncoknak, hanem továbbképzés céljából a szakmabeli felnőtteknek is. Németországban a harmincas évek derekán a különböző hivatások szakiskolái kaptak bő helyet a rádióműsorokban, ezekben alaposan megbeszélték az egyes hivatások embereinek továbbtanulási módjait. A szovjetrádió ugyancsak gondot fordított a szakmabeli

továbbképzésre; előkészítette hallgatóit továbbképző-tanfolyamokra. Több rádiónak műsorszámát a különböző szakmák fejlődéséről szóló tájékoztató; az új szakkönyvek ismertetése. A legújabb továbbképző, felvilágosító és tanácsadó rádióműsorok egyike a francia állami rádió 1943 elején megkezdett „Radio-Travail” című műsorfajtája, mely minden szakmára kiterjed és keretében valamennyi szervezet elmondhatja nézeteit, kívánságait, nehézségeit, megoldásait a mikrofon előtt. Kisiparosok, munkások, munkaadók, műszaki körök emberei és munkaügyi szervezetek tartoznak a Radio-Travail érdeklőjei közé. Mindenelőtt gyakorlati feleleteket adnak a műsorban a háborús viszonyok folytán felmerülő kérdésekre; a mindennap mutató nehézségekre nyújtanak gyakorlati eligazítást. Ezzel egy különös szaktovábbképzés teremtődött meg a rádióban: a háborús nehézségek és anyagihiányok közepett folytatott szakmunka megtanítása.

A rádió útján való szakképzés erősen próbára tette a rádióhallgató közönség szakügyek iránt való érzékét és a rádióvezetők türelmét. A nem érdeklődők ugyanis tiltakoztak a szakművelési műsorszámok ellen azzal, hogy nekik ehhez semmi közük, nem ezért fizetnek elő; akik szakmájukban tökéletesedni akarnak, menjenek szaktanfolyamokra vagy olvassanak szakkönyveket. Mások (mégpedig nem csekély számban) a nagyközönségből azon az állásponton voltak, hogy bizonyos mértékű szaknépművelés sem az egyénnek, sem a közönségnek nem válhatik kárára/ők szívesen tanulnak ilyesmit is; egyébként nem kell mindenáron minden műsorszámot meghallgatni, tessék kikapcsolni a rádiót! Érdekes mezőgazdasági vagy ipari szakkérdések megoldása van olyan egyetemes értékű, mint valamely irodalmi vagy zenei ügy megtárgyalása, vagy könnyű- és tánczeneszámok meghallgatása.

Ezzel felvetődött a szaknépművelés szükségességének és határainak ügye. Szaknépművelés bizonyos mértékig kell az általános népművelés keretében és ez a megállapítás a rádióra is érvényes. Annyira telített technikával, géppel az életünk, hogy mégha nem is akarnók, minden szakterületről felszedünk léptenyomon ismereteket, sőt, problémákat. Műveltségünk akkor korszerű, ha a szükséges mértékig műszaki műveltség is a humanisztikus és természettudományi műveltség mellett. Állításunkat igazolja az egyszerű emberek, sőt gyermekek sokszor meglehetősen nagy műszaki műveltsége igen kicsiny egyéb műveltség mellett. A rádió sem lehet elvontan vagy akár szórazottatón csak irodalmi és művészi, törődnie kell a műszaki műveltség terjesztésével is, hiszen éppen ennek köszönheti a létét. Az természetesen nem kétséges senki előtt, hogy műsorát szaktovábbképzéssel teletűzdelnie nem szabad. Erősen, mélyen belemerülni aránylag kis kört érdeklő szakkérdésekbe csak parancsoló esetekben kell, viszont elfelületeskedni sem szabad értékes tudásterületeket. Valamely szakmának szóló előadás a legkomolyabb rádióhallgató-ságnál a szakma ismertetését is jelenti.

Itt említjük meg a műszaki népművelésnek a művészetekkel kapcsolatos három területét, mely a rádiósnépművelésben eddig élénken szerepelt: a fényképezést, a filmezést és a hangfelvételt. Mindhárommal foglalkoztak a rádiók, mégpedig műkedvelők számára tartott előadásaikban. Hogy a *fényképezés* ma népkedvtelés, arról minden kirándulásunk bizonyosságot ad. A rádió jól szolgálja sok országban ezt a korszerű népörömöt, fényképezési tanácsadói a népművelésnek új és sikeres rádiós területét jelentik. Ugyanezt mondhatjuk a filmezésről is, mely mint néptevékenység, mint amatőrgyönyörűség még nem ért ide hozzánk a nyugati államokból, de csakhamar ez is olyan eláltalánosodó lesz, mint a fényképezés. A rádiósnépművelés *amatőrfilm-műsorai*, mint buz-

dítók és tanácsadók, még az 1939-ben kezdődött háború előtt is előfordultak. A *hangfelvételekkel* való gyakorlati és elméleti megismerkedés szintén kezd beletartozni a népművelési feladatkörbe. A népművelési közületek, kultúrházak, körök ma már könyvtáruk mellé hanglemeztár beszerzésére is törekednek, a népművelési munkának, közös szórakozásnak a hanglemez egyre nélkülözhetetlenebb kelléke. Számos rádió ugyanoly módon tart ismertetést az új lemezekről, mint az új könyvekről; lemezügyekben tanácsokat ad, beszél a helyes lemezhasználatról, megőrzésről. Nagyobb népművelőközületek hangfelvételek dolgában már az újabb eszközöknél, a filmszalagoknál tartanak. De rádiósnépművelési feladat a játékfilmek és oktatófilmek készítésének ismertetése is, művészi és műszaki vonalon egyaránt.

Felette érdekesek azok a rádióműsorszámok, melyekben egy-egy időköz legfontosabb *tudományos eredményeiről* számolnak be ügyesen előadó szakemberek. Mindenki megismeri így a folytonosan előre haladó tudományok legelső arcvonalán folyó munkát és a tudomány ezáltal a nagy néptömegek előtt nem lesz az a misztikus, nagyképű valami, aminek a múltban látszott. Elsőrangú ilyen tájékoztatókat adtak a rádiózás első évtizedében a franciák meg a németek, úgyszintén az angolok, akik egész sorozatokat szerveztek meg, erre a célra. A tudományok alakulása, fejlődése folytonos, a róluk való ismereteink nem fejeződhetnek be soha. A mindenki továbbképzésére ezért állandó szükség van és ezt a rádiók ilyfajta beszámolói jól megoldották. Igaz ugyan, hogy a tudományos kutatások rendkívül apró részletmunkákban dolgoznak és így viszik előbbre tudományszakjukat, a kicsiny részleteredmény pedig nem való a nagyközönség elé; a tudományok egész területe azonban végtelenül nagy, a rendkívül széles arcvonalnak ezért bőségesen vannak eredményei ahhoz, hogy a rádió hallgatói időről-időre értékes adatokat

kaphassanak, kivált ha a technikát mint alkalmazott természettudományt is ideszámítjuk.

A szellemi munkások szaktovábbképzése tekintetében már a harmincas évek első felében figyelmetkeltő eredményeket ért el több ország rádiója. Legszélesebb körben a svéd rádió dolgozott. Különböző foglalkozásköröknek adott ilyenmű előadásokat, kezdve a tanítókon, folytatva az orvosok, papok, mérnökök tanfolyamain. Az érdekelteknek nagyon hangsúlyozták, hogy nem kell távoli központokba utazniok és ott költségeskedniök a továbbképzésért, a rádió otthonukban megadja nekik mindazt, amit közvetítenie csak módjában áll.

Königswusterhausen (a mostani Deutschlandsender) orvosi továbbképzőelőadásokat közvetített rendszeresen, a kiadott hivatalos műsorban így jelölték meg ezeket: „Tudományos előadás orvosoknak. (Az előadás tárgyát és az előadó nevét az orvosi szaklapok közlik.)”

A műveltség anyaga rendkívül gyorsan nő. Bármennyire igyekszik is az egyes ember lépést tartani vele, mind sűrűbben tapasztalja az új eredmények felől való tájékozatlanságát. Ezt igyekszik pótolni a rádió különböző fajta lexikonszerű tájékoztatóival (korlexikon, kortükör, rádiomagazin, földrajzi és személyi nevek, idegenből vett nevek helyes kiejtése, műszaki kifejezések értelme és pontos használata stb.), melyek hétről-hétre összegyűjtik a megmagyarázandó új dolgokat és néhány jellegzetességüket kiemelve, röviden ismertetik őket.

A rádiósnépművelés e magasabb fajtájú lehetőségei után felemlítjük egy jóval szerényebb igényű, bár értékre semmiképp le nem kicsinylendő tevékenységét: az *írni-olvasnitanítást*. Hogy ez az igen fontos népművelési feladat rádió útján is megkísérelhető, arról az egyik argentinai rádióállomás adott a világnak bizonyosságot; 1942 márciusában ugyanis a Buenos Aires L. S. 11. állomás vezetősége harcot kezdett az

analfabétizmus ellen. Rádiótanfolyamára minden írás-olvasástudatlan, aki jelentkezett, a szükséges tanszereket ingyen megkapta az erre a célra szerkesztett. „Első rádiósmódszer az olvasás és írás megtanulására” című tankönyvvel együtt. A tanfolyam a beérkezett feleletek szerint sikerrel járt.

Hogy valamely népművelési mozgalom egységesen és egyszerre egy egész hatalmas világrészen fellépjen, arra igazán gondolni sem lehetett a műsorszórási rádió előtt. Ez a világrészre méretezett népművelési mozgalom az Északamerikai Egyesült Államokban született, működési területe az egész Amerika, a teljes földrész. Eszköze a pánamerikai *rádióegyetem*, mely tudományegyetemi és népművelési intézmény egyszerre s az amerikai szellemi élet jellegzetes kifejezője. Még 1928-ban megteremtette a két nagy amerikai rádiótársaság közül a Columbia Broadcasting System az amerikai rádióiskolát, az „American School of the Air”-t. Ezt az intézményt a legnagyobb amerikai tanítószervezet hivatalos iskolai rádiónak nyilvánította és 1942 novembere óta az amerikai haditájékoztatóhivatal is ebben közvetítette az ifjúságnak szánt híreit. A második világháború hatása alatt a School of the Air műsora rendkívül átalakult és kibővült, az adások egyrészét rövidhullámú adók és közvetítőállomások útján a többi amerikai államban is sugározzák. Az anyagot kiterjesztették az egész amerikai világrész keretére, angol, spanyol és portugál nyelven adják. Felette sűrűvé tették a Kanadával meg a latinamerikai államokkal való műsorcsereét. Mindezekben az amerikai ifjúságnak a világháborús kérdésekben való szerepét és Amerika jövőjét tárgyalják meg.

Az „American School of the Air” a kisebbeknek szól és sikerét megirigyelte a másik nagy amerikai rádiótársaság, a National Broadcasting Company-nagy gonddal felépítette tehát a college-ek és egyetemek ifjúságát ellátó és irányító rádiószerve-

zeteit, az úgynevezett rádióegyetemeket. Az ilyen „University of the Air”-ek nagyon fellendültek és valamennyi amerikai állam ifjúságát a pánamerikai gondolat vallására és szolgálatára iparkodnak egyesíteni. Lehetőségeik megvannak hozzá, miután a pánamerikai rádióegyetemek műsorait nemcsak az egyesültállamokbeli adók, hanem a pánamerikai rövidhullámú adón kívül a nagy- északamerikai rádiótársaságokkal összeköttetésben levő közép- és dél-amerikai adóállomások is közvetítik.

1942 júliusában indult meg a pánamerikai rádióegyetemek legtekintélyesebbje, az amerikaiaközi légi egyetem, az „Inter-American University of the Air” azzal a céllal, hogy a 22 amerikai nemzet valamennyi egyetemének tanulmányi lehetőségeit a pánamerikai elmélyülés irányában kiegészítse. Az előadásokat Pán-Amerika legkiválóbb egyetemi tanárai és tudósai tartják, az anyag egész Amerika történelme, művészete, természettudománya, társadalom- és népgondozástana. Mindezzel az amerikai népek kölcsönös megismerését és egységes hivatástudatát óhajtják elérni. Angol, spanyol és portugál nyelven folynak e műsorok, melyeket a National Broadcasting Company egész állomásláncolata, rajta kívül 124 pánamerikai adóállomás közvetít. A hallgatóság így igen hatalmas számú s a diákságon kívül még másokból is adódik.

A rádióegyetemet fenntartó rádiótársaság az északamerikai egyetemek hallgatóit hallgatókörökbe szervezi. E hallgatókörök hetenkint vitaműsorokat rendeznek az amerikai városok rádióértekezlete, angolul „Americas Town Meeting of the Air” című soroza-
tos műsorszámában. Ezekben az adásokban a legkiválóbb amerikaiak és jelentékeny külföldi vendégek beszélnek meg a közélet időszerű kérdéseit a diáksággal. Az amerikai egyetemi és főiskolai ifjúságnak alkalma van a különböző kérdéseket, eszméket, életrendszereket a legkiemelkedőbb szakemberektől, a

legkülönbözőbb megvilágításban és meggyőződésben hallani. A hallgatókörök a viták szervezéséről és vezetéséről szóló vezérkönyveket kapnak, rendelkezésükre bocsátják a megvitatandó kérdések irodalmát is, továbbá az előadó személyiségek életrajzát és az egyéb efféle segédeszközöket.

A pánamerikai közösségi gondolat fejlesztését célozzák azok a rádióegyetemi műsorfajták, melyek az egyes college-ek és egyetemek életének eseményeit tárgyalják. Még 1940-ben megkezdte a General Electric Company a maga rövidhullámú adóállomásaival 60 college egybefoglalását ilyen célból; 1942 szeptemberében pedig az Intercollegiate Broadcasting System Pán-Amerika egyetemei között kezdte meg a legkülönfélébb témák cseréjét a diákság állandó és túlsúlyban levő közreműködésével.

Ezekben a törekvésekben és megvalósulásokban, mint a Nemzetközi Rádió Unió igazgatója, Reding megállapítja, egy hatalmas arányú nemzetközi iskolai rádió- s hozzá megfelelő népművelési szervezet kiépítését kell látnunk, mely magában foglalja Észak-, Közép- és Délamerika valamennyi államát. Nem kétséges, hogy az ilyen nemzetközi, de a legöntudatosabban amerikai rádióintézmény hatása alatt fel-növő nemzedékek a pánamerikai gondolatot vallják majd másukénak és a nyugati félgömb lakóinak egysége mindjobban kialakul. A szellemi egység természetesen együtt fog járni az amerikai szellemi és uralmi öntudat kiformálódásával.

Az amerikai rádiózás kezdettől fogva nem járt eurónai nyomokon; nálunk sokan lesajnálták reklámokkal teletűzdelt műsoraiért. Egyéni útjai azonban az eurónai lenézés, aláértékelés közben mind érdekesebbeké lettek; fejlődése pedig szabadon szárnyalhatott, mert hiszen állami legfőbb irányító és felügyeleti hatósága, a Federal Communications Commission, ez az 1934-ben megalakított szervezet minden közjogi bürokratizmustól menten, oly rendkívü-

lien messzemenő végrehajtó hatalommal van felruházva, hogy a kormánytól függetlenül, közvetlenül a kongresszus alá van rendelve és csak annak felelős.

1941 március 1-én gyűlt össze először New Yorkban és Atlantic Cityben az első pánamerikai iskola-rádiókongresszus, melyet azóta minden évben megismételtek a 22 amerikai állam iskolaügyi hatóságainak részvételével. A teljesség kedvéért megemlítjük még, hogy az amerikai közti rádióegyetemet fenntartó rádiótársaság, a National Broadcasting Company külön tanácsadó szervezetet állított fel „Pánamerika történelme” számára. Ugyancsak ez a rádiótársaság szervezte meg az amerikai közti kapcsolatok intézetét, melyben Pánamerika minden kérdését feldolgozzák felolvasások és rádióelőadások formájában, kiállításokat és filmeket terveznek ebből a körből, könyveket és tanulmányokat adnak ki, valamint kicserélik az egyetemek között az ilyen tárgyú előadásokat. Nem kell természetesen azt hinnünk, hogy a pánamerikai rádióegyetemek előadásait kivétel nélkül minden rádióval bíró amerikai népművelési közület is hallgatja szerte az egész földrészen. A jelenség mint korszerű eszköz érdemli meg a népművelés szakembereinek figyelmét. Ilyen méretű és ilyen felkészültségű népművelési kezdeményezés ugyanis eddig még nem fordult elő a népművelés történetében, mint a rádiósnépművelés e legújabb eszköze.

A rádió népművelési eredményei között világszerte emlegetik a rádió *nyelvegyesítő szerepét*. Ez az egységesítő hatás mind erőteljesebben érezhető, az emberek önkénytelenül is a rádióhoz igazodnak beszédükben. Ha a rádió korszaka előtt a színpadi beszéddel akartak egységes beszédmintát nyújtani a művelt emberek számára, most a rádió vette át minden különösebb szándék vagy kijelölés nélkül ezt a feladatot. Minden országban érződik hatása a nyelvjáráshasználat csökkenésében, a kiejtés azonossá válásában. A művelt emberek köznyelve általánosodik

el a rádió útján, ami a rádió előadóit szép, tiszta, világos beszéd használatára kötelezi. Ez a kötelezettség azonban nem jelentheti az egyéni beszédizírtását, amire rádióvezetők részéről adódik túlbuzgalmi példa; mivel a rádió akaratlanul is egységesít, azaz meglevő csoportos nyelvi sajátosságokat elhalványít és megszüntet, nincs szükség még további írtásra az egyének nyelvhasználatában. Ezért kellene a rádió szereplőit, de különösen a műsorközlőket, akiket a közönség a beszéd kiválasztott művészeinek tart, megtanítani például a zárt és a nyílt „e” megkülönböztetésére, általában a magánhangzók helyes időtartamának, nyíltsági fokának tudatos megkülönböztetésére. Az egységesítő hatás tekintetében különböző felfogások mutatkoztak. Kezdetben örültek annak, hogy a rádió végre igazán egységessé teszi a nyelvhasználatot és megteremti a nagy nyelvterületek közös mindennapi nyelvét. Később feléledt a nyelvjárások pusztulása miatt való aggodalom, egyre magasabbra lobbant a védelmi igyekezet tüze s volt idő, mikor az egységesítő hatással párhuzamosan nagy nyelvjárásöntudatosító és felszító mozgalom élte a rádióban fénykorát. Hatalmas tájszólásirodalom lendült virágzásnak idegen országokban; rendszeres beszámolókat adtak hétről-hétre a tájszólásköltők, elbeszélők és dalosok. Ebben a rádiós tájszóláslázban a magyar kivételével résztvett csaknem valamennyi európai nép; a tájszólásmozgalom hívei erős önérzettel és önvédelemmel dolgoztak. Csakhamar jelentkeztek azonban az általános nyelvvédők is, akik már a nemzeti nyelv veszedelme miatt léptek rádiós csatasorba. Rövid időn belül nagy nyelvvédő áramlat indult meg valamennyi rádióban. Helyes magyarság, helyes tótság, csehség, németiség, helyes és tiszta dánság, lengyelség, igazi finnség, szép és salaktalan lettség mind megkapta a maga műsor-számát; tisztogatta nyelvét a flamand, a holland, a fríz, a walesi, az ír, a francia, sőt, ami a legérdeke-

sebb, mozgalom indult meg a szavait annyi más nyelvből összeszedett angol nyelv védelmére is. Mi indította meg a lelkekben ezt a nyelvvédő hullámot? Az okok egész sora. A XX. század húszas éveiben az európai, sőt az Európán kívüli nagy néptömegek eddig sohasem sejtett méretű nyelvtanulása következett el. A hangosfilm idegennyelvű darabjai, az idegennyelvű hanglemezek, az idegennyelvű rádióműsorok, a tömegek nagyarányú idegenforgalmi utaztatása, az egész világra kiterjedő idegennyelvű, állandó rádióhírszolgálat mind-mind hozzájárultak a nemzeti nyelv szerkezetének és szótégláinak megbontásához. Egyszerre csak megbomlott mindenféle a nyelvek egyensúlya. Az igen gyors életalakulás, mely főképen a műszaki haladás velejárója, tömegével teremtí az új fogalmakat, melyekre a nyelveknek nincs semmi felkészültségük. Az élő nyelvnek azonban ki kell fejeznie az új fogalmakat, az elnevezéseket onnan veszi tehát, ahol éppen éri. Szóalkotás tekintetében nagy a bátortalanság és a maradiság. Az élő nyelv az élet új eredményei mögött kullog; valamennyi nyelv szegény lett és mind szed szaporán a többiből. A nyelvvédelem ezt a tulajdonjogot rendezi, visszaadja a másét.

Az 1939-cel kezdődött háborús helyzet hamar végét vetette a rádiós nyelvművelésnek. Maguk a nemzetek kerültek veszedelembé, nemcsak a nyelvük. A rádió nyelvegységesítő szerepét a háború folyamán ismét hangsúlyozni kezdték, a táj szólásvédőmozgalom elült. A nyelvvédelem itt-ott még felüti a fejét, érdeklődés bizony csak csekély jár a nyomában. Népművelési tekintetben sajnálhatjuk ezt, mert a veszély változatlanul fennáll. Változatlan igényünk a szép, tiszta, jóízű, mintaszerű beszéd műveltető hallása is. A népművelő a rádióhallgatásnál hívja fel a figyelmet arra, hogy a leírt beszéd, az írásban foglalt gondolat irodalmi nyelve választékosabb, gondosabb a rádióban elhangzó élő beszéd, hangokba

öntött gondolat folyó beszédénél; ami írásban a stílus nagyartartott tulajdonságait jelenti, az élő beszédben keresetnek, sőt megértést nehezítőnek hat. Baj, ha a rádióban az írott nyelv szépségeit igyekeznek kiemelni; és nagy baj, ha az írott gondolat az élő beszéd viszonylagos pongyolaságát használja. Ezt a „viszonylagos” jelzőt erősen hangsúlyozzuk, mert inkább csak közvetlenséget óhajtunk vele jelezni, semmint a választékosság figyelmen kívül hagyását. A népművelésre felhasznált rádióműsorszámoknál jó rámutatnunk az élő beszéd hanghatásokra épített, tehát lazább és rögtönözve kifejező szerkezetére; az így egyenesen rádióra alkotott előadás sokkal jobban megragadja a hallgatót a folyóiratba vagy könyvbe illő, írásban való közlésre szánt kidolgozásnál. Figyeltsük meg a hangbeli kifejezésmódok változatosságát és erejét, mutassunk rá, hogy kitűnő színészek mennyire tudnak és igen gyakran mennyire nem tudnak verset szavalni vagy prózát elmondani. A beszédkultúra előmozdítása fontos népművelő feladat, hiszen a szavatok, felolvasások, viták, műkedvelőszínpadok a beszédkultúra szolgálatában is állanak. Vigyáztassuk meg ezért, hogy a rádió egyes, általunk kiválasztott előadói hogyan tudják az élő beszéd tüzeit, színeit, zengzetességét és erejét használni a gondolatok közlésére; de ugyancsak mutassunk hangpéldákat arra is, hogy milyen a száraz, színtelen, névtelen és zengzetesség nélküli előadó. A rádió gyakori hallgatása különösen alkalmas a finomabb szófordulaton: az udvarias és műveit érintkezési hang, kiiejzési készség elsajátítására. A műsorban hallott közismert verseket szavaltassuk el és tárjuk fel a felfogásbeli, kihozásbeli különbségeket; Ugyanezt tegyük az általánosan tudott dalokkal. Az ilyen eljárásaink hangkultúrát teremtenek népművelői hatókörünkben, ön tudatosítják a beszéd- és énekmódot.

Nyelvvédő népművelő munkánkban segít bennünket a rádió, ha ilyfajta előadásai a józan közértelem követik. Népművelési közületekben esetek kapcsán sokszor felvetődik a nyelvhasználati helyesség és magyarság kérdése s ilyenkor a rádióra is hivatkozások történnek. Felvilágosításainkban éreztessük, hogy a nyelvvédelmet minden számottevő tényező szükségesnek tartja, csak a módszerekről meg a kiirtandó nyelvi jelenségekről térnek el a vélemények. Minden országban vannak kérlelhetetlen nyelvtisztogatók, akik minden idegen szót, idegen kifejezőmódot kiirtanának; viszont mindenütt vannak az idegenszerűségeknek és átvett szavaknak védelmezőik; szólhatunk arról is, hogy a nagy nyelvvédő rádióáramlat idején özönével jelentkeztek világszerte a rádiókban a tudálékoskodók, akik egyszerre felcsaptak nyelvörnek, minden nyelvészeti tanultság nélkül; csak az a kifejezőmód volt nemzeti és tösgyökeres, melyet ők használnak. A rádióműsorok nyelvészkedési üzenetei mulatságos képét adták valamennyi országban a zűrzavarnak, a hozzá nem értők által kifejtett nyelvörködő türelmetlenségnek. Bár ez a rádiósdivat elmúlt, mint mondtuk, tanultságai azonban továbbra is fennállanak. Éppen a rádióelőadások sűrűn használt szavaival mutathatunk rá arra az érdekes tünetre, hogy a nyelv is alá van vetve a divatnak; néha hosszú időn át nem verhet gyökeret valamely új szó az idegen helyett, majd egyszerre, mintha elfűjták volna az idegent, mindenki az addig megvetett új kifejezést kezdi használni. Egy-egy, a nemzeti érdeklődés előterében álló ember szódivatot teremt. A sportesemények helyszíni közvetítéseivel kapcsolatban meg kell említenünk azt a tervszerű, igen öntudatos és sikeres mozgalmat, mely az idegen sportműszavak magyar kifejezésekkel való helyettesítését megteremtette. A sportélet érdekes szellemi eredménye ez.

Sokféle eszköze van a rádiós-népművelésnek, de egyet közülük nem győzünk eléggé sűrűn emlegetni fejtegetéseink során: a *hallgatókört* vagy *hallgatócsoportot*. Az angol, dán, svéd rádiózásnak nagyszerű szervezetei ezek a körök, de bőven vannak az Észak-amerikai Egyesült Államokban is. Mi a hallgatókör? A rádióműsorok tudatosan előkészített, élményszerű hallgatására és a hallottak szellemi feldolgozására alakult emberközösség. Népművelési intézmény nem, önkéntes vállalkozásból.

Az angol hallgatókörök a harmincas évek közepén kezdtek kialakulni s 1938-ban már 1400 ily hallgatócsoport működött. Azt mondja a hulli University College igazgatója a hallgatókörökről írt munkájában, hogy a csoportos hallgatás kis társadalmi, társasági esemény azokban a kisvárosi és falusi körökben, melyek oly szívesen alakítanak hallgatócsoportokat. A hallgatásra való előkészülés, a hallgatás után való megbeszélés eltölti az embereket a közös művészet-élvezés kedves és mély örömeivel; amit valaki nem jól hallott, a másik megmondja neki; a témára vonatkozó könyvek adatait megbeszélik és az önképzésre kitűnő ösztönzéseket nyernek. A hallgatócsoport munkája helyes lélektani alapon épül, az emberek ugyanis szeretnek élményeikről beszélni, szeretnek művészi és irodalmi alkotások részesei lenni a maguk képzelőerejének hozzáadásával. A hallgatókörökben erre mód és alkalom adódik, azonos érdeklődésű emberek jönnek össze itt, magasabbrendű szellemi vágyaiknak kielégülést keresve. Otthon esetleg a családtagok zavarják őket az elmélyülő hallgatásban, az egyedüllét meg nyomasztó rájuk, nem is figyelnek úgy a magányos hallgatásnál, mint amikor tudják, hogy a csoportban mindenki majd szellemi készenléte és figyelő ereje javát adja a hozzászólásokban. A társas műsorélmény érdeklődéssorozatokat indít meg a tagokban, barátságokat teremt és a szellemi javak megszerzési vágyát, a szerzett ismeretek ki-

cserélési, bemutatási lehetőségét fokozza. Mindez megvolna többé-kevésbé akkor is, ha valamely népművelő közület tagjai maguk adnának műsort; a rádió, ez az országos, sőt világintézmény azonban maga intézi el a kezdeményezést, anyagszerzést, ami kisebb közösségekben jószándék mellett is annyi nehézséget okoz, s e mellett nagynevű, csillogó tehetségű, hatalmas készütségű előadókat hoz a legszegényebb, legelhagyatottabb kis körbe is. Szociális érdeme a rádióhallgatás mindenki számára való biztosítása, mert hiszen az angolok népművelési közfeladatként istápolják a hallgatóköröket, a helyi nevelés- és oktatásügyi hatóságok alkalmas vezetőket rendelnek ki nekik, összejövetei helyet is biztosítanak számukra a különböző esti népművelő intézmények keretében és egyébként is, minden könnyítést megadnak nekik.

A dánoknál több, mint 300 hallgatókör működik, nem számítva ide a sok rádióegyesületet és rádióklubbot. Az általános műsoradás népművelő műsorait évenként hat nagy előadássorozatban szokták tartani. Az őszi rádióévad kezdetén kiadja a rádió a hallgatók naptárát, mely tájékoztat az évad összes népművelő előadásairól s ezekhez bőséges szöveges képes ismertetéseket is nyújt. A naptár példányszáma a 60.000-et is felülmúlja. A hallgatókörök ezeken az általános népművelő előadásokon kívül külön sorozatokat is kapnak csoportos hallgatások céljaira. A hallgatócsoportok tagjait külön tájékoztató levelekben már előre magyarázatokkal látják el, megadva a tárgyra vonatkozó irodalom jegyzékét, a csoporton belül történendő megbeszélések főbb pontjait, ez utóbbiakat feladatszerűen. Amint látjuk, itt már nem tisztán élőszóval, azaz nem egyedül hallás útján, rádiószerűen folyó népműveléssel dolgoznak; a fület nagyban segíti a szem, az élőszót a nyomtatott szó, az ábra, meg a kép. Felvetődhetik ezért az a kérdés, hogy ha már ott az ember kezében az

ismertetőfüzet a szöveggel, ábrával, illusztrációkkal, mi szükség van mindezt a rádióból még meghallgatni is? A dánok azt mondják erre, hogy a nyomtatott és hallott szó hatása rendkívül előnyös a népművelésre. Rádióhallgatás közben a képeket és táblázatokat nézik a hallgatócsoportok s ezzel cselekvően résztvesznek az előadásban, ezenkívül pedig a már előre elolvasott ismertető szöveg mélyebbé, alaposabbá teszi a hallottak megértését. A siker általánosan elismert, a hallgatókörök és a nekik készülő előadás-sorozatok száma egyre nő. Újabban a hallgatóköröknek készülő tanulmányi könyvecskéket és füzeteket egyes hallgatók is megkaphatják.

Svédországban a hallgatókörök száma már oly jelentékeny és munkájuk oly nagy, hogy 1943 őszén Sigtunában a rádió külön tanfolyamot rendezett a hallgatókörök tagjai számára. A tanfolyamon hatvanan vettek részt s ezek valamennyien hallgatócsoportok vezetői lesznek. Egyik fő megbeszélési tárgy a rádióhallgatásra való nevelés volt, a felületes rádióhallgatás ellen immár mind szélesebb körökben meginduló mozgalom. (Erről könyvünk harmadik fejezetében beszélünk részletesebben.) 1935-ben a svéd rádió daloktatásában már 500 hallgatókor vett részt, 1939-ben 843 hallgatócsoport volt Svédországban, ma számuk jóval felülmúlja az ezret. Miként a dánok szokták, a svédek is kiadják a népművelő előadásokat füzetekben „Svenska löredag” címen; már 1934-ben 100.000 példányt nyomattak. Ez a szemre építő, hallást segítő szokás a norvégeknél is megvolt; az Északamerikai Egyesült Államokban ugyancsak dívik ez az eljárás, a Columbia-rádiótársaság „Columbia Student Guide” című könyve havonta jelenik meg és tartalmazza a hónap összes népművelő előadásait. Említettük már a National Broadcasting Company „Americas Town Meeting of the Air” című előadásait; egyedül ezek megindulása alkalmából 800 hallgatócsoport alakult az Egyesült Államokban. Élénk volt

a hallgatókörök tevékenysége Lengyelországban, ahol 1936-ban 722 hallgatócsoport működött; itt is adtak ki füzeteket a meghallgatandó előadási tárgyról és a csoportos hallgatás vezetéséről. Érdekes lengyel műsorszámként említhetjük a „Vitassuk meg!” címűt még 1935-ből, ez hallgatócsoportok megbeszéléseinek közvetítése volt, a vita tárgya a mindennapi élet. Vanak hallgatókörök Afrikában is, a délafrikai rádiók hallgatócsoportjait közigazgatási tisztviselők, orvosok és hittérítők vezetik. Palesztinában a mikrofon előtt beszélnek meg a hallgatócsoportok irányítását, munkamódjait és kívánságait; a megbeszélésben a csoportok kiküldöttei vesznek részt. Japánban nagyon jó eredménnyel folyik a csoportos hallgatás, a szociális egyesületek helyiségei mind el vannak látva vevőkészülékekkel és a hallgatókörök ezekben a helyiségekben is otthont találnak. A résztvevők nagy számára jellemző, hogy „legfeljebb 300 hallgató van egy csoportban”, mint a Rádió Unióhoz beküldött jelentés mondja. A japán rádió felnőtteknek iskolai vizsgákra való előkészítésével is foglalkozik; ezt szintén hallgatják csoportosan.

A hallgatócsoportokban megnyilvánuló szép és emelkedett rádiósélet nálunk még csupán távoli cél.¹ Könyvünk e cél elérésére ad ösztönzéseket, gyakorlati útmutatásokat; meggyőződésünk, hogy ha nem is a nyugati értelemben vett hallgatókörökkel, de lelkes rádióhallgatók nagyobb műveltségre törekvő csoportalakításaival rádiós kultúréletet teremthetünk a magyar faluban, magyar kisvárosban is.

A hallgatókörök és a rádió között némely országban, így például Nagybritanniában külön közvetítő szerv alakult ki. A hallgatócsoportok itt központi bizottságot választanak és ez a bizottság képviseli a

¹ A kultuszminisztérium 1943-ban nyomatékosan felhívta a népművelőket a csoportos, magyarázatokkal és megbeszéléssel hasznosított rádióhallgatás előmozdítására.

csoportokat a rádió mellett működő népművelő-tanácsnál. A dánok hallgatókörei külön rádióegyesületekbe, vagy amint már említettük, rádióklubokba is szervezkednek; e rádióegyesületek 1942-ben szövetséget alakítottak, mely több, mint 200.000 szervezett rádióhallgatót foglal egybe. Az Északamerikai Egyesült Államokban népművelési rádiótanácsok vagy rádióbizottságok alakultak, melyek a hallgatócsoportok és általában a rádióhallgatók műsorkívánásait és észrevételeit juttatják el a rádióvezeiőkhöz. 1943-ban 120 városban működött ilyen rádiótanács, melynek több helyen műsoridőt is bocsátanak rendelkezésére a helyi adóban, különböző népművelési szervek megszólaltatására. A dán rádióban népművelőkből alakult tanácsadó testület működik, mely előkészíti a népművelési műsorszámok anyagát és biztosítja a közkönyvtárak szoros együttműködését e műsorokkal.

A rádiósnépművelés eszközei között említjük még az Északamerikai Egyesült Államok igen népszerű „Radio-Forum”-ait. Mint ez az elnevezés is mutatja, az intézmény nyilvános vitahelyet jelent; a fórumokat 1936-ban kezdeményezte a National Broadcasting Company. Időszerű kérdéseket tárgyalnak meg benne a vitarendezők a közönséggel; a tárgykörök változatossága nagy (kormányzás, vallás, jellemképzés, nevelésügy, mezőgazdaság, ipar, iceresicedelem, szociális gondozás). Az egyes fórumoknak különböző, rendszerint tárgykörükből eredő elnevezésük van; a „Club Forum”-ban fiatal lányok és fiúk beszélnek problémáikat és megoldásaikat, a nevelésügyi fórum szülők, tanítók és tanárok birodalma, a „Farm Forum” neve önmagát magyarázza, a „Call to Youth Forum” vallási vitákat és megbeszéléseket foglal nevé alá, a „Character Building Forum” a jellemileg této-vázó, bizonytalankodó fiatalok segítésére való. Van még sok egyéb ilyen rádiófórum is ma már, mert ez a műsorszám általánosan kedvelt és neve valósággal

műsörtípust jelent. Minthogy a fórum-műsorszámok pontos tartalmát előre meghatározni a dolog természetéből folyón nem lehet, a rádióra vonatkozó háborús rendszabályok nagy óvatosságot rendeltek el az adásuknál. Hogy az ilyen fórum-műsorokon sok színvonalatlan és értéktelen felszólalás is elhangzik, magától értetődő jelenség. Annál jobban kiemelkednek azonban a vitavezetők és a komoly tanultságú felszólalók mondanivalói. A forma pedig, melyben ezek az értékes közlések elhangzanak, tagadhatatlanul vonzó és lekötő. Ebben van a népművelési hatóértékük.

3. A RÁDIÓMŰSOROK HASZNOSÍTÁSA A NÉPMŰVELÉS SZEMPONTJÁBÓL

Aktív rádióhallgatás. — Harc a felületes rádióhallgatás ellen. — Műsor értékelés és műsorkiértékelés. — Az egyén és a tömegek produkciós vágya. — Műkedvelők képzése és szerepeltetése a rádióban. — A rádiószemélyiség. — Szabadidőszervezetek és a rádió. — Népművelési műsorértékelés művészeti műfajok szerint. — Népművelési közületek készülékbeszerzése. — Népművelési együttműködés rádiók és könyvtárak között. — Népművelési közületekhez intézett rádióskérdések tudományos kutatások céljaira.

A gyakorlati népművelőt természetesen minden rádiós megismerés mellett is az érdeklő legjobban, hogy mit használhat fel munkájában a rádióműsorból, a kiválasztottat hogyan dolgozza fel, a munkanyagra és munkamódra kíván eligazítást. Ebben a fejezetünkben ezt a gyakorlati szükségletet igyekszünk kielégíteni.

Mindenekelőtt: *aktív rádióhallgatásra* kell törekednünk. Azt jelenti ez a követelmény, hogy a népművelési közösség minden tagja maga is cselekedjék valamit a kiválasztott és meghallgatott műsorszám feldolgozásában. Ez akkor megy könnyebben és szívesebben, ha személyileg valamely módon érdekelve vannak a résztvevők. Lehetőleg a hallgatók személyi

körülményeihez hasonló, vagy ahhoz közel eső mozzanatokat kell kikeresni a bekapcsolódás megindítására. Igen sokat jelent a hallgatók érdeklődési körének felhasználása, ezért hajlamaikkal és szokásaikkal jó a vezetőnek tisztában lennie. Hogy ilyen alapon azután mennyire távoleső dolgok iránt kelthetünk érdeklődést, azt sokszor ki sem tudjuk számítani előre. Például hozzuk fel a következő esetet.

Egy csupa sportrajongókból álló ifjúsági közösséget sehogysem lehetett rávenni arra, hogy a sporton kívül más dolgok iránt is érdeklődjék. Művészekről, kivált a nemesebb, komolyabb művészi alkotásokról hallani sem akartak. Egyszer azután a népművelési vezetőjük megtudta, hogy egy bálványozott, országoshírű labdarúgó, az ő népművelési közösségének rajongottja nagyon szereti az operát. Ha külföldi mérkőzési körúton, „portyán” jár a csapata, ez a labdarúgó feltétlenül elmegy annak a városnak az operájába, melyben éppen tartózkodnak. Különösen a Carment kedveli az operák közül és boldog, ha Carmen-előadást hallhat valahol. Ezt az értesülést, mint kedves jellegzetességet, a legközelebbi összejöveten a vezető elmondta a maga sportosainak. Nem is gondolta, hogy szöget üt vele a fiúk fejébe. Egyszer csak tapasztalja, hogy szaporán nézegetik a műsorlapot. Kiderült az ok hamarosan: kíváncsiak lettek a Carmenre. Meg is hallgatták, mikor műsorra került, az előadás után megbeszélték alaposan s abban állapodtak meg, hogy értik már a nagy érdeklődést, mert hiszen a Carmen „sportopera” a toreador révén. Az eredmény, egy opera s általában az opera megismérése igazán messzire esett a kiindulási ponttól, de a jég megtört s a művészi műsorszámok meghallgatása nem keltett többé már eleve ellenkezést. Sőt figyelni kezdték az operákat, nem találnak-e bennük sportvonatkozásokat.

Az aktív rádióhallgatásra való nevelést időtartamban rövid, érdeklődésben annál mélyebb, megraga-

dóbb műsorszámmal kell kezdeni. Nagyon jó, ha készülünk rá s a hallgatóságot ellátjuk előzetes tájékoztatással; ha ráismernek valamire, a felfedezés öröme tölti el őket s ez mar aktivitás. Hasonlíttassuk össze neves szereplők film- és rádiós szerepléseit. Állíttassunk össze ismert rádiós szereplőkből és rádióműsorszámokból elbeszélés- vagy tréfaféléket. Tánccért rajongókkal táncoltassunk a rádiózenére s utána pihenőül tartsunk egy kis tánczenetörténeti beszélgetést, hogy majd adandó alkalommal régi tánczenéket hallgattassunk meg a műsorból. Vitáztassunk sokat. Ha például valamely közvetített művészi teljesítmény után tapsfergeteg zúg a készülékből, vessük fel a kérdést, miért mondják a nagyobb műveltségűek valamire, hogy nagy érték, holott a többi embert umatja. Ez nem nagyképűség, nem sznobság, vagy valamely kaszt titkos megállapodása a többi ember becsapására, hanem a legszebbet teremtők és akarók közmegegyezése.

Nem is hinnők, hogy maga a kinyomtatott heti rádióműsor már önmaga mennyi értékes műveltségi adatot és mily sok népművelési megbeszélésre alkalmas kiinduló pontot tartalmaz. Zenei és irodalmi fogalmak, műfajok, híres személyiségek, írók, tudósok, zeneszerzők, tudományágak, irodalmi alkotások, időszerű események bőséges választéka tárul elénk belőle; bármelyik napját vegyük is elő, sok olyat kérdezhetünk belőle, ami még nagyműveltségű embert is próbára tesz. A műsor gondos átbeszélése már változatos, élénk és érdekes népművelési eredmény. Míndi? lelhetünk benne újat, megmagvaráznivaló ismeretlent. Az ilyen átvizsgáló megbeszélés jó ösztönző az aktív, élményszerű rádióhallgatásra. A műsorból akár csoportos, akár egyéni hallgatásra kiválasztott szám adja az élményt magát, ha a figyelése bizonyos feladatokkal van összekötve. E feladatok egészen egyszerű megfigyelésekből magasabbrendű művészi átélésekig nőhetnek ösztönző és elismerőn

számonkérő vezetés mellett. Drámai játéokban, operában, operettben, dalos-zenés egybeállításokban kifogyhatatlan mennyiségű ily megfigyelendő jelenség adódik. A rádiószereplővel való együtténeklés értékes dallamokra tanít. Jó vétel és jó irányítás mellett meghitt, tiszta művészetélvezet és hatalmas műveltségbeli gyarapodás a résztvevőkre a rádió ilyen hallgatása.

A rádió által az alkotó- és előadóművészet a mindennapi élet bármikor élvezhető jelensége lett. A műszaki haladás e csodálatos eredményével azonban az emberek nem a műszaki fejlődés tüneményes ajándékához illően bántak el. Az országok legtöbbszörében igen sokan még el sem jutottak hozzá, akik pedig megszerezhették, nem mind használják méltón és észszerűen. Amíg tehát a rádió híveinek, értéke ismerőinek szakadatlanul kell a terjesztésén munkálkodniuk, egyúttal harcot is kell vívniok méltatlan használói ellen. Ez a méltatlan használat e nagyszerű találmány immár egyre terjedő lekicsinylése, helyesebben talán megnevezése. Visszaélés a rádió gépi voltaival. „Rádiófegyelem”, „Hallgatónevelés”, „Harc a rádió megűnése ellen”, „Mértéktartás a rádiózásban!”, „Figyelmes rádióhallgatást!”, „Félfüllel nem lehet igazán rádiót hallgatni!” címeken mindjobban folyik már éppen a legrádiósabb országokban 37 örvendetes küzdelem a rádióhallgatás elfajulásainak orvoslására. A felsorolt cikk- és előadáscímek szinte meg is magyarázták már, mi e mozgalom oka és célja. Nekünk, kik a rádiót a népnevelés szolgálatában oly magasra értékeltük, kötelességünk is e tünetekkel foglalkozni, hiszen éppen a rádió értékelését és nem megűnéését akarjuk.

Nincs még egy gép az ember mindennapi szolgálatában, melyet oly feleslegesen, oly hiábavalóan járatnának, mint a rádióvevőkészüléket. Temérdek helyen egész napon át be van kapcsolva, ha hallgatják, ha nem. Nyilvánvaló, hogy művészi elmélyü-

lésről, művelő hatásról ily körülmények között csak elvéve beszélhetünk. Általánossá vált a félfüllel, sőt negyedfüllel való rádióhallgatás; az emberek mindenféle más tevékenységük mellett, csakúgy mellesleg, rádiót is hallgatnak. A háziasszony kint a konyhában süt-főz, a rádió valahonnan egy belső szobából szól legteltjesebb hangerejével a nélkül, hogy bárki meg tudná mondani, hogy mit is ad a műsor tulajdonképen. Istentiszteletet, ünnepséget, figyelmet és megilletődést kívánó művészi teljesítményeket hallgatnak a legidenemillőbb tevékenységek közben, teljes tiszteletlenséget tanúsítva az emberiség legnagyobb alkotásai és a legkiválóbb előadóművészek iránt. Az állandó bekapcsolással magátólértetődően nem járhat együtt az állandó figyelem, hiszen senki sem fordíthatja minden idejét rádióhallgatásra. Megszokják tehát, hogy csak felületesen figyelnek rá, a műsorteljesítményekről nem szereznek tiszta képet, ítéleteik is felületessé válnak és bizonyos idő után mindjobban hangoztatják a műsorok unalmasságát. Maguk a rádióvezetők régóta ismerik ezt a jelenség-sort és nem győzik magyarázni, hogy nem kell kivétel nélkül minden műsorszámot bekapcsolni, nem szükséges „kihasználni” az egész napon át tartó műsoradást. A rádió nem azért nyújt műsort reggeltől éjfélig, hogy megunassa, elcsépelje a zenealkotásokat, lírai és drámai költészetet, szépirodalmat. Az a tény, hogy az előfizetők nagy tömegeinek mindig rendelkezésükre áll, a különböző munkabeosztású és eltérő szabadidejű, a rádióhallgatásra máskor és máskor ráérő emberek lehető kiszolgálását jelenti. A műsor ezenfelül nemcsak sokat, hanem sokféléket is ad, mivel az emberek igényei és kedvtelése is sokfélék; tessék ebből kiválasztani mindenkinek a neki tetszőt és csak azt hallgatni, de azt azután igazán és osztatlan ügyellemmel!

Így érvelnek a rádiók vezetői, s a kultúra hívei, terjesztői nem lehetnek más állásponton. Valóban

fegyelem kell a féktelen és rendszertelen rádióhallgatásba. A félfüllel, sőt fületlenül való mennyiségi rádióhallgatást teljes lélekkel történő minőségi hallgatássá kell változtatni. Ezt kívánja az egyetemes kultúra, ezt a rádió nagyszerű intézménye maga s az egyes ember szellemi érdeke is. Arról van itt szó, hogy ezt a megmérhetetlen értékű eszközt a saját személyi kultúránk szolgálatába állítsuk, Önmagunk művelésére a legjobban felhasználjuk. Válogatás és a szükségleteink nélkül való helyes kiválasztás nélkül ez nem történhetik meg. A rádió kultúrát jelent, de felületes használata kultúraellenes tünet. A műsorhabzsolás benső átélés, élményes feldolgozás nélkül pedig összetákolódott félműveltségre vezet. Mint a civilizáció annyi más kitűnő eredményénél, ennél is egy bizonyos belső kultúra szükséges a használatban. Népművelési munkánk minden vonalon elsősorban erre a benső kultúrára törekszik, mint a műveltség legfőbb értékére; ezt kell tehát elérnünk a rádióhallgatásunkban is. Jól kiválasztott keveset hallgassunk, ezt azonban alaposan. Hozzátehetjük még a rádiós belső kultúra ovábbi követelményeként, hogy ne erősen. Szobaerősségünél erősebb hangra nem szabad rádióvevőkészüléket beállítani soha. Hogy a valódi zenekedvelő mennyire gyötrődik a bömbölő pianiszsimók, robbanási zajjá fokozott pillanatnyi forték hallatán, azt a készülékének gépi mivoltával visszaélő rádióhallgató nem is tudja megérteni. Talán ezen a ponton tér el legjobban a rádió által megteremtett zeneélvezet a zene kultúrájától, a gépnek való kiszolgáltatottság terén. A nagyon nagy hangerővel vett előadás pedig összefolyó kiabálássá változik, amiből művelődési haszna senkinek sincs.

A meghallgatandó műsorszámok kiválasztására ott a kinyomtatott, előzetesen kiadott rádióműsor. Ezt sokan megnézik előre, meg is jelölik benne az őket érdeklő műsorszámokat. Mások csak akkor tekintenek bele a műsorlapba, mikor éppen ráérő idejük van,

vagy valamelyik családtag megkérdi, mi van a rádióban? Természetes; hogy az ilyen véletlen érdeklődésre nem mindig azt kapja meg az ember, amit szeretne. De ha nem is készülünk előre a hallgatásra, ha rádiózásunk csak éppen az esetlegesen ráfordítható időtől függ is, feltétlenül találunk bizonyos időtartamon belül meghallgatásra érdemeset. Elégedjünk meg ilyenkor valami rövid, de kedvünkre való rádiózással. Felfrissülünk tőle s utána folytathatjuk egyéb tevékenységünket. Ne engedjük magunkat különböző, felületességet igazoló jelszavaktól sem megtéveszteni. Ilyenek például: ma az emberek idegesek, a sok bajban, küzdelemben szórakozást keresnek, az emberek nevetni akarnak és semmi egyebet stb. Nem így van. Ne feledjük soha, hogy a kultúra kivétel nélkül mindig, minden korban a pusztá szórakozáson túl kezdődött s hogy minden embernek, még a legsekélyesebb felfogásúnak, legléhábbat mutatónak is vannak komoly érdeklődési területei. A rádióműsor pedig annyit és oly sokfélét kínál, hogy feltétlenül találkozzunk benne, bajaink és küzdelmeink közepett is olyannal, ami szép, felemelő, megindító és gyarapító. A hallgatandó műsorszámok kiválasztása műsorértékelést, sőt műsorkiértékelést jelent. A komoly műsorértékelésre minden rádióhallgatónak el kell jutnia, aki kultúra dolgában öntudatosságra törekszik. Komoly műsorértékelésünk kettős- irányú : gyakorlati és elméleti. A gyakorlati műsorértékelés a mindennapi műsorhallgatás fejlettebb és művelődési igényeinknek megfelelőbb céljait szolgálja; az elméleti műsorértékelés a rádió kultúrfilozófiai helyét állapítja meg és ilyen irányú feladatainak teljesítését vizsgálja. Az általános értelemben vett népművelés a gyakorlati műsorértékelést használja a már elmondott módokon. Megállapítja, hogy a kiadott következő heti rádióműsorból melyek a népművelő közösség számára leghasznosabbak, munkatervébe legbeleillőbbek; a kiválasztottakra lehetőleg előké-

szül azzal, hogy a szükségesnek látszó legfontosabb adatoknak utánanéző; a meghallgatott műsorszámokat megbeszélés, egybevetés, kiemelés által feldolgozza, maradandóbb hatásúvá teszi. A népművelési munkaközösségben az elhangzott műsorról különböző szempontú bírálatot indít meg, a kialakult bírálatokat összegezi s később az esetleges sajtókritikával összehasonlíttja. A gyakorlati műsorértékelés ízlést fejleszt, tárgyi és előadási értékeket vetet észre, példákat és módokat jelöl ki. Tudásbeli és művészeti igényességet teremt. A rádiós közvélemény kialakításának kitűnő eszköze. Munkája tapasztalati tényeken alapul, elfogadja a rádióműsort munkaalapnak, szükségleteit, javítási igényeit is a kiadott műsorokra vonatkoztatja a nélkül, hogy a rádió egész problematikájával foglalkoznék. Az elméleti műsorértékelés a magasabbrendű népművelés, a nagy célok megállapítására irányuló cselekvés jelensége. Vizsgálatai azt kutatják, hogy a rádió mint kultúrintézmény ad-e olyan eredményeket, melyek az egyetemes és folytonos emberi kultúra történetében különleges és maradandó egyéni helyet biztosítanak neki. Lényegében azt dönti el tehát, hogy a rádió műszaki lehetőségeit alkotó önálló kultúrára használja-e fel az emberiség, vagy csak gép a már eddig felépített kultúra terjesztésére. Mint-hogy a rádió egész szellemisége a műsorában nyilvánul meg, gépiségén kívül a műsor a lényege, a lelke. Alkotó-e ez a lélek, vagy csak átadó⁷ Gépi közvetítő-e csupán, vagy teremtő is? Mindezt a gyakorlatin messze túlmenő, teljes látókörű és a napi szükségleteken magasan felülemelkedő elméleti műsorértékelés mondhatja meg.

Olvasóink felvethetik a kérdést, hogy beletartozik-e ez a rádió népművelési feladatainak és hasznosításának vizsgálataiba? Nemcsak beleillik, de egyenesen szükséges beszélnünk róla. A népművelés célja ugyanis végső fokon a teljes megismerés, a kultúra egészének felfogása és megértése. Téved, aki nép-

művelésen csak a tudás és művészet népszerűsítését gondolja. A kultúra elsősorban alkotás és csak másodsorban befogadás. Befogadók mérhetetlen tömegéből alkotók nélkül sohasem lehetne kultúra. A népszerűsítés a kultúra másodlagos embereinek, a befogadóknak a szaporítása, a kultúra lelki tartományának kiterjesztése, de nem teremtő előbbrevitele. Az elméleti műsorértékelés a befogadók teremtésének és az alkotások teremtésének rádiószolgálatát vizsgálja. A rádió művelődésbölcséleti érdeme e ketősség felismerésén és teljesítésén múlik; a terjesztő és a teremtő munkán. Mérhetetlen népművelői értékét nem csökkenti, ha nem alkot; ebben az esetben tudás- és művészetterjesztő eszköz, önálló alkotó kultúra nélkül; határtalan műveltségterjesztő szerepének díszére válik az önálló alkottatás; így hasonlíthatatlanul több és nagyobb: maga is művészetté emelkedik.

Eddig minden rádióknak voltak egyéni művészi útjai, sőt volt idő az egyetemes műsorszóró rádiózás történetében, melyet a rádióműfajok más művészi területektől független kitermelése jellemezett, melyben a rádió külön kifejezési világában élő írók és zeneszerzők teremtették serényen és sikerrel műveiket. Hangjátékok születtek, rádióoperetteket és rádióoperákat írtak, kialakult a hangképsor, kellemes hangjaival kötött le a rádiócsvevítés, szép nemzetközi csereforgalom indult meg a rádiókultúrjavar között. Az elméleti műsorértékelés ezt a teremtő munkát tartja a kultúra igazi gazdagításának. Kultúr-filozófiai szempontból óhajtható, hogy ez az alkotó rádiókultúra minél hatalmasabb és minél művészibb legyen, a rádióban mind több és több olyan műsor-fajta hangozzék el, melyet a maga művészi megalkotásában csak ott lehet előadni. Népművelési lehetőségük ezeknek a rádiófajoknak még több van, mint számos közvetített, egyéb művészi területről vett

műsoradásnak, érthetőségük és értékük jobbvoltáról nem is beszélve.

Műsorértékelési munkánk tehát keresse és kívánja a rádiószerepét, mint a rádióműsor önmagából fakadó szükségességét. Mennél többet mennél jobbat ki tud fejezni a rádió egy érzékű eszközével, a hanggal, annál teremtőbb. Az érzékelhető dolgok egyik legszebbje és legnemesebbje, az emberi hang ragad meg bennünket itt, gondolat, érzés, vágy, az ember egészének legkifejezőbb lehetősége. Védjük ezért a csak hangrádiót az egyérezékűségét felhánytorogatók ellen; hiszen, egy érzékű a festmény, sőt a könyv hatóhatósága is. A rádió lelkét törekedjünk meg-
lelni, gépisége csak a teste.

A rádió, a film és a hanglemezek felkelt és magasra fokoz az emberekben egy természetes vágyat, mellyel minden népművelési irányításnak számolnia kell. Az egyén és a tömegek *alkotási vágya* ez. A népművelésben erős ható tényező volt mindig, a rádió és film korszaka előtt is; igazi népművelő közösségeket nélküle nem lehet elképzelni. Előadóművészek halatán és láttán a közönség tagjaiból egyeseknek kedvük támad hasonló tevékenységre, ha művészi készséggel és hajlammal bírnak. így keletkezik a nemes értelemben vett műkedvelés, meg annak értékes hajtása, az előadóművészi utánpótlás. A műkedvelők élénk, színes és elmélyedő kultúréletet teremtenek, a rádió meg a film igen ösztönző hatással van rájuk. Ez az ösztönzés a rádió esetében együttjárhat tudatos, jól szervezett műkedvelőneveléssel is. A műkedvelő működésének tárgyát és módját mindennap halljuk a rádióban; felolvasások, szavaltatok, ének- és hangszerversenyek, hangjátékok, színházi közvetítések mind mintául szolgálnak neki a művészi élvezet mellett. A rádió más viszonyban van a közönségével, mint a színház, mozi vagy akár az előadóterem. Tömegszerű és egyben családias ez a kapcsolat, mely az élet igen sok jelenségére, a hallgató szellemi ellá-

tásának jelentékeny részére kiterjed. Ezért közvetlenebb az egyén meg a tömeg produkciós vágya is a rádióval szemben. A színház, mozi, hangversenyterem az otthontól különböző, távolabb eső hely testi és lelki értelemben; a rádió családtag. A vevőkészülék a tulajdonosa felfogásában magát az intézményt is jelenti, az intézmény tehát valóságosan jelen van az előfizető lakásában, gyakori szereplői meghitt barátok. Az alkotás vágya így bizalommal fordul a rádió felé, akár irányítást vár tőle, akár fellépési alkalmat. A tömegek szórakozni, tájékozódni kívánnak; ebben a három irányban kitűnően szolgálja őket a rádió; de produkálni is akarnak ilyen vonatkozásban és ebben szintén a rádió rendelkezésreállítását várják el. Ilyen lélektani alapon keletkeztek a rádiók műkedvelő-műsorszámai; egyik részük a műkedvelők tanításával, másik a műkedvelők felléptetésével foglalkozik.

A műkedvelők és általában az előadók helyes beszédtechnikára való tanítása rádiószerű s az általános népművelés vonalán mozgó feladat. Ez a része a népművelésnek amúgy is meglehetősen elhanyagolt, noha igazán nagy szükség van rá. Fontos teendő a műkedvelő színpadok rendezőinek nevelése, problémáik felvetése és eligazító megbeszélése. Az előadható, műkedvelőszínpadra alkalmas darabanyag megismertetése részletek mikrofon előtt való bemutatásával hálás és sok hallgató figyelmét felkeltő népművelő műsorszám több rádióban. Ezen a téren nem adhat elég sok útmutatást a rádió, annyi a zűrzavar. „Mit adjon a műkedvelő színpad falun?” címmel a német rádióknak volt egy ügyes népművelő sorozata. Abból indult ki, hogy a falu elejtette s hovatovább elfelejti szellemi élete régi tartalmát és formáit. Újra és korszerűre vágyik, ezt azonban maga nem termelheti ki hirtelen. Élete nem elkülönült már a városi kultúrától, a város színpadi irodalma és kifejezőmódja azonban mégis idegen még neki. A falu műkedvelő-

színpada örömet játszik mélyet, művészt és korszerűt, ilyen anyagot azonban nem kap sehonnán. A városi színpad irodalmából kénytelen ezért azt választani, ami abban még primitívebb, tehát a régebbi, könnyebb, világosabb, közönségének érthetőbb műveket. Van ugyan egy külön műkedvelőszínpadi irodalom is, ez azonban fejlődésében megállt, a filmen. és rádión nevelődött közönség elfordult tőle. A rádió tanácsadó munkája segíthet a korszerűsítésben. A falusi műkedvelőszínpadok ügyével foglalkozó német rádióműsorok sikeres számaiból említjük meg a következőket: Falusi színpadok és színházcsűrök; Hogyan játszik a falusi nő városi darabban?; Minta-szerű falusi színpadok; A zene a falusi műkedvelőszínpadokon; Műkedvelőtársulat toborzása a falu népéből. Élénk érdeklődést mutatott a műkedvelő színjátszás iránt mindig a lengyel, a belga, a holland, a lett és a svájci rádió. Még műkedvelőknek szóló rádióposta is működött egy külföldi rádióban.

Míg a műkedvelőszínpad az egyén művészi produkciós vágyát szolgálja minden kiviteli kollektivizmus mellett is, az együttes ének, együttes zenélés és együttes szavalat már a tömegek produkciós vágyának kifejezője. A tömeges szereplőkre felépített művészi hatáskeltés megfelel a mind nagyobb gazdasági és szellemi öntudatosodásra jutott tömegek hatalomélvezésének; kollektív alkotásvágy kollektív kifejezése. A rádiót, mint a tömeghez szóló korszerű eszközt, a tömegprodukciók vezetői nagyon alkalmasnak érezték arra, hogy tömegek előadásainak szócsöve legyen tömegek számára. A monstre-énekkarok, monstre-zenekarok és monstre-szavalókórusok szereplésének virágkorában még igen magasfokon álló művészeti vezetőket is elfogott a tömegprodukciók kollektív láza; ebben az időben a legkomolyabb művészeti teljesítmények közvetítésénél is gondosan kiírták a rádióműsorokba a szereplő ének-, zene- és szavalókari tagok számát; minél nagyobb volt ez a

szám, annál értékesebbnek és csalogatóbbnak hitték a produkciót magát. A tömegértéket hangsúlyozó új államrendszerek, melyek a maguk világának, mint minden másban, a művészetben is új kifejezőt kerestek, tőlük telhetően szították a tömegek alkotási vágyait. Ezek a jelenségek természetesen nem maradhattak hatás nélkül a népművelésre. Nagyon sok embert belevontak a művészi érdeklődésbe; ezeknek a művelésbeli továbbalakulása azután az általános lelki folyamatok szerint ment végbe, vagyis kollektív produkciós vágyuk egyéni produkciós vágyhoz vezetett. A rádió rendkívül hű tükre ennek az átalakulássorozatnak; az ezerkilencszázhuszas évek derekán és végén a műkedvelő színjátszó nevelését és szolgálatát kötelességszerű feladatának vallotta, az ezerkilencszázharmincas éveket a tömegprodukciós vágyakra fordította, az ezerkilencszáznegyvenes évek elejének legnépszerűbb műsorszámát, a mozaikszerű tarkaest atomizálta a monstre-előadásokat és visszavezette az egyéni produkciókra s a már jóval kisebb együttesekre. Külön tömeglélektani érdekesség, hogy rádiószerűen felépített tarkaestjeiből, hangképsorai-ból a rádió mellett is divatot teremtett; kivitte e rádiós műfajait előadótermekbe, pódiumokra s a közönség annyira elfogadta ezt a vállalkozást, hogy hangversenyrendezők teljes buzgalommal utánozni kezdték.

Elmondtuk a fejlődéssort, mert nagy volt a népművelő ereje befogadtató és cselekvésre ösztönző értelemben egyaránt. Természetes, hogy e háromszakaszos folyamat nem jelenthetett egészen tiszta elkülönüléseket sem a rádióban, sem a népművelési művészi produkciók keretében. A jelenségek megmaradtak, egymásra tolultak, valamelyik uralkodott a többi felett és megadta az általános irányt. Népművelő közületek produkciós munkájára feltétlenül nagy gazdagodással és felfrissüléssel járt a rádióműsorok ilyen alakulásrendje; ma a műkedvelőszínpadok mind

jobbá és mind igényesebbé váló munkája mellett megvannak a jó és hatásos tömegprodukciók kitűnő művelő értékükkel, és bőven vannak műsoros rendezések a rádióból tanult minták szerint.

Hogy a népművelési közületek műkedvelői és általában előadó szerepekre vállalkozó tagjai kiket figyeljenek meg nagyon a rádióban és kiket válasszanak követendő mintakul, arra egyetlen szóval felelhetünk: a rádiószemélyiségeket. Ezen a megjelölésen távolról sem a divatos színészeket kell értenünk. A hírneves színész lehet jó rádióelőadó is, de az egyetemes rádióstapasztalat szerint legtöbbször csak színpadi és nem rádiószemélyiség, azaz a rádiómikrofon előtt színpadi neve és nem a rádióban teremtett neve hat. Rádiószemélyiség csupán a rádióban nőhet naggyá. Minden rádióhallgató ember tudja, hogy az unalmas előadókkal szemben van már egy olyan előadócsoport, melynek tagjai a rádió útján az általános ismertség és a széleskörű elismertség fokára jutottak; ezek sohasem egyhangúak. Nem csupán ügyes elbeszélők vagy hatásos jelenetezők; ezeknél jóval többek. Egyéni varázsuk van, mellyel a tömegekre hatnak. A lényeges dolgokat elevenen kiemelik, szavuk kedvessége és tiszta ejtése a hallgatók igaz öröme. Az élő beszéd művészei nem színpadi vagy szónoki, hanem gyakorlati rádiós értelemben. A helyes népművelő beszédstílushoz ezek állanak legközelebb. Ezek a rádiószemélyiségek nagy becsülésnek és népszerűségnek örvendenek.

A szabadidő-mozgalom a rádióban mindjárt kezdetben lelkes és hatalmas istápolóra tett szert. Helyes értelmezésben maga a rádió is a szabadidő okos, szórakoztató s a pihenő egyén javát szolgáló eltöltésének egyik fő eszköze. Amint a szabadidő-mozgalom eszméje megszületett, a rádió nyomban felkapta, magyarázta, terjesztette, résztvett a kiépítésében; volt időszak a nyugati rádiókban, midőn a műsorok elég tekintélyes része a szabadidő legmegfelelőbb eltölté-

sén dolgozott; előadásokat, vitákat rendezett, tervezeteket készíttetett és mutatott be. A lassankint kialakuló szabadidőszervezetek mind a rádióból tanultak, előadásaikon a rádiót utánozták és szórakozásaikon a rádiót használták fel. A szabadidő-mozgalomban ilyenformán a rádió a központi nagy népművelő és buzdító szerepét töltötte be; még olyan országokban is, melyek a szabadidő-ügyben előadásokat nem tartottak és a mozgalommal közvetlen formában nem foglalkoztak. Amidőn azután a szabadidőszervezetek megerősödtek, munkájuk egyre jobban színvonalasodott, részt kértek művészi produkciójukkal a mind fokozódóbb terjedelmű nyilvánosság előtt is, míg végül vágyaikkal a rádió mikrofonjáiig jutottak.

Ez a kopogtatás teljes mértékben felvetette a műkedvelők rádióban való szerepeltetésének kérdését. Kezdetben nem adódott e körül semmi vita, mert hiszen a rádió éppen azoké volt, akikből a műkedvelők kikerültek. Csak később telepedtek bele a hivatásos nagy művészet rajongói és türelmetlenjei, akik a maguk ízlésének és művészetélvezési színvonalának megfelelőt óhajtottak kizárólagosan hallani. Beílyásosabbak, fölényesebbek és kulturáltabbak voltak a műkedvelőknél, bizonyos mértékű igazukat sem lehetett kétségbevonni, ezért a műkedvelő jellegű művészet háttérbe jutott, sőt több helyen egészen eltűnt, — valljuk be, hogy a népművelés cselekedtető részének igen érezhető kárára. A rádió azonban megmásíthatatlanul a tömegeké; a tömegek nem voltak hajlandók elviselni, hogy amit ők a legnemesebb szándékkal, legművészszeretőbb igyekezettel produkálnak, teljesen ki legyen zárva az ő általuk fenntartott intézményből. Elegendő társadalmi és politikai súlyuk volt már ahhoz, hogy e kizáró szándékot megghiúsítsák. Segítségükre szolgáltak az új államrendszerek rádiói, melyek nyomatékosan hirdették, hogy a rádió a népé olyan értelemben is, amint a nép produkciós vágyai kívánják: hallgatja és fel is léphet

benne. Ez az elv demokratikus és parancsuralmi országokban egyaránt érvényre jutott tehát, sőt az Északamerikai Egyesült Államokban egészen különös műsorfajtákhoz vezetett, melyek az európai fogalmak szerint való kulturális felfogás határait messzire túllépték. A rádió a világ eddig legnagyobb kollektív művelő és szórakoztató intézménye. Kollektív hatásainak egyik mindenütt mutatkozó jele, hogy, amint elmondottuk, felébreszti hallgatóiban a szereplés vágyát. Az európai rádiók ezt a vágyat elsősorban kollektív szerepeltetéssel igyekeznek levezetni, ilyenek a különböző alkalmazotti és munkásdalyesületek, zenekarok műsorai; ilyenek a szabadidőszervezetek műsoros előadásai, ezekben még egyéni előadóművészeti produkciókra is bőven sor kerül. Mint már említettük, egész gyárak és egyéb üzemek személyzete együtt lép fel, vagy amint az északi államokban szokásos, falvak népe áll össze együttes műsoradásra. A művészeti felelősséget ilyenkor a rádió bizonyos mértékig áthárítja az előadást tartó közösségre. A kollektív felelősség erősebb az egyéninél, a kor áramlatainak irányában nyilvánuló s ezért nem is merik soha úgy megtámadni a kollektív műkedvelést, mint az egyénit. A szabadidőszervezetek rádióelőadásainál az aggályoskodókat, gáncsoskodókat erősen fékezi a műsoradás szociálpolitikai vonatkozása, inkább szociálművészetnek minősítik az egészet és belenyugszanak. A népművelés nyer így, mivel a produkció sok embert művészi téren foglalkoztat, számos hallgatót hasonló cselekvésre ösztönöz; a valóban tehetségesek pedig felszínre kerülnek és érvényesülnek. Több európai rádió azonban az egyéni produkciós váagnak is ad egészen külön műsort, a műkedvelők óráját, melynek keretében, előzetes meghallgatás és alkalmasnak nyilvánítás után, minden tehetségét érző egyén felléphet. Ez a műsorfajta különösen a svájci rádióban vált be. A legtöbb európai rádió egyébként az egyéni produk-

ciós vágyak tekintetében azon az állásponton van, hogy jelentkező próbákat tart s aki ezeken megfelel, minden további nélkül szerepelhet.

Mindez az Északamerikai Egyesült Államokban is megvan, de ott nem elég. Az 1939-ben kezdődött világháború előtt már a nép uralkodott az amerikai rádióban. Népszerű hivatásos művészek sűrűn szerepeltek ugyan a műsorokban, az amerikai nemzet azonban egyre jobban kezdte *önmagát önmagával szórakoztatni* hivatásos szórakoztatók, azaz színművészek és zenészek mellőzésével. Merőben új és tagadhatatlanul érdekes irányt jelentett ez a műsoradásban, néhány formája az európai rádiózásba is átjutott, az érdeklődés ideát ugyancsak a nép, a mindennapi élet felé fordult az utóbbi időben. Az amerikai rádióhallgatónak nem a színházak költött vagy kiagyalt világa kellett, hanem a tengernyi változatoságot felvető valóság. A „Mutual Broadcasting System” nevű rádiótársaság, mely rangra a harmadik az Egyesült Államok műsorszórái között, mikrofont visz a sportmérkőzésekre, de nem a riporternek, hanem a nézők ülései elé. Maga a közönség beszél bele a rádióba, hallani lehet a hangszóróból a mikrofon szomszédságának helyeslését, rosszallását. Azok a kritikus szellemű sportrajongók, akik eddig csak a közvetlen szomszédaikat láthatták el taktikai észrevételeikkel és jobb játékra ösztönző megjegyzéseikkel, ezzel ugyancsak nagyobb nyilvánosságot kaptak. A Columbia-rádiótársaság egy bemondója találta ki az úgynevezett ötdolláros intervjút. ötdolláros bankjegyet helyeznek el az utcán valahol csalogató módon a járókelők szeme elé, mégpedig egy jelzőcsengő gombján. Aki meglátja a pénzt és elveszi, megszólaltatja a csengőt; a következő pillanatban már meg is interjúvolják. (Ugyanez a bemondó azzal kezdte meg rádiópályafutását, hogy mikrofont vitt abba a szállóbeli előcsarnokba, melyben 1932-ben a demokrata konvent tagjai, Rooseveltt hívei egybegyűltek. Roose-

velt politikájáról kapott így a rádióhallgatóság közvetlen véleményeket.) Az ötdolláros intervjú egy olcsóbb alfaja a „Vox Pop” (A nép szava) nevű műsorszám. A legkülönbözőbb helyeken megállítják az embereket a mikrofonnal és különböző kérdéseket intéznek hozzájuk; a jól sikerült feleletekre azonnal kifizetnek egy dollárt, ami igen mulatságos jelentekekre ad okot. Nem szabad említés nélkül hagynunk» hogy az ilyen népmegnyilatkozások azonnal az adásra kerülnek, mert az amerikai rádiózás elvileg mellőzi a hangfelvételeket. Olyan úgynevezett összevágásokról, vagyis a nem megfelelőnek talált részek mellőzéséről, nyilatkozatkihagyásokról, melyek az európai rádiózásban szokásosak, az amerikai rádióban szó sem lehet. A háborúban annyi volt a megkötöttség, hogy a Vox Pop-féle megszólaltatásnál megkívánták az előzetes vigyázatot, a hadsereg tagjai pedig, kivált a harctérről hazatértek erre vonatkozó külön engedély nélkül a mikrofon előtt nem szólhatnak. A National Broadcasting Company ilyenféle legismertebb műsorfajtájának ez a címe: „We, the People” (Mi, a nép!); a cím az Egyesült Államok alkotmányának egy történelmi nevezetességű mondatából való, rádióvonatkozásban azt jelenti, hogy a nép maga adja ezt a műsorszámot. A legkülönfélébb foglalkozású emberek kerülnek érdekes, szokatlan furcsaságaikkal és próbálkozásaikkal a mikrofon elé. Külön népbizottság választja ki a népből a szereplő népet. A műsorba kiválogatottak nevét és címét átadják egy táviró- és telefontársaságnak, melynek helyi fiókjai azonnal elintézik a többit: ellátják New Yorkig és vissza szóló vasúti jeggyel a kijelölt egyéneket, adnak nekik költőpénzt is. Az ilyen emberek „a műsor vendégei” (guest of the programm) három napon át és a rádiószerepléssel járó elfoglaltságot nem tekintve, teljesen kényük-kedvük szerint tölthetik idejüket országuk legnagyobb városában. A „live mike”, az élő mikrofon műsorszámait ugyancsak

az effélékből valók. A rádiómikrofon felkeresi az átlagembert, amerikai kifejezéssel „az utca emberét” mindenfelé. Bekopogtat a rádióriporter bérházak lakásaiba; aki ajtót nyit neki, azt nyomban megszólaltatja önmagáról meg a családjáról. Való, hogy *nem* mindenki örül annak, ha a mikrofon átlépi otthona küszöbét, a nagy tömegek nevében gyakorolt e divatos erőszaknak azonban csak igen ritka ember mer ellenszegülni. Általában az amerikai rádióműsorok elég tekintélyes részét, számszerint 17 százalékát teszi ki ez a népmegszólaltatás. Kezdetben egy-egy világhírű művész, például a newyorki Metropolitan Opera valamelyik tagja vezette a vasárnapi hangversenyek tömegkarát, mely egy záróhimnuszt adott elő; az ilyen „mikrofonszereplésre” levélben kellett előzetesen jelentkezni s az emberek büszkék voltak rá, hogy „sztárokkal együtt énekeltek”. Később azonban az utca embere a csoporténeklésben nyújtott mikrofon-szerepléssel nem elégedett meg többé; új utakat-módokat kellett találni a tömegek eredeti szerepeltetésére. Mi furcsáknak tartjuk ezeket az ötleteket, az amerikai nép azonban örömmel elmulat rajtuk. Az átlagember előadó, felolvasó, vitázó lett a mikrofon előtt. Van-e valamelyes népművelő értéke az ilyen műsornak, vagy csupán népszórakoztatás az egész? Némi népművelési haszna mindenesetre adódik. Mi azonban európai lélekkel mégis azt valljuk, hogy az élet a maga közvetlenségében, művészi feldolgozás nélkül, az alkotó emberi szellem világolásának mellőzésével nem elegendő az önmaga megszépítésére. Viszátérünk tehát az egyén és a tömegek produkciós vágyának megtárgyalása után a rádióműsor népművelési értékesítésre, művészeti s irodalmi műfajok szerint sorakoztatva teendőinket.

A rádióműsorok nagyobbik része mindjárt a kezdeti kialakulásban a *zene* lett. Körülbelül kétharmadrészét adta a műsornak, később, a propagandairány elhatalmasodásával ez az arány lement átlagban

55 százalékig, a háború ismét emelte. Az arányszám legalacsonyabb fokán is bizonyos azonban, hogy a rádió korszaka az emberiség zenével legtelítettebb, ideje. Soha régebben nem hallgattak az emberek ennyi zenét, mint az egyérezékű, ma még általános hangrádió idején; és soha többé nem is hallgatnak majd ennyi muzsikát a későbbi időkben. A hangrádiónak a zene a legalkalmasabb művészi területe; a fül eszköze a fül művészetével dolgozik. Kultúr-filozófusok, sőt maguk az alkotó muzsikusok is nem egyszer felvetették már azt a kérdést, hogy vajjon van-e szüksége az emberi életnek ennyi zenélésre? Tömegfogyasztási cikk lehet-e a muzsika nemesebb megnyilvánulása, melyhez régebben csak különös hajlam és szeretet alapján lehetett felmagasodni? A népművelő nem foglalkozik e kultúr-filozófiai kérdésekkel. Benne él a zenével való telítettség világában, megállapítja, hogy a zenekultúrának a nagy néptömegek elé való vitele, terjesztése, ismertté válása kétségtelen öröme minden igaz muzsikusnak; nagy népművelési eredmény a zenealkotások eljutása az ilyesmiktől régebben teljesen elzárt emberekhez, A hangrádió a zeneköltészet és előadóművészet felbecsülhetetlen propagandaeszközzé vált, az élet zenével való telítését elvégezte s e munkájával sajátos életformát teremtett, mely a rádióhallgatóknak nemcsak felette kedves, hanem nélkülözhetetlennek vallott is. A népművelő mindebből gyakorlati munkafeladatokat teremt magának és nem aggódik a zenei élet teljességét féltőkkel azon, hogy ez a zenei telítettség a zenei passzivitás sok jelét mutatja, hogy mind több a zenét csak hallgató és egyre kevesebb a maga is zenélő ember, a zenei csúcskor tehát nem jelenti egyben az aktivitás csúcsát is. Be kell vallanunk, hogy a két csúcs egyszerre való elérése nehéz, bár könnyen meglehet, hogy a zenének megnyert új, óriási, passzív tömegekben végül is több aktív zenész nevelődik, mint amennyi tegnap a mű-

veltek soraiból kikerült. Egyelőre beérjük a megismerés fokával és népművelő munkánkban azon buzgólkodunk, hogy ez a megismerés mennél teljesebbé és alaposabbá, örömszerzőbbé váljék.

A rádióhallgató már a hallgatás tényével zenei ismeretekre tesz szert. Tudomást szerez zeneszerzőkről, zenei műfajokról, hangszerekről, zenei műszavakról, zenei kifejezőmódokról. Ezek az ismeretek azonban bizonytalanok és rendszertelenek. A rádiós népművelés feladata a megalapozásuk, rendszerbe szedésük és megmagyarázásuk. Némely rádió fáradhatatlan a zeneoktatásban, évről-évre megismétli a zenei alapfogalmak tanítását hangszerismertetésekkel együtt, akár az állandó nyelvleckéket. Tapasztalunk szerint erre nincs szükség, sőt a közönség nagyrésznél az ilyen ismétlődő oktatás ellenszenvet teremt. Okosabb és kellemesebb, ha a hallgató megfelelő módon maga jár az ilyen alapismeretek után. Népművelő közületek ebben kitűnően segíthetik részben a források megjelölésével, részben pedig gyakorlati rádióhallgatással, a hallgatott anyag műsor után történő megbeszélésével. Jó módszer a heti műsor előzetes áttekintésénél az érdekesebb zenei jelenségek megmagyarázása is. Zenetörténeti tájékoztató mindig járjon együtt beszélgetéseinkkel, kivált magyar szerzőkkel és műveikkel kapcsolatban, mivel ezen a téren nagy a tudatlanság, sokszor még jó előadózenészeknél is. Pár mondat, mely a szerző személyére, korára, az akkor uralkodó zenei áramlatokra vonatkozik, nemcsak elegendő, de maradandó is. Mindig hatásos korábbi idők embereinek társaséletéről és szórakozásairól szólnunk, ilyen keretben a zene egész fejlődéstörténetét megadhatjuk közvetlen társalgás formájában, egy-egy ilyen tárgyú rádióműsorszámot véve kiindulási alapul. Vonassunk párhuzamokat ismert énekesek és énekesnők előadásmódja között; az ilyen összehasonlítások mindig nagy érdeklődést keltenek a résztvevőknél. Híres

zeneszerzők küzdelmei műveik előadásáért és diadalra juttatásáért általános erkölcsi nevelőerőt jelentenek; e küzdelmekre a művek hallgatásánál egykét szóval minden alkalommal utalhatunk. Különbéféle hanglemezekből álló műsornál könnyen, különösebb fáradság nélkül adhatunk egy kis zenestílustant. Lemezeknél szokásosak a valamely szempontból való csoportosítások, ezeket jól felhasználhatjuk csaknem mindenkor; híres karnagyok lemezeinél szólhatunk a karnagy munkájáról, a felfogásban és kivitelben mutatkozó karnagyai különbségekről; híres zenekarok lemezeinél a zenekarok felépítésének és lehetőségeinek eltéréseiről; híres hangszerszólísták lemezeinél a különböző hangszerek jelentőségéről, átalakulásáról. Hálás népművelési anyag a zenélés összefüggése a különféle korok társadalmi, gazdasági és politikai viszonyaival; a rádióműsor ilyenféle beszélgetésekre sűrűn nyújt kiindulópontokat. Általában, a műsorhoz fűződő megjegyzésekkel élénk zeneismereti érdeklődést teremthetünk minden irányban.

Az *irodalmi* műsorok népművelési értékesítésénél érdemes fontolóra vennünk azokat a rádiós igazságokat, melyeket egy ifjúsági hallgatócsoportnak mondott el a Radio-National című francia rádiólapban az irodalmi műsorok egy francia vezetője. „A rádió nem tudja, de nem is akarja pótolni az olvasást. Más a dolga: megjeleníti az irodalmi alkotásokat, vezeti és tágítja az irodalmi érdeklődést, hangban és kiejtésben adja az írói gondolatot s ezáltal beleviszi a hallgató lelkébe azt a hatásmódot, melyet az olvasás nem nyújt. Az irodalom a rádióban a nyelv értékeinek testté válása, a szavak mágiája. Ha megszólal a rádióban, elsősorban a művelt, olvasott hallgatókra számít; a rádió törvényei szerint azonban csak az egyszerűség legtisztább formáival, közvetlen és természetes módon történhetik ez a megszólalása és így a nagyközönségre is hat”. Ezek a megállapítások jó útbaigazítók; verset, elbeszélést valóban megjelenít

a rádió; egyéni műfaja, a csevegés pedig a mikrofonra születik. Az emberi képességek természetes rendje szerint a rádióban is sok az irodalomtudományi jellegű ismertetés, mindenesetre több az eredeti írói alkotásnál. Népművelő- -munkánkban értékelnünk kell ezeket is, de azért ne essünk soha korunknak abba a hibájába, mely a művel való foglalkozás címén nem engedi szóhoz jutni az alkotást magát. A mű maga mindig több, mint a róla szóló vélemény. Keressük ki a műsorban az élő irodalom rádiósformáit, tegyünk erős különbséget az úgynevezett összekötő szöveg, a kompilációs összeállítás és a valóban írói megírás között, ez a három ugyanis nem egyenrangú munka. Találtassuk meg a zenében is az irodalmat, az irodalomban pedig a muzsikát, a rádiószerű műsorok az ilyen fellelésre különösen alkalmasak; híres versek megzenésítései, regények és színművek zeneszínpadi alkalmazásai adják felfedező népművelési munkánkhoz az anyagot. A rádió irodalmi műsora buzdítás a könyv használatra és szeretetére, eszköz az irodalmi érzék és érdeklődés fejlesztésére. Éreztetni tudja az író testi mivoltát is a hangja útján s ezzel megismerési többletet jelent a könyvnél vagy folyóiratnál. Megszólaltatja az írókat népük időszerű kérdéseiről, terveikről s ezzel a rádióhallgatót beleviszi a szellemi életbe. Az ilyenirányú irodalmi műsorszámok különösen élénkítők a népművelő munkában. Ránevel a gondolkozás és a gondolatközlés magasrendűségének átérésére és tisztelésére. Megmutatja, hogy az író lényege a gondolattermelés, az írás a gondolatközlésnek csupán csak eszköze, az író és az irodalom fogalma nem fűződhetik kizárólagosan hozzá. Hosszú időn át, a rádió eljöveteleig uralkodó betűkultúrában író és irodalom a betűhöz rögzítődött; a rádió hangkultúrája és a televízió hang- és képkultúrája a betű egyeduralma alól felszabadítja az írókat és irodalmat. Most ismét jobban érezzük, hogy az irodalom a gondolatteremtő- és

képzelőerő alkotásainak gyűjteménye. Egy-egy hangfelvételes irodalmi műsorszámnál megemlíthetjük népművelő munkánk során, hogy a könyv, lap és folyóirat mellé új gondolatrögzítési eljárások kerültek lemezes, acélszalagos és filmszalagos felvételek alakjában, a fülnek is lehetnek tehát immár gondollattárai, nemcsak a szemnek.

A gyakorlati életet irányító felolvasásoknál népművelő közületünk gyakorlati szükségletei, a tudományosaknál az előadó személyisége, közületünk tagjainak szellemi haszna és a tárgy iránt mutatkozó érdeklődése szabják meg a felhasználást, meg annak a módozatait. Amit értékesíteni kívánunk, azt dolgozzak fel alaposan, megnemértés vagy félreértés ne legyen lehetséges a tárggyal kapcsolatban. Az időszerű tájékoztató előadásoknak, melyek gyakran műsorváltások során hangzanak el, szenteljünk figyelmet minden lehetőségig. A magunk és mások felvilágosítását érjük el e figyelmünkkel.

Hangjátékok, színműközvetítések népművelési értéke a rájuk vonatkozó tájékoztató adatok megismerésén túl mindenekfelett az a közös művészi munka, mely a hallgató és a stúdió között drámai művek hallgatása alatt fennáll. A *képzelet* rendkívüli művelése ez, olyan lelki tulajdonságé, melyre az inkább értelmi, érzelmi vagy erkölcsi és akaratfejlesztési népművelés során kevesebbet szoktak gondolni. Az egy-érzékű rádió az egész drámából csupán hangot ad, a hallgató tehát maga építi fel a darab egész megjelenési világát. A hallgató képzelete teremti meg a helyszínt, a díszleteket, ez az öltöztető. Mindenki tapasztalhatta sokszor sajátmagán, hogy az igazi hang- és színpadi kulisszák teljes valóságfelépítés alakjában a hallgató lelkében vannak, a darab hallgatása alatt formálódnak ki, művészi együttműködésre bírva a figyelőt. A hangból, mint egyetlen kifejező és érzékelő eszközből szerkesztjük meg a mű átéléséhez szükséges egész testiséget. Színpadon és filmen a da-

rab testisége ragad meg és segíti a szellemet, rádióban a szellemet értve épül fel a világ, melyben a mű éi. Hívjuk fel erre az alkotó hallgatói munkára népművelési közületünk figyelmét és számoltassuk be róla, meglepő örömkben lesz részük: ahány ember, annyi világ adódik, noha a forrás közös. Mutassunk rá a rendezés valódi munkájára, az előadók beszédének, elejtett szavainak, fellélegzéseinek, sóhajtásainak, felsírásainak és felnevetéseinek kihozására. Ez vezet a hallgató lelkéhez és a mű írószabta céljához.

A *helyszíni közvetítés* korunk emberének mérhetetlenül kiszélesített és felfokozott hallása. Lélektani értelme: a mindenüttjelenlét élvezése. Van-e arra szükségünk, hogy mindenütt jelen legyünk? Testünk alapigényei és lehetőségei szerint nincs. (Lelkünk az irodalom révén elégíti ki ezt a vágyát.) A XX. század elején rendkívül mozgékonyá s hatalmassá vált újságírás belénk oltotta, hogy minden eseményről tudnunk kell. A rádió átvette ezt a sajtószabta alaptételt, műszaki fejlődése pedig egy bizonyos magasság elérése után áthajtott a hangfelvételi eljárások szaporításába és tökéletesítésébe, így azután közvetítési láz uralkodott el a világon.

Érdekes, hogy a legtisztább, legközvetlenebb, legigazibb helyszíni közvetítést a rádiók nem nevezik helyszíninnek, hanem csak közvetítésnek. Az istentisztelet közvetítése például a lehető leghelyszínebb, hiszen csak a helyszín igazi hangjait adja minden előkészítés és hangriporter tolmácsolás nélkül. Ilyen valamely színdarab vagy hangverseny közvetítése is külső helyről. Mégsem „helyszíniek”. A helyszíni közvetítés fogalmi lényegébe elengedhetetlenül beletartozik a hangtudósító, köznyelven rádióriporter, aki elbeszéli a helyszíni látnivalókat, magyarázza a helyszíni hangokat és irányítja a helyszíni emberek beszédét. Képláttató hang útján. Korszerű jelenség, szerepét tulajdonképpen nem is a rádió, hanem a film alakította ki. Látnivalóinkat és képszükségleteinket

ugyanis a film adja; annyira megszoktuk ezt, hogy képeket kívánunk még a rádiótól is. A helyszín hangjai nem elégítenek ki bennünket Vágyunk rádiós megoldása primitív még, olyan, mintha látó beszélne vakoknak. A helyszíni közvetítés sikere és hatása ezért főleg azon múlik, mennyire tud gyors és eseménymegragadó képekben látni a riporter, mennyire tudja szavakba önteni e képeket és hogyan forgatja, pergeti e képeket filmszerűen tovább. Nyugodt, széles elbeszélés nem elegendő itt, filmszerű látás kell, azaz a fontos képelemek gyors kiemelése és egy-két találó szóval való hangbaöntése. Ez legjobban ott lehetséges, ahol csupa harcos mozgás a látás-elbeszélés anyaga, ezért legkedveltebbek a sportközvetítések, ezekből is a labdarúgómérkőzések; ezért lenyűgözők a haditudósítók harctéri helyszíni közvetítései is, ha valóban az arcvonalból történnek. A helyszíni hangok a riporter benneélésével drámaivá, rádiósnyelven hangjátékivá emelik az ilyen közvetítéseket. Megmaradva a filmmel való összehasonlításnál, a jó sport- vagy harctéri közvetítés a játékfilm művészi rangján áll; a többi helyszíni közvetítés, mely kevesebb mozgást önt hangba, csak a kultúrfilm színvonalán; vagy egyszerű eseményhír híradófilm módján. A rádióriporter újságmondó újságíró, akiben ott szunnyad a vezércikkíró-főszerkesztő vagy az író-főmunkatárs. Amikor tehát a helyszíni közvetítés alanya nem ad elegendő mozgást, nem láttat sokat és helyszíni hangjai sem elegendők, a rádióriporter vezércikkiszólamokkal pótolja a hiányzó képelemeket és hangokat, vagy pedig írói törekvéseit szólaltatja meg. Kitér a riportból, megihletti a helyszín és már nem közvetít többé helyszíni közvetítés címe alatt, hanem közírói vagy szépírói önmagát adja. Azért is rákényszerül erre, mert a helyszíni hangok megértése és felismerése gyakran vajmi nehéz, kivált műszaki helyszíni közvetítéseknél, ahol a különböző gépek hangjai csak a szakembereknek beszélnek igazán. A

műsorszóró rádió elején, az ezerkilencszázhuszas évek derekán a helyszíni közvetítés vajmi sokszor még képtelenül unalmas dolog volt. Bányából például földtani értekezéseket olvastak fel, nem a bányaélet hangjait és képeit adták; a gyárakból gyártmány-értékesítési statisztikákat, gépszerkezeti magyarázatokat hallottunk. Azóta külön rádióműfajjá emelkedett a helyszíni közvetítés, országos, sőt európai hírnevű vezetőkkel. Története során állandóan mutatkozott a kapásból, rögtönözve való közvetítés meg az előre megírt, kiszerepezett helyszíni közvetítés párhuzamossága. Az egyre jobbá, könnyebbé és célszerűbbé váló eljárások lehetővé teszik a már felvett anyaggal való stilizálást; a stúdiókban lehallgatott felvételt vágják, összeillesztik, kiegészítik. (A vágás lemezek esetében persze nem szószerint értendő: csak sárga zsírceruzával húzzák ki az elhagyandókat.) Egyérezéküségéből fakadó hiányai mellett is igen kedvelt műsorfajta a helyszíni közvetítés. Valamikor úgy gondolkozunk majd róla, mint a hangosfilm embere az első némafilmekről, ma azonban még nincsen jobb, általánosabb és főképp gyorsabb esemény- és élményközvetítő eszközünk. Népművelési értéke és használhatósága az elmondottakhoz igazodik. Vannak minden felkészültség nélkül vezetett locsogások; vannak sablonosán végbemenő, de azért népműveltető hasznú, komolyan tájékoztató közvetítések; vannak végül csillogó, friss, alapos, okos és lendületes közvetítések, örömeire minden tanulni és tájékozódni kívánó hallgatónak. Népművelési szempontból legtöbbit érők azok, melyekben minden közreműködő alaposan felkészül, jól megrágja előre minden szavát, de mindezt a közvetlenség és természetesség hangján adja.

A rádiósnépművelésnek minden szellemi hajlandóság és felkészültség mellett is van egy anyagi alapfeltétele: a népművelési közületnek *vevőkészülékkel* való ellátása. Ez a kérdés sokhelyütt rendezetlen

még, ott is, ahol a rádiósnépművelést az arra rendelt hatóságok teljes megértéssel támogatják. Magánkezdeményezésektől hatósági készülékbeszerzésig mindenféle alkalmas módról tudunk. Amint régebben a közösségek zászlóalpra gyűjtöttek, most rádióvevőkészülék beszerzésére tarthatnak műsoros előadásokat. Ifjúsági körök, gazdakörök, olvasókörök a maguk anyagi erejéből vásárolhatnak rádiót. Szegényebb, kiskeresetű tagokból álló közületek személyes szolgálatuk felajánlásával, valamely hasznothajtó gazdasági tevékenységgel teremthetik meg a rávalót. Olyan egyesületek, kaszinók, körök, otthonok, melyekben rendszeres összejövetelek vannak, ma már nem nélkülözhetik a rádiót; ilyen helyen könnyebb hallgatócsoportokat alakítani, vagy legalábbis a tagokat rádiósnépművelésben irányítani. Ahol népművelési csoportok iskolaépületekben jönnek össze, az iskola rádióvevőkészülékét használják. Megemlíthetjük, hogy igen sok helyen a népművelési vezetők saját vevőkészüléküket bocsátják rendelkezésre, gyakran még tehetős országokban is, kivált a tanítótság köréből. Némely helyen, így például Finnország több községében a község díjat fizet a tanítónak, ha készülékét az iskolai rádió vagy községbeli népművelő közösség céljaira beállítja. Bulgáriában minden iskola kap pénzt az iskolafenntartótól rádiókészülékre; ha az iskolafenntartó annyira szegény, hogy nem teliéneki neki rá, a postaigazgatóság ad készüléket. Franciaországban külön vizsgálatnak vetik alá az iskolai rádió és a népművelés céljaira való vevőkészülékeket; az elfogadottakat hivatalos jegyzékbe foglalják és ezekre „appareil hors commerce” (kereskedelmi forgalmon kívüli készülék) felírással táblácska kerül. Egyébként valamennyi francia elemi iskola rendszeres felszerelési tárgyként rádiót is kap. Kultúrházak ma már csaknem mindenütt fel vannak szerelve vevőkészülékekkel.

Még általában keveset törődnek az iskolai rádió és a rádiósnépművelés céljait szolgáló különleges műszaki berendezésekkel, noha már ilyenek is vannak. Nagyobb vevőberendezések még igen ritkák, bár az ilyenek hanglemezadóval is egybe vannak építve, sőt a beléjük szerelt mikrofon a rádió- és hanglemez-előadások hangjait, az utasításokat, figyelmeztetéseket több hallgatóterembe, ha kell, az iskola összes tantermeibe eljuttatja a mindenütt felszerelt hangszórók úján. Az a vevőkészülékre vonatkozó rendelkezés, melyet a franciáknál említettünk, védő intézkedés a népművelő közületek és iskolák beszerzési gondjai közt; némely államban, mint teszem azt Nagybritanniában, a rádió műszaki közegei tanáccsal is a beszerzők rendelkezésére állnak. Nagybritannia egyébként minőségi és teljesítőképeség! követelményeket szabott meg szintén az iskolai és népművelési célokat szolgáló vevőkészülékekre. Ezek az országok abból a megfontolásból cselekedtek így, hogy éppen az oktatási és népművelési feladatok teljesítésére használt készülékeknél fontos a zavarmentes, mindig jól érthető, valamennyi tekintetben kitűnő vétel. A fejlett rádiózású országokban a készülékgyárak magánkezdeményezése is sokat tett ezen a téren, vannak készülékeik mindenmértű népművelési helyiségek és iskolák számára. Még a nálunk oly sokat emlegetett gátló ok, a villamosítás hiánya esetére is felkészültek, kombinált vevőkészülékeik vannak szélkerekes vagy másképp hajtott saját energiatelepekkel. A technikai ellátás tökéletességére és kényelmére irányuló iparkodásban nincsen tehát hiány, az anyagi lehetőségeket kell csak szívóssággal és meg nem torpanó lelkesedéssel előteremteni.

Szó esett könyvünk során többször is arról, hogy külföldi rádiók az előadásaikról ismertető füzeteket adnak ki, melyeket megkapnak a hallgatócsoportok, az egyes hallgatók is, ha kérik és megkapnak a közkönyvtárak. Ezzel eljutottunk a rádiósnépművelés

egy érdekes és hasznos jelenségéhez: a rádió meg a *közkönyvtárak* közötti együttműködéshez. Legfejlettebb ez az összedolgozás a dánoknál. A dán rádióban működő népművelési tanács nemcsak előkészíti a népművelési műsorok anyagát, hanem biztosítja a közkönyvtárakkal való szoros együttműködést is. A városi és falusi könyvtárak előzetes értesülés alapján ajánlják és kikészítik a rádió népművelési előadásai-, hoz szükséges könyveket. Ilyen irányban dolgozik az Északamerikai Egyesült Államokban az American Library Association. A volt osztrák rádióban a prózai műsor összeállításának népművelői gondosságára jellemző volt az a műsorszám, mely a hét előadásainak legfontosabb kézikönyveit és egyéb segédeszközeit ismertette. Általános, kedvelt és hasznos rádiósnépművelési műsorszám a lapszemle, méginkább a folyóiratszemle, mely az embereket ráneveli a folyóirat-kultúra megismerésére és értékelésére, a tehetősebbeket folyóiratok vásárlására, a szegényeket a közkönyvtárakban való folyóiratolvasásra. Rádió és közkönyvtár együttműködése nyilvánvalón csak ott lehetséges, ahol elegendő számú és jól felszerelt közkönyvtár áll a rádióhallgatók rendelkezésére. Mit tegeyen azonban a rádiósnépművelés olyan helyen, ahol a könyvtár távolról sem látszik alkalmasnak ilyenmű igények kielégítésére? Véleményünk szerint szükségmegoldás még itt is adódik. Nincs az a szegényes kis könyvtár, melyből ne lehetne a hallott rádióelőadásokkal kapcsolatban műveket találni, főképp a szépirodalom vonalán. Népművelési könyvtárak fejlesztésénél gondolni lehet, sőt kell is a rádióval kapcsolatban szükséges népszerű munkák megvételére; elsősorban a zeneművészettel foglalkozó művekre gondolunk itt, melyek a népművelő közületekben gyakori zenélés miatt is kellhetnek. Ifjúsági körök, leventekörök gyakorlati zenélései is foglalkoznak; nem árt, ha a zenekarok tagjai könnyebb és élvezetes megírt zeneismertető könyveket is kaphatnak.

Kicsiny falusi könyvtárakban a mezőgazdasági rádiós-népműveléssel kapcsolatban nem hiányozhatnak a földművelési minisztérium rádiós mezőgazdasági előadásainak füzetei, melyek 1943-ban már 220.000 példányban kerültek kiadásra. Ennek az értékes rádiós-anyagnak a könyvtári beszerzése különösebb költséggel és fáradsággal nem jár, az emberek jórésze pedig később szokott rá gondolni, napokkal vagy hetekkel a meghallgatás után. Az ilyen később jelentkező érdeklődés, mint népművelési igény vezetett több külföldi rádiót arra a gondolatra, hogy az elhangzott előadásokat nyomtatásban kiadja. Legjobbnak a brit rádió megoldása bizonyult az e fajta kiadványok terén: egyik hetilapja, a „The Listener” (A hallgató) közli a műsor legértékesebb előadásait s így azokhoz bárki minden körülményesség nélkül hozzájuthat. Az ilyen Listener-füzetek a népművelés időszerű anyagának valóságos tárházai. A rádióműsorlapok fennállásuk jóidején át előre foglalkoztak a soron lévő hét előadásainak tartalomszerű ismertetésével, ami alkalmas volt a hallgatók figyelmének felkeltésére. Vannak országok, ahol ez a komoly és népművelő rádiólapszerkesztési irány megmaradt; más helyeken pedig színházi lapok módján inkább az előadóművészekkel való személyibb jellegű foglalkozásra terelődött át a hangsúly, népszórakoztató és kevésbé népművelő tartalommal.

A rádiós népművelés a tudományok megismerésének eszköze. Hogy azonban *a tudományok művelésének* is segítője lehet, arra Svédország adott eddig érdekes példát. „Hazánk megismerése” címen tartottak sorozatos előadásokat a svéd rádióban és az előadások keretében kérdéseket adtak fel a közönségnek, elsősorban a hallgatócsoportoknak tudományos kutatások céljaira. Az anyagot egybegyűjtötték és feldolgozták, a hallgatóság értékes adatokkal járult hozzá hazája alaposabb megismeréséhez. Ilyen kérdések és adatgyűjtések a leíró tudományok körében lehetsége-

sek; valamely természeti jelenség észlelései, népszokások, általában a tárgyi és szellemi néprajz kutatásai, irodalom- és művészettörténeti adatok feltárásai, nyomozásai a rádióhallgatókhoz intézett, jól megmagyarázott és megindokolt felhívások útján mindig jó eredménnyel járnak. Népművelési közösségek az ilyen munkálatok sikerét hathatósan előmozdíthatják, ha tagjaik a maguk ismeretségi köreikben továbbérintődnek és a kérdéseket olyanokhoz is eljuttatják, akik azokat nem hallották vagy rádiót egyáltalában nem hallgatnak. Felhasználhatják adatgyűjtéseikre a rádió közönségét a közvéleménykutató intézetek is, kérdéseik igen alkalmasak a műsor frissítésére és a közérdeklődés felkeltésére valamely ügy iránt még abban az esetben is, ha sok felelet nem várható rájuk.

Némely országban különleges szervezetek alakultak arra, hogy a rádiósnépművelés áldásaiból a legszegényebbek, a magukról nehezen gondoskodni tudó betegek és öregek se maradjanak ki. Ilyen, teljesen magánintézmény a „dán rádiósegítőalap”, mely évente körülbelül ötvenezer dán koronát gyűjt össze az előbb mondottak rádióvevőkészülékkel való ellátására. A pénzt úgy gyűjtik össze, hogy minden év márciusában felkérést intéznek a rádióelőfizetőkhez, ragasszának egy postabélyeget a rádióelőfizetési díj befizetőlapjára; a posta ezt a bélyeget az alap javára számolja el. A svájciak „hegyközségi mozgalom” címen ismert intézménye a havasokon élő szegény földművesnép iskoláit látja el rádióvevőkészülékekkel, gondoskodik karbantartásuk és javíttatásuk költségeiről is. E készülékek a csoportos hallgatás céljait szolgálják felnőttek számára, a tanulóknak pedig az iskolai rádió előadásait közvetítik. Ugyanily segítő célt szolgál a svájciak „Pro Radio” mozgalma is.

„Ne a vaj-, sajt- és fagyasztotthúszállítások alapján ítéljenek meg bennünket, hanem a kultúránk után! — mondja egy újjélandi rádiósnépművelési fel-

hívás —; értelmi és művészeti cselekedetekre serkentsen bennünket a rádióhallgatás!” Ha földi ellenlábasainknak ez a célkitűzésük, noha az alkotó kultúrában eddig semmi jelentős eredményük nincsen, mennyivel inkább kell törekednünk ilyen célokra nekünk, akik hatalmas irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokkal bírunk, e mellett az előadóművészetben szintén az élen haladunk, igenis, bennünket se mezőgazdasági szállításaink alapján érjen csak értékelés, hanem egész népünk által átérzett, kimunkált kultúránk után is. Nemzeti parancs és nemzeti szükségesség ezért a mind teljesebb, mind átfogóbb rádiósnépművelés; egyben egyéni örömet, új életszinteket is jelent. Értelmi és művészi élvezetet hoz valamennyiünkre a rádióhallgatás, hogy később értelmi és művészi cselekvésekre, tehetségeink kifejlesztésére és kinyilvánítására serkentsen. Történjék a rádiós népművelés akár egyénenként való, akár csoportos hallgatás formájában, legyen könyvünk óhajtása szerint mélyen átgondolt és rendszeres, legyen bár csupán alkalmoszerű és rendszeretlen, minden ráfordított idő egyéni gazdagodással és életünk javításával jár. Szeressük ezért s használjuk, használtassuk minél gyakrabban.¹

¹ Hazánkban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium eddig már több ezer népművelési közrádiót adományozott s a közrádiókkal való ellátást a népművelés egyik leglényegesebb feladatának tekinti. A rádiók beszerzésére fordítandó tekintélyes összegű államsegélyen kívül 1943/44. évadban 200 középszuper készüléket oszt ki a Minisztérium. (A háborús anyagnehézségek miatt több készüléket nem tudtak szállítani a gyárak.) *A szerk.*

4. A RÁDIÓS NÉPMŰVELÉS A JÖVŐBEN

*Népművelés a televízió korszakában. — Film, rádió
és könyv közös népművelő munkája.*

1939-ben az ausztráliai műsorszóró rádiózás érdekes filmkísérletet tett a rádiómikrofon előtt. Kulturfilmeket vetítettek a rádióstúdióban, a film képeit a mikrofonba magyarázták; iskolákban szintén vetítették ugyanekkor ezt a filmet s a tanulók a hozzávaló magyarázatokat a rádióhangszóróból hallgatták. Több, mint hetven iskola vett részt benne, valamennyi nyilatkozata szerint igen jól sikerült.

E kísérlet a televíziós népművelés és iskolai rádió előfutára, de igazi ízelítőt a televíziós népművelésből még édeskeveset ad. Annyit azonban mindenesetre éreztet, hogy a rádióhallgató nem lesz mindig csak hallgató; ebből az állapotból előlép — nézőhallgatónak. A *hangosképes rádió* a népművelést rendkívüli mértékben fellendíti és kibővíti. Nem csupán hangosfilmszerű műsorokra kell itt gondolnunk, hanem tudományos bemutatóelőadásokra, színpadi közvetítésekre, helyszíni közvetítésekre és filmhíradószerű hírszolgálatra is, melyek a vizuális és auditív tanulótípust egyaránt kielégítik. A televíziós rádió által mindenki minden nagy esemény szem- és fültanúja lesz, mégpedig nem úgy valahol az ember-

tömeg közepén vagy hátul, ahol sem látni, sem hallani nem lehet, hasztalan vagyunk jelenlevők; a televíziós közvetítés élvezője a legjobb helyről kap minden látni- és hallanivalót. Mindenkinek meglesz a maga házimozija; a közös mozik is kénytelenek lesznek a televíziós rádió híradóját, időszerű közvetítéseit adni; népművelési közületek televíziós vevőkészüléke mindent oda fog hozni az összejövetel helyére. A folytonos közös látás és hallás, az idő és tér sikeres leküzdése közelebb fogja hozni egymáshoz az országok lakóit. Sohasem sejtett arányokban indul meg a népek érdeklődése egymás személye és egymás eseményei iránt; különböző nemzetek olyan kul túr eseményei, melyekről eddig a többiek vagy egyáltalában nem, vagy csak alig vettek tudomást, a hangosképes rádióban feltáru lnak az emberek előtt; éppen a legnemzetibb, tehát az illető kultúrára legjellemzőbb események az ilyenek. Eddig a rádió csak egy nemzetközi nyelven, a zene szaván szólhatott az összes emberekhez, a jövőben másodiknak ott lesz a kép.

Mi történt eddig a televíziós népművelés terén? Van-e már olyan gyakorlati eredmény, melyből a jövő e népművelési eszközének mai használhatósága kitűnik? Két televíziós tanítócélzatú sorozatot említünk feleletül, egyik a német, másik az amerikai televíziós rádió munkájából való. A német oktató sorozat katonai tárgyú, mert Németországban az 1939-ben megkezdett világháború ideje alatt a televíziós rádió csak katonákból álló közönségnek dolgozik; szórakoztató műsorát kizárólag hadikórházak betegei nézhetik és hallhatják, műveltető műsorait csak katonai csapattestek kapják. Az általunk idézett példa 1943-ból való s a német hadi- és kereskedelmi tengerészet 1939—1942-beli tevékenységéről szol. A sorozat egyes részei a következők voltak: A tengeri sztratégiai helyzet 1939—1942-ben; Légierő és tengeri hadvezetés; Róma és a Földközi-tenger; A német kereskedelmi hajók a tengeri hadviselésben. Valamennyi előadást meg-

felelő diapozitívekkel és térképekkel illusztrálták. Az amerikai televíziós oktató sorozat szintén háborús vonatkozású. A National Broadcasting Company televíziós osztálya a hangosképes rádióban kitűnő eszközt talált 300.000 newyorki légmentesítő közeg tanítására. A város légmentesítő körzeteiben a rendőrök tantermeit televíziós vevőkészülékkel szereltette fel a terv; e készülékek útján légmentesítő és mentési gyakorlatokat mutattak be megfelelő oktatás keretében. A két legnagyobb amerikai rádiótársaság a gyújtóbombák ellen való védekezés módszereit is bemutatta ugyancsak a televíziós rádióban.

Ezek a példák azonban nem állanak egyedül. A német televíziós adóállomás állandó szórakoztató és művelő hangosképes műsorokat ad katonaközönségének igen változatos műsorfajtákkal (egy vidám hangkép-sora például az első német mozdony körül forgott; adták egy művész felette tanulságos világszerte utazást; az időszerep anyagban, tehát a hangosképes rádióhíradóban különféle pályázatokat hirdetnek katonáknak; bőven vannak harctéri és megszállt területi katonaelemzések). Mivel a hadikórházakban hosszabb időn át ugyanazon személyek ülnek a televíziós vevőkészülékek előtt, a műsorszerkesztésnek a lehető legteljesebb változatosságra és sokszínűségekre kell törekednie; az állandó közönség azonban számos ösztönzést is ad megjegyzéseivel és bírálatával. A háborús részben korlátozza, részben elősegíti a televíziós népművelést; Németországban, mint láttuk, csak katonákat juttatnak hozzá, az Északamerikai Egyesült Államokban pedig egyenesen szétszórtatnak televíziós vevőkészülékeket háborús védelmi intézkedések megtanulására. Ebből az utóbbi fajta, háborús népművelésből ered a délkaliforniai polgári légmentesítő hivatalnak egy 1943-ból való eljárása a partvédelemről szóló televíziós oktatásról. A hivatal 500 televíziós vevőkészülékkel működő oktatószolgálatot állított fel, mely megismerteti a népet a légitámadások, bombá-

zás okozta károk és tüzek esetén szükséges viselkedéssel és feladatokkal. Az adásokat egy hollywoodi televíziós stúdió közvetítette. A háborútól független televíziós népművelési műsort jelent a Columbia Broadcasting System egy művészeti sorozata; a társaság televíziós osztálya ugyanis a newyorki Metropolitan-múzeum közreműködésével szépművészeti előadásokat rendezett a Columbia-rádió külön színesképes televíziójával. Ez a műsor már élénk elgondolást nyújt a televíziós népművelés jövőjéről. Ugyancsak kifejezetten népművelési televíziós munka az a hangosképes időszerű szolgálat, melyet a két legnagyobb amerikai rádiótársaság hírmagyarázói mindjárt a háború elején megkezdtek. A háború harctéri és politikai eseményeit adják térképekkel és rajzokkal; de tartanak külön előadásokat is ilyen tárgykörben.

Ami a es a k hangrádióban a hanglemez, az a hangosképes rádióban a film. Mindig rendelkezésre álló, mindenkor műsorba illeszthető művészeti anyag, melynél előadásművészeti, rendezési gondok nincsenek, a műsoradás tisztán műszaki feladat. Rövid nevelő és hazafias filmeknek nagy keletjük van a televíziós országokban, szinte a műsor főanyagát ezek teszik. Bármennyire találó is azonban a hanglemez meg a film most említett párhuzama, használhatóság tekintetében mégis van a két művészeti konzerv között különbség. A jó hanglemez a hangrádió műsorában minden további feltétel nélkül használható, a film televíziós használhatósága azonban bizonyos műszaki feltételektől függ. A rendes, fekete-fehér filmek világosságárnyalatai a legvilágosabb fehértől a legsötétebb feketéig a televíziós közvetítésben csak részben használhatók; televízióban csak tizedannyi jut érvényre azokból az árnyalatértékekből, melyek a mozi-
vetítésben jól érzékelhetők. Ezért a rendes filmeket televíziós célokra a legtöbb esetben átmásolják, miközben a közepes világosságárnyalattól nagyon el-

térő fokokat kiegyenlítik. Ugyanígy kell eljárni a népművelő előadásoknál oly fontos diapozitívokkal is. A filmek finoman kidolgozott apró részletei sem alkalmasak televíziós adásokra, mert csak elmosódva jönnek ki. A televíziós riportfilmeket, tehát a hangosképes helyszíni közvetítések felvételeit már a televíziós világosságfokozatoknak megfelelően készítik.

Ismeretes, hogy a televíziós rádió két hullámhosszúságon dolgozik; az egyik a hangé, másik a képé. Az Északamerikai Egyesült Államok televíziós rádiózást szabályozó rendelete kimondja, hogy a hangadót egyedül, tehát a képadótól különválasztva működtetni nem szabad. Minden adás elején és végén, közben pedig minden órában hallható és látható ismeretjelét kell adni az állomásnak, ez a mostani szünetjel, mely a jövőben nálunk is hangban meg képpen fog megnyilvánulni. Filmeknél mindig be kell jelenteni az elején, hogy filmközvetítés következik; ha a film negyedóránál hosszabb, ez a bejelentés a végén is kötelező. A bemondó szerepét kétféleképpen intézi el a televíziós rádió; vagy feliratos képpel, mint a filmeknél általában szokás, vagy pedig bemondó személy megjelentetésével. Általában a második megoldást szokták választani s az eddigi tapasztalatok a bemondónők javára szólnak. A személy útján történő televíziós műsorbejelentés azonban a bemondónőtől megjelenésben, hangban, mozgásban, ruházkozásban igen sokat kíván, körülbelül annyit, mint az első vonalban levő színésznőtől a színház, de talán még ennél is többet. A televíziós bemondónő ugyanis felhívja a közönség figyelmét a műsorszámra, bevezeti azt és mond néhány illő mondatot is róla. Mindehhez ügyesség, fellépés, tapintat és az elmondandó szöveg kitűnő tudása kell, mert szöveget nem lehet a televíziós rádióban olvasni, ha meggyőzők és stílusosak akarunk lenni. Nem könnyű dolog ez a szövegmondás, mivel a televízió szereplőinek nem sügathat sűgő. Sok esetben azzal könnyítene a bemondónő e baján, hogy

a közönségnek láthatatlanul elhelyeznek valahol szövegírást.

A hangrádió helyszíni közvetítéseinél említettük, hogy legsikeresebbek és legkedveltebbek a harcos, küzdelmes mozgást adók. Ugyanez a tapasztalat a televíziós helyszíni közvetítéseknél is, minden televíziós országban egyaránt. A német hangosképes rádiózok többségét a sportközvetítések foglalkoztatják elsősorban, az angolokét szintén; az amerikai televíziósegyesület 1941-ben megszavaztatta a televíziós rádiózokat kedvelt műsorfajtáik felől s ekkor kiderült, hogy a megkérdezettek 81%-a a sportműsorokat tartja legtöbbre, 32% a filmközvetítéseket is sokra értékeli, az érdeklődés egyéb részét a tarkaműsorok kapták. A szavazók 65%-a az étkezési idők alatt szeret televíziózni, 25% délután s csak 10% este. Ez az adási időpont-kérdés a televízióban igen fontos, mivel egész nap a hangosképes rádió mellett ülni nem lehet — több ok miatt. Egyrészt senkinek sincs az egésznapos adások figyelésére ideje, másrészt a képek kicsinyek, nézésük hosszabb időn át kimerítő, kivált ha finomabb felvételeket adnak. A televíziós vevőkészülékek gyorsan el fognak terjedni, de átmenetileg megmarad még a csak hangrádió is, hiszen zenét és felolvasást a rádiózó közönség munkaközben is hallgathat, nincsen szüksége az előadók nézésére. Engler, a német rádió televíziós vezetője úgy véli, hogy az első általános televíziós időkben színházat, filmet inkább nyilvános előadásban néznek majd az emberek, a televízió az időszerű események gyors közvetítésével szerez inkább híveket, mert ebben felülmúlhatatlan lesz. A hangosképes híradó válik tehát a televíziós műsor legfontosabb részévé. A napi hangosképes rádióműsor körülbelül így fog alakulni: reggel hangosképes híradó, torna; délelőtt háziasszonyok műsora, aprógyermekes szórakoztatása, iskolai rádió, télen mezőgazdasági előadás; a déli munkaszünet ideje alatt szórakoztató műsor, hangosképes híradó;

délután gyermekóra, népművelő műsorszámok, tarka-műsor, divatbemutató, tánchelyiségből való közvetítés; estétől éjfélig hangosképes híradó, szórakoztató műsorok. Fontos események, melyek napközben adódnak, azonnal adásra kerülnek. Hogy ezekből a jövőre szóló elgondolásokból a korlátozó tényezők valóban érvényesülnek-e, vagy a hangrádió mennyiségi fejlődési iránya a televízióban is megmarad-e, ma még nem mondható meg. A hangrádió elején elképzelhetetlen volt a napi 21 órás, sőt 24 órás műsoradás, a rádióstelítettségre vonatkozó szakértői becslések valamennyi országban mélyen alatta voltak a negyvenes évekre elért előfizetői létszámoknak. A fejlődésre kedvező tényezők száma a televíziónál még több lesz és így a nagy várakozásnak megvan a tárgyi alapokon nyugvó jogosultsága. Népművelés tekintetében tisztán látható máris néhány irányvonal.

Egyik az, hogy a néptömegek rádió útján való művészeti ellátása a televízióban a zenei telítettségről elterelődik a képszerű műsorszámok felé, új jelleget adva az egész rádiózásnak. Életünk e hangosképpel való telítettségre még gyorsabb iramban bele fogunk szokni, mint a rádióhanggal való ellátottságunkba szoktunk. Gépi képzőművészetszerűség kerül zene-művészeti bőségünk mellé és részben helyére. Új jelenségek új formái kötik le az embereket. A fekete-fehér képek mellé felvonuló színes televíziós képekről amerikai jelenségekkel kapcsolatban már szóltunk. Ezekhez hozzáfűzzük még a sztereoszkópikus színes televízió úttörő kísérleteit, melyeket az angol rádió televíziós műsorának híres műszaki tudósa, Baird végzett. Az első színes plasztikus hangosképes rádió az volt az első kísérleti érdekessége, hogy egyetlen néző látta plasztikusnak, csak az, aki pontosan a középvonalban állt. A televízió költségei nagyok. Az angol rádió például heti huszonegyórás televíziós műsorához 400 személyt kénytelen alkalmazni, a Natio-

nal Broadcasting Company 10—15 órás hangosképes műsorához 94 munkatársat, köztük 61 műszakit.

Második irányvonalként állapíthatjuk meg a televíziós műfajok sokkal fokozottabb kollektivismusát. Több ember alkotása lesz valamennyi televíziós műfaj és sokszerűségből tevődik össze. A mai műfaji keretekbe nem lesz beilleszthető. A népművelésnek így egészen új megismerési területei keletkeznek.

Amíg a televíziós távolsági vétel megoldva nincsen, az önálló helyi, nemzeti kultúrákat idegen kultúrák sokkal kevésbé zavarják a televízióban, mint a csak hangrádióban. A hangosképes rádiózásra legalkalmasabb ultrarövid hullámok ugyanis egyenes vonalban haladnak, nem követik a Föld felületét; ezért külföldi televíziós vételről nem lehet szó. Az egyetemes művelődés szempontjából ez veszteség, a nemzeti művelődés erősödése dolgában nyereség.

Az egész televíziózás a kísérletek Örökösen újat hozó folytonos változásában van. Ami rendezési, műszaki és művészeti szabályt ma megállapítanak, holnap már túlhaladottá válik. Ezért az eljárások és kívánalmak ismertetése rendkívül óvatos, egyre változástörténeti összehasonlításokkal dolgozó. Nagyjában olyanféle itt is a helyzet, mint a néma- és hangosfilm időbeli határsávjában, a hangosfilm kezdetekor volt. A televíziós adás kézírata, szöveggönyve a filmforgatókönyvhöz hasonlít, vannak azonban benne színházi és rádiós részletek is. A televíziós játék a történés pillanatában megy az adóra s ez a rendezőt sok időbeli és helybeli nehézséggel birkóztatja meg. A külső felvételek adás előtt rögzítik filmszalagra és később belekeverik. Nagyobb zenekarok előadását is rendszerint felveszik filmszalagra, hogy a zeneszek adás alatti zörejei elkerülhetők legyenek. Az egész képek, úgynevezett „totálplánok” a televízióban a kis képfelület miatt jóval több gondot adnak, mint a filmnél. A hangulati tónusokat filmen sötét kópiával adják, a televízióban ezt az erősítő szabályozza

olyanformán, mint a hangrádióban a zene dinamikai fokozatait, vagyis a nagyon erőseket letompítja, a gyengéket felerősíti. A rendezőfülkében van a hangkeverő, meg a külön képkeverőpolc, továbbá a zaj- és zenekeverő. A hangkeverőasztalról vezérlik a mikrofont. A televíziós játék a szereplőktől rendkívüli teljesítményeket kíván a rendkívül erős megvilágítás, a nagy hőség és a szűk stúdióhelyiség miatt; a kifestési eljárások még mindig változók, mert az alkalmazott festékszínek egyre más és más hatásértékelést kapnak. Mivel a néző-hallgató a televíziós játékot elsötétített szobában, egyedül, vagy csak kevesedmagával figyeli, meghitt, kamaradarabféle drámai alkotások adhatók csupán, kevés szereplővel, nem túlságosan sok beszéddel. Színházból való darabközvetítés a televíziós rádióban még nincs; mozikba televíziós adóberendezéseket vezettek már be, hogy időszerű eseményeket a közönségnek a televízióból azonnal közvetíthessenek.

A televízió eláltalánosodása változtat a rádiós-népművelésen. Képszerűbbsége kívántatja majd változatosságként a könyvet az emberekkel — annyival inkább, mert a meg jelenni több hangoskép nem lehet soha a hangrádió sok előadásához hasonlóan felolvasásszerű, azaz nem lehet hang által nyilvánuló könyvrészlet vagy folyóirat. A tömegek műveltsége erősen azt a jelleget fogja öltetni, amit általában újságotolvasó műveltségnek nevezünk, csakhogy újsághallgató és újságnéző, nem pedig olvasó formában. Sokoldalú tájékozottságot fog hozni ez az új műveltségszerző fajta, de inkább szemléltetőbb és magyarázóbb lesz, semmint mélyen meggondolkoztató. A fő televíziós színház egyben kultúrterületének központi rádió- és filmstúdióját is adja majd. Óriási kultúrányagfogyasztóvá nő az ilyen televízióközpont, habzsolja a kultúra minden eddigi alkotását. Semmiféle mai színházi vagy filmgyártási iram nem fogható a televízió jövő darabszükségletéhez. Ha ma a hangrádió ké-

nyelmesen eljuttat bennünket a kultúra és hírközlés hangjaiért temérdek külföldi országba, a televízió a távolsági vétel megoldása után képen és hangban megteszi velünk ezt. Életünk térben és időben megsokszorozódik a régiekéhez mérten.

A televízióval a hang és kép kettőssége ismét feljebb, még magasabb színvonalra emeli a kultúra-terjesztés mindenkihez szóló, mindenki által megszerzhető gépeit és közelebb hozza a való élet többérékűségéhez. E többérékű életből kiemeli a két nagy elválasztót, a teret és az időt. Az alkotó szellem elől elhárítja az akadályokat, az alkotás egyre jobban eljuthat ahhoz, akihez a teremtő ember szánta: az élvező emberhez.

Könyvünk ezen az úton segítő és jelenségmagyarázó.

TARTALOMJEGYZÉK

1. *A rádiós népművelés kialakulása.*

Valójában az egész rádióműsor népművelés. — Külön hangsúlyozott népművelési műsorszámok keletkezése az egyetemes keretben. — A népművelő műsorszámok fejlődése és változása a különböző országok rádióinak eddigi életében. — A rádiósnépművelési igények kutatása és kiszolgálása. — A művelődésre vágyó nép passzív és aktív szerepe a rádiós népművelésben. — Közösségi műsorok a rádióban	Lap 3
---	----------

2. *A rádiósnépművelés fajtái és szervezetei.*

Rádiófőiskola. — Rádiószabadegyetem. — Az iskolán kívüli népoktatás rádióelőadása. — Közművelődési előadássorozat. — Mezőgazdasági népművelés. — Ipari népművelés. — Munkásrádió. — Kereskedelmi népművelés. — A politikai népművelés rádiós eszközei. — Katonák műsora. — Ifjúsági műsorok. — Nőnevelés a rádióban. — Iskolai rádió. — Iskolapótló rádió. — Az iskolautáni nevelőoktatás rádiója. — Szakképzés és továbbképzés rádión. — Pánamerikai rádióegyetemek. — A rádió nyelvművelő hatásai. — Hallgatókörök, hallgatócsoportok. — Népművelési rádiótanácsok. — Az amerikai népművelés „Radio Forum”-ai.....	30
--	----

3. *A rádióműsorok hasznosítása a népművelés szempontjából.*

Aktív rádióhallgatás. — Harc a felületes rádióhallgatás ellen. — Műsorértékelés és műsorkiértékelés. — Az egyén és a tömegek produkciós vágya. — Műkedvelők képzése és szerepeltetése a rádióban. — A rádiószemélyiség. — Szabadidőszervezetek és a rádió. — Népművelési műsorértékelés művészeti műfajok szerint. — Népművelési közületek készülékbeszerzése. — Népművelési együttműködés rádiók és közkönyvtárak között. — Népművelési közületekhez intézett rádiós-kérdések tudományos kutatások céljaira 87

4. *A rádiós népművelés a jövőben.*

Népművelés a televízió korszakában. — Film, rádió és könyv közös népművelő munkája 120

Kiadásért felelős: Hankiss János.

44.418. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. (F.: Thiering Richárd.)